

tarizmus Angliában. *Concha Győző* I. tagtól. Székkfoglaló értekezés. 40 fill. — IX. Magyarország népmozgalma 1880—1885. *Láng Lajos* I. tagtól. 60 fill. — X. Tudomány és társadalom. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor.

Tizedik kötet. 1888.

I. Adalékok a római alkotmány-politikához és államjoghoz. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 80 fill. — II. Adalékok a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — III. Demologiai tanulmányok. *Körösi József* I. tagtól. 80 fill. — IV. A visszaesés okairól s övszereiről. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — V. A király tanácsosainak felelőssége Aragoniában és Magyarországon III. András óta. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — VI. Sextus Caecilius Africanus jogtudós. *Vécsey Tamás* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — VII. Bárá Wüllerstorff és a szabadkereskedés meghonosítása az osztrák-magyar monarchiában. *Matkovits Sándor* I. tagtól. 1 kor. — VIII. Az 1839/40-diki országgyűlés viszhangja az irodalomban. *Ballagi Géza* I. tagtól. 1 kor. 80 fill. — IX. Taras, Syrakusa, Akragas és egyéb görög államok demokráciája. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — X. A specificatio. *Hoffmann Pál* I. tagtól. 80 fill.

Tizenegyedik kötet. 1890.

I. Justinianus „*Omnia reipublicae*” kezdetű rendelete a jogi oktatás tárgyában. *Vécsey Tamás* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — II. A tudományos és irodalmi kitüntetések jogcíme a felsőházi tagságra. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. 40 fill. — III. Az athenei alkotmánytörténelem korszakai azon csak imént fölfedezett görög munkában, melyet némelyek Aristotelesnek tulajdonítanak. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — IV. A rövid tartamú szabadságvesztés-büntetések s a föltételes elítélés. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 80 fill. — V. További tanulmány a legújabbban fölfedezett *Ἀθηναίων πολιτεία* fölött. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. 40 fill. — VI. A birtoki jogtan kétségei. *Hoffmann Pál* r. tagtól. Székkfoglaló értekezés. 30 fill. — VII. Az adóeszmény. Tudományos és gyakorlati szempontból. *Hegedűs Sándor* r. tagtól. Székkfoglaló értekezés. 60 fill. — VIII. Magyar tengerjog. *Nagy Ferencz* I. tagtól. Székkfoglaló értekezés. 90 fill. — IX. Az otthon védelme a magyar büntető jogban. *Fayer László* I. tagtól. Székkfoglaló értekezés. 60 fill. — X. A jegybankok nemesség-politikája. *Földes Béla* I. tagtól. 80 fill. — XI. Korunk uralkodó eszméi. Székkfoglaló értekezés. *Asbóth János* I. tagtól. Ára 50 fill. — XII. Állami önkormányzat. Székkfogl. értekezés. *Kuncz Ignác* I. tagtól. 1 kor. 20 fill.

Tizenkettedik kötet. 1897.

I. Carlyle Tamás társadalom-politikai rendszere. Székkfoglaló értekezés *Gaal Jenő* I. tagtól. 1 kor. 50 fill. — II. Az ausztriai császári cím fölveteléről. Székkfoglaló értekezés. *Nagy Ernő* I. tagtól. 80 fill. — III. Herodotos és Anytopsephismája. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 80 fill. — IV. Évtizedünk egyenes adóreformjairól. *Ráth Zoltán* I. tagtól. 1 kor. 80 fill. — V. Népszaporodásunk kérdése a XX. század küszöbén. *Ráth Zoltán* I. tagtól. 90 fill. — VI. A rendőrség természete és állása szabad államban. *Concha Győző* r. tagtól. 80 fill. — VII. A sociologia sarktétela. *Dr. Hegedűs Loránttól*. 2 kor. — VIII. Az egyházi házasságkötési jog történelmi alapjai. *Reiner János* I. tagtól. 1 kor. 60 fill. — IX. A társadalomerkölcsi problema. *Földes Béla* r. tagtól. 1 kor. 20 fill. — X. Népesedésünk kútforrásai a múlt század első felében. *Thüring Gusztáv* I. tagtól. 40 fill.

Tizenharmadik kötet. 1904.

I. Parlamenti szólásszabadság. *E. Illés Károly* I. tagtól. 40 fill. — II. Az igazságos jog. *Kunz Jenő* I. tagtól. 80 fill. — III. Az értékelmélet feladata s alapproblémája. Székkfoglaló értekezés. *Böhm Károly* I. tagtól. 1 kor. — IV. A XIX. száz. gabonárainak alakulásáról. *Földes Béla* r. tagtól. 2 kor. V. — A tömeg büntetési. *Dr. Angyal Páltól*. 1 kor. 20 fill. — VI. A szövetkezetek alapelve. Székkf. *Nagy Ferencztől*. 80 fill. — VII. Széchenyi problémák. *Réz Mihálytól*. 1 kor. 50 fill. — VIII. Újabb irányok a nemzetközi perjogban. Székkf. *Magyar Gyézától*. 80 fill. — IX. A rendi elemek a magyar alkotmányban. Székkf. *Ferdinandy Gézától*. 2 kor. — X. Gróf Széchenyi István és a pesti Hengermalom-társaság. *Gaal Jenőtől*. 1 kor.

Tizennegyedik kötet. 1910.

I. A jogtalanság mint a büntetendő cselekmény ismérve. Székkf. *Finkey Ferencztől*. 1 kor. 50 fill. — II. Az ősember kritikai méltatása. *Platz Bonifácztól*. 1 kor. — III. Interpretatio és szokásjog a római magánjogban. 40 fill. — IV. Visszalépés a kísérletől, eredményelhárítás és jóváteétel. Székkf. *Angyal Páltól*. 50 fill. — V. Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei. *Finkey Ferencztől*. 1 kor. 50 fill. — VI. A római obligatio fogalmilag véve. *Farkas János* I. tagtól. 1 kor. 80 fill. — VII. A szövetkezetek alapelve. *Dr. Galovics Zoltántól*. 90 fill. — VIII. *Dr. Galovics Zoltán* I. tagtól. 1 kor. 80 fill. — IX. *Dr. Galovics Zoltán* I. tagtól. 1 kor. 80 fill. — X. *Dr. Galovics Zoltán* I. tagtól. 1 kor. 80 fill.

ÉRTEKEZÉSEK

A PHILOSOPHIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK

KÖRÉBŐL

A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYANAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

OSZTÁLYTITKÁR

I. KÖTET. 7. SZÁM.

A MAGYAR PRAGMATICA SANCTIO ÍROTT EREDETIJÉRŐL

ÍRTA

CSEKEY ISTVÁN

PELOLVASTA 1910 JANUÁR 10-ÉN

Ára 4 korona

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1910

ÉRTEKEZÉSEK A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1870.

I. Az uzsora törvényéről. *Szinováczy Györgytől.* 1867. 17 l. 20 fill. — II. A magyar mezőgazdaság. *Keleti Károlytól.* 1867. 19 l. 20 fill. — III. A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 42 l. 40 fill. — IV. A magyar Korona országainak legújabb népesedési mozgalmai. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 52 l. 40 fill. — V. Jogtudomány a nemzetgazdaságtan. *Kautz Gyulától.* 1868. 38 l. 40 fill. — VI. A statisztika hivatalos és tudományos mivélése. *Keleti Károlytól.* 1868. 41 l. 40 fill. — VII. A római jog s az ujabbkori jogfejlődés. *Pulszky Ágostontól.* 1869. 27 l. 20 fill. — VIII. Galus. *Reutmeister Antaltól.* 1869. 116 l. 60 fill. — IX. Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. *Tóth Lőrincztől.* 1869. 26 l. 40 fill. — X. A törvénykezés reformja. *Ókrüss Bálinttól.* 1869. 18 l. 40 fill. — XI. A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbüntetésről Poroszországban. *Csatskó Imrétől.* 1870. 26 l. 40 fill. — XII. A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megalakulása. *Baintner Jánostól.* 1870. 37 l. 40 fill.

Második kötet. 1870—1874.

I. A fogyasztási egyletek. *Dr. Vécsey Tamástól.* 1870. 59 l. 40 fill. — II. Az emberi öntudat jelen fokáról. *Dr. Barsi Józseftől.* 1870. 27 l. 20 fill. — III. Kassa város parkettkészítése a XV. század kezdetén. *Wenzel Gusztávtól.* 1870. 43 l. 40 fill. — IV. Emlékezés Császár Ferencz tiszteletli tag fölért. *Dr. Sühayda Jánostól.* 1871. 12 l. 20 fill. — V. Szemle a magyar jogászgyűlések munkássága s eredményei felett. *Tóth Lőrincztől.* 1872. 88 l. 60 fill. — VI. Modern alkotmányos monarchiai intézmények. *Ladányi Gelcontól.* 1873. 28 l. 20 fill. — VII. Emlékezés Bau Károly Henrik felett. *Kautz Gyulától.* 1873. 16 l. 20 fill. — VIII. A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. *Hajnik Imrétől.* 1873. 18 l. 20 fill. — IX. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. *Dr. Matlekovits Sándortól.* 1873. 32 l. 20 fill. — X. Mezőgazdasági statisztika a nemzetközi kongresszusokon. *Keleti Károlytól.* 1874. 32 l. 20 fill. — XI. A székely kérdés. *Galgóczy Károlytól.* 1874. 24 l. 20 fill. — XII. Az emberi élettartam és a halandóság kiszámításáról. 4 graphicus rajzzal. *Kőrösi Józseftől.* 1874. 52 l. 60 fill.

Harmadik kötet. 1875—1876.

I. A kényszer-egység a csődeljárásban. *Apáthy Istántól.* 1875. 25 l. 36 fill. — II. Quetelet emlékezete. *Keleti Károlytól.* 1875. 24 l. 20 fill. — III. Magyarország népesedési mozgalmak 1864—1873-ban és a cholera. *Keleti Károlytól.* 1875. 56 l. 80 fill. — IV. Újabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából. *Konek Sándortól.* 1875. 55 l. 70 fill. — V. A statisztika és a nemzetgazdaságtan közötti viszony a mai korban. *Konek Sándortól.* 1875. 26 l. 30 fill. — VI. Emlékezés Szigethi Wargha János l. tag felett. *Galgóczy Károlytól.* 1875. 23 l. 30 fill. — VII. Statisztikai tanulmányok hazánk közegészségi állapota felett. *Dr. Weszelowszky Károlytól.* 1 korona 40 fill. — VIII. Visszapillantás az előbbi m. k. curiának 1724—1769-ki működésére. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor 60 fill. — XI. Emlékezés Csacskó Imre l. tag fölért. *Pauler Tivadartól.* 20 fill.

Negyedik kötet. 1876—1877.

I. Visszapillantás közigazdaságunk egy negyedszázadára. *Keleti Károlytól.* 40 fill. — II. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. *Wenzel Gusztávtól.* 50 fill. — III. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben magyar szempontból. *Tóth Lőrincztől.* 80 fill. — IV. Emlékezés hodosi és kizdai br. Sina Simon felett. *Tóth Lőrincztől.* 40 fill. — V. Az országos jog és a particularis jogok közötti viszony. *Wenzel Gusztávtól.* 1 kor. 20 fill. — VI. Emlékezés Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölért. *Jakab Elek lev. tagtól.* 80 fill. — VII. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. *Zlinszky Imre lev. tagtól.* 80 fill. — VIII. Bertha Sándor emlékezete. *Tóth Lőrincz r. tagtól.* 40 fill. — IX. Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben. *Wenzel Gusztáv r. tagtól.* 80 fill.

Ötödik kötet. 1877—1879.

I. A XV. századi tárnoki jog. Tanulmány a hazai jogtörténet köréből. *Wenzel Gusztáv r. tagtól.* 60 fill. — II. Fényes Elek emlékezete. *Keleti Károly r. tagtól.* 40 fill. — III. A társadalom keletkezéséről. *Beöthy Leó l. tagtól.*

A MAGYAR PRAGMATICA SANCTIO ÍROTT EREDETIJÉRŐL

KIADATLAN OKLEVÉLMELLÉKLETEKKEL ÉS AZ 1723. ÉVI TÖRVÉNYCZIKKEK

ÍROTT EREDETJE ELSŐ ÉS UTOLSÓ LAPJÁNAK HASONMÁSÁVAL

ÍRTA

CSEKEY ISTVÁN

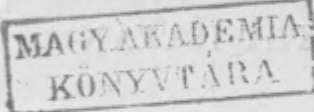
FEOLVASTA 1916 JANUÁR 10-ÉN

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1916

TARTALOM.

Bevezetés.	Lap
Hogyan került elő az 1723. évi törvényczikkek írott eredetije?	5—12
I. Az 1723. évi, különösen a magyar <i>pragmatica sanctio</i>t tartalmazó törvényczikkek keletkezésének története.	
1. A nőági trónöröklés elvi elfogadása és a trónöröklési rend megállapítása két czikk alakjában. — 2. Miért nem nevezhető még e két czikk <i>pragmatica sanctio</i> nak? — 3. Az 1723. évi törvényczikkek szentesítése és bemutatása az országgyűlésnek. — 4. A törvényczikkek közzététele.....	13—33
II. A Habsburg-ház nőági trónöröklésére vonatkozó magyar oklevelek jogi természete.	
1. Az 1722 július 17-iki felterjesztés jogi természete. — 2. Az 1723 június 19-én szentesített írott eredeti törvényyszöveg jogi természete. — 3. Az 1724-ben szétküldött nyomtatott eredeti példányok jogi természete. — 4. Az írott eredeti példány jogi természetéből folyó következmények.....	34—53
III. A Habsburg-ház nőági trónöröklésére vonatkozó magyar oklevelek diplomaticai szempontból.	
1. Az 1722 július 17-iki felterjesztés oklevéltani szempontból. — 2. Az írott eredeti példány oklevéltani szempontból. — 3. A nyomtatott eredeti példányok oklevéltani szempontból	54—66
Befejezés.	
Összefoglalás	67—70
Mellékletek.	
I. Prileszky Pál országgyűlési követi naplója az 1723 július 2-iki ülésről	73—75
II. Gróf Stahremberg Gundaker Tamás királyi biztos jelentése III. Károlyhoz az 1722/23. évi országgyűlés berekesztése alkalmából	75—76
III. A prágai jelenlevő udvari kamara átirata a Bécsben maradt udvari kamarának, a melyben helybenhagyja ennek az 1723. évi magyar törvények kinyomatására vonatkozó intézkedéseit. Prága, 1723 október 2	77—77

- IV. A magyar királyi udvari kancellária átirata a bécsi császári udvari kamarához a kinyomtatott 1723. évi magyar törvények bekötetése tárgyában. Bécs, 1723 december 30.. 77—78
- V. Tarnóczy János nyugalmazott magyar királyi udvari kancelláriai titkár elismervénye Schilgen Keresztély János könyvnyomtatónak az 1723. évi törvények kinyomott 900 példányának átvételéről. Bécs, 1724 márczius 27 79—80
- VI. Az 1723. évi decretum írott eredetijének bevezetése, előbeszéde, 1., 2. és 3. cikke (az ú. n. magyar *pragmatica sanctio*) és befejezése..... 80—88

Hasonmások.

Az 1723. évi törvénycikkek írott eredetijének első és utolsó lapja.

BEVEZETÉS.

Hogyan került elő az 1723. évi törvénycikkek írott eredetije? A napilapok politikai rovatában 1892 szeptember 29-én »A *pragmatica sanctio*« címme egy érdekes és nagy feltűnést keltett hír jelent meg és lett jogi meg politikai viták tárgyává. *Kossuth Lajos* a nála Torinóban járt magyar képviselők előtt azt állította, hogy a *pragmatica sanctio* eredeti okmánya nincsen meg. »Pár év előtt — mondotta — magyarországi barátaim írtak *Thallóczy Lajos*nak, ki a bécsi levéltárban van, hogy legyen szíves és nézze meg az okmányt. Hát kérem, ő is csak azt válaszolta, hogy nincs, nem látta, az csak *Hausgesetz*, kérem szívesen, pedig *Hausgesetze*ekkel Magyarország koronájával dobálózni nem lehet. Látni kellene azt élő emberi szemnek, hol van az a *pragmatica sanctio*? — mert bizony-bizony a *Corpus Juris*ba ez a *Hausgesetz* nincsen beleírva... »A *pragmatica sanctio* meg van hamisítva... »Önök követelhetnék, hogy tegyék le annak eredetijét az ország archivumába.«¹⁾

Ezzel kapcsolatosan a *Pesti Hirlap* folytatólagosan közli a *Budapester Correspondenz* félhivatalos megjegyzését, a mely már helyesen tesz különbséget az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* között és hangsúlyozza, hogy a *Kossuth Lajos* által felvetett kérdés a magyar közjog szempontjából önmagában véve teljesen irrelevans, mert hiszen Magyarországra nézve kizárólag az erre vonatkozó törvény lehet irányadó, t. i. az 1723 : 1., 2. és 3. t.-cz.-ek, a melyek pontosan és kimerítően szabályozzák a Habsburg-ház trónörökösödését a magyar korona országaiban. »Az 1722/3. évi törvényeknek egy, Károly által aláírott, *habár*

¹⁾ L. *Pesti Hirlap* 1892 szeptember 29-iki sz., 3. l.

nyomatott példánya, tudomásunk szerint a magyar országos levéltárban található 59. szám alatt. Az osztrák *pragmatica sanctio* eredetije pedig Bécsben, a Cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárban van.¹⁾

Erre írta aztán *Thallóczy Lajos* »Az 1722/3. magyar országgyűlés törvényeinek közzétételéről« című tanulmányát, a melyet bemutatott a Magyar Történelmi Társulat 1897 október 7-én tartott gyűlésén és a mely a Századok ugyanazon évi október havi füzetében jelent meg.²⁾

¹⁾ U. o. — A magyar *pragmatica sanctio*t, az 1723. évi 1., 2. és 3. t.-cz.-et is tartalmazó 1723. évi decretum elvesztét vitató írásra először *Dietrich Pál* politikai röpiratában találunk: Politikai pártok Magyarországban 1874-ben és új párt. Pécs, 1874, 21. l. — Majd *Jakab Elek* akadémiai székfoglaló értekezésében, a mikor felsorolja, hogy milyen fontos állami oklevelek hiányoznak magyar levéltárainkból, többek közt említi, hogy a *pragmatica sanctio* eredetije sincsen meg. A levéltárakról, tekintettel a magyar államlevéltár-ügyre. Budapest, 1877, 184. l. — Újabban pedig *Kalmár Antal* vetette fel a kérdést »Új dualizmus« cz. munkájában (Budapest, 1909, 403. l.), majd »Hol vannak a pragmatika szankciók?« cz. dolgozatában (Pesti Napló 1913 április 27-iki sz., 37. l.), a melyet újra leköszölt az 1723. évi törvénycikkek írott eredetijének előkerültével kapcsolatban a Pesti Hírlap 1914 június 11-iki sz.-ban (33. s köv. l.).

A mi pedig a hamisítás vádját illeti, a Pesti Hírlap 1892 szeptember 30-iki száma »Meg van-e hamisítva a pragmatika szankció?« cz. alatt félhivatalosan azt válaszolja *Kossuth Lajos* ily irányú kijelentésével szemben, hogy ő a *pragmatica sanctio* meghamisítását összetéveszti egy másik *Hausgesetz* meghamisításával, a mi a XVI. században történt a Wittelsbach ág által, vagy ennek javára (2. l.). — *Kossuth Lajos* »Utaim az emigrációból« cz. munkájának (Budapest, 1880—2) 1881-ben megjelent II. k.-ból nyilvánvalóan kitűnik, hogy őt *Hormayr* előadása tévesztette meg, a mit ott szó szerint idéz. (V. ö. A pragmatika szankció. Egyetértés 1892 szeptember 29-iki sz., 2. l.) — A Pesti Napló 1892 október 2-iki száma pedig a mellékleten *V. S.* aláírással »A pragmatika szankció legendái« cz. alatt cikket közöl és források alapján bizonyítja, hogy a Pesti Hírlap czáfolatával ellenkezőleg arra lehetne következtetni, hogy épen a bécsi udvar mystificálta volna a Wittelsbach ág hátrányára I. Ferdinánd 1543-iki végrendeletét. Hogy ez a hamisítási történet azonban valóban nem egyéb legendánál, az már a forrás elbeszéléséből is kitűnik. — V. ö. még *Horváth János*, Adalékok a sanctio *pragmatica* értelmezéséhez a magyar közjog szempontjából. (Huszadik Század. I. évf.) Budapest, 1900, 288. s köv. l.

²⁾ XXXI. évf. Budapest, 1897, 673. s köv. l. — Bő kivonata »A

Ebben az értekezésben *Thallóczy Lajos* mindenekelőtt tisztázza a magyar törvény fogalmát és alaki kellékeit, majd levéltári kutatásai alapján mutatva be az 1723. évi törvények közzétételének történetét, arra az eredményre jut, hogy a közzététel, a törvény kellékeinek ez az elmaradhatatlan része, szabályosan ment végbe. »A mi már most azt a kérdést illeti, — írja értekezése befejezésében, — hogy az 1722/3. törvények 1723. jul. 2. a rendeknek bemutatott írott példánya, mely az első példányt képviseli, hová került, arra eddig nem kaphattunk bizonyítékos felvilágosítást. A kancelláriánál nem fektettek rá nagy súlyt, hisz közzé volt téve, az 1715. s 1723. megindított s az orsz. levéltár felállítására vonatkozó tárgyalások még nem érték végüket s az a példány bizonyára az irattárban rekedt meg.¹⁾ Az is meglehet, hogy a nádori levéltárnak talán Alcsúthon őrzött részleteiben akadhatunk rá. De ha rá is akadnak majd szerencsés kezű kutatók, e leletnek csak levéltári becse van, s ez a példány a számos nyomtatott példányban megmaradt és aláírt törvény közjogi fejtegetésénél s méltatásánál a szabályszerű promulgatio után szóba sem kerülhet. Főltéve ugyanis, hogy a mk. országos levéltárban őrzött mostani törvényeket baj érné — mitől óvjon a jó sors — érvényükön ez nem változtathat.«²⁾

*Thallóczy Lajos*nak e végső megállapításaiból is kitűnik, hogy ő fáradságot nem kímélő, széleskörű kutatásokat végzett az 1723. évi törvények e ritka becsű első, kéziratot példányáért, de eredménytelenül.³⁾ Mint szíves volt közölni, csak úgy 1903

»pragmatika szankció eredeti példánya« cz. alatt a Magyar Könyvszemlében. Új. foly. V. k. Budapest, 1897, 412. s köv. l.

¹⁾ Jegyzetben: »Sigrayék levéltárában nincs Ivánczon, nincs Stahrembergéknél, sem a Pálffy-levéltárban.«

²⁾ I. m. 682. l.

³⁾ Úgy látszik, hogy annakidején maga az Országos Levéltár sem tudott e példány létezéséről, jöllehet az be volt már a múlt század első évtizedében vezetve az országos levéltári illető mutatóba (elenchus). Sőt, mint az Országos Levéltár idősebb tisztviselői emlékeznek rá, *Jakab Elek* levéltárnok tollából ez időtájt egy cikk jelent meg névtelenül valamilyen napilap hasábjain, a melyben politikai szándékosságot vél a magyar *pragmatica sanctio* írott eredetijének eltűnésében fölfedezni. (Sajnos, ezt a cikket a legszorgosabb fáradozásaim árán sem sikerült eddig megkerítenem.)

táján értesítette őt egyszer *Pettkó Béla*, annak idején országos levéltári tisztviselő, hogy az 1723. évi törvényeknek általa keresett írott eredeti példánya előkerült. Ekkor azonban más kérdések tanulmányozásával lévén elfoglalva, nem írt újra e tárgyról. Így aztán az 1723. évi törvények írott eredetijének kérdése a legújabb időkig tisztázva nem volt, és a köztudat is megállott *Thallóczy Lajos* 1897-iki megállapításánál, miszerint a magyar *pragmatica sanctio*t tartalmazó törvény írott eredeti példánya hiányzik.¹⁾

Mikor én 1914 májusában az Országos Levéltárban az 1722/23. évi országgyűlés iratai közt búvárkodva, egy köteggben az 1723. évi törvények két írott példányára bukkantam, érdekesnek találtam további kutatásaimhoz egy regestára kijegyezni, hogy e két írott példány egyike királyi aláírással és pecséttel van ellátva. Különben pedig visszaküldtem a köteget az ú. n. *«Régi országos levéltár»* osztályba, a hol azt őrizték.

A nélkül, hogy az 1723. évi törvények írott eredetijének hiányára gondoltam volna, különösnek csak az tűnt fel előttem, hogy mind *Marczali Henrik* munkájában,²⁾ mind az osztrák miniszterelnök megbízásából *Turba* szerkesztésében kiadott hiteles gyűjteményben³⁾ az 1723. évi törvények nyomtatott szöve-

¹⁾ Mint most utólag kitűnt, némelyek már 1903 körül használták, de sem létezéséről, sem eredetiségének megállapításáról nem történt egyáltalán semmiféle publicatio. Vagyis a tudományos megítélés szempontjából nem léteznek tekintetett. Az egész jogi és történeti irodalomban egyetlen helyen találunk rá utalást, *Polner Ödön* «A *pragmatica sanctio* és a házi törvények» cz. dolgozatában (Magyar Jogászegyleti Értekezések. XXV. k., 3. f. Budapest, 1902, 19. l.) az 1723. évi törvények eredeti, kézzel írt és Károly által aláírt példányában, a mely az Országos Levéltárban megtalálható, a *Corpus Juris*beli szövegtől eltérő a pontozás.

²⁾ Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig. (A magyar nemzet története. Szerk. *Szilágyi Sándor*. VIII. k.) Budapest, 1898. A 216. és 217. l. közt közölve az Országos Levéltárban lévő nyomtatott eredetiről annak 1., 2., 99. és 100. lapja hasonmásban.

³⁾ Die *Pragmatische Sanktion*. Authentische Texte samt Erläuterungen und Übersetzungen. Im Auftrage des k. k. Ministerpräsidenten Carl Grafen Stürgkh herausgegeben von Dr. *Gustav Turba*. Wien 1913. Tafel XXIX. A bécsi Cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárban lévő egyik (az osztrák udvari kancellária számára küldött) nyomtatott eredetinek utolsó (100.) lapjáról az utolsó két sor és az aláírások, meg a pecsét hason-

géről vannak közölve hasonmások, erről az írott eredetiről ellenben sehol még csak említés sincsen téve. Azonkívül *Turba*, a *pragmatica sanctio* történetének fáradhatatlan kutatója, az Országos Levéltárat is átnézte, főként pedig az 1722/23. évi országgyűlés iratait, és mint előttem fekvő kéréslapjai igazolták, ez a köteg nem volt kezében.

Június első napjaiban aztán, a mint *Tagányi Károlynak* «*A M. Kir. Országos Levéltár Ismertetése*» I. füzeteként megjelent «*A Régi Országos Levéltár*» című kis értekezését forgattam,¹⁾ hirtelen a következő hely ötlött szemembe: az országos iratok első gyűjteménye «*Az országos törvények gyűjteménye*, melyben — különösen a középkorból — több olyan őriztetik, a mely a *Corpus Juris*-ba nem vétetett föl s csak a Kovachichok munkáiban láttak napvilágot. Legrégibb eredeti darabja IV. Béla 1267. évi törvénye; de sok köztük az egyszerű vagy hiteles másolat, 1593-tól kezdve pedig legtöbbje s így nevezetesen az 1723-iki törvény is, bár teljesen hiteles alakban (a felség és kancellár által aláírva, megpecsételve), de csak nyomtatványban létezik.»²⁾

másban. Különben pedig a *Præfatio* és az első két cikk szövege betűszerint hűen e példányról és a latin szöveg mellett hasábosan német fordításban közölve ugyanitt. S. 166 l.

¹⁾ Kl. a Századok XXXI. évf.-ból. Budapest, 1897, 688—698. l.

²⁾ I. m. 9. l. Századok. 694. l. — A *Fraknoi Vilmos* (újabbán *Károlyi Árpád*) szerkesztésében megjelent Magyar országgyűlési emlékek (Magyar történelmi emlékek. IV. oszt.) I. kötetének (Budapest, 1874) bevezetése is azt mondja, hogy az Országos Levéltárban a szentesített törvények eredeti példányai csak 1790-től kezdődnek (XVI. l.). — U. o., A magyar országgyűlések története I. Ferdinánd király alatt. (Kl. a Magyar országgyűlési emlékek I—IV. kötetéből.) Budapest, év nk., XX. l. — Itt jegyzem meg, hogy *Polner Ödön* — miként volt szíves értesíteni — hasonlóképen *Tagányi Károly* munkája alapján jött 1902-ben rá, hogy a mit ő használt, az az 1723. évi törvények eredeti szentesített példánya. Ezt említette is a levéltári dolgozószoba akkori ügyeletes tisztviselőjének. Hogy azután e kérdésben mi történt, arról magának sincs tudomása. Valószínű ezek alapján, hogy a *Thallóczy Lajos*nak 1903 táján küldött jelentés összefüggött *Polner Ödön* megállapításával. De másfelől meg az az érdekes, hogy a levéltár jelenlegi, már akkor működött tisztviselői, köztük pedig elsősorban *Tagányi Károly*, nem értesültek a dologról, holott *Jakab Elek*nek az olvasást vitató, névtelenül megjelent *sensatio* ójságcikkére szinte kivétel nélkül emlékezni vélnek. — Ugyancsak a fenti időtájt kapta kézhez *Polner Ödön* után az eredeti írott példányt

Tagányi Károly országos levéltárnok úr, a mikor közöltem vele észrevételemet, meg azt az erős gyanumat, hogy a pár nappal ezelőtt kezemben lévő írott törvénysszöveg a legnagyobb valószínűség szerint a *törvény eredeti szentesített példánya*: lehetségesnek tartotta feltevésemet és ennek alapján a »Régi országos levéltár« című osztályban *Horváth Sándor* allevéltárnok, osztályvezető úrral tényleg ki is kerestük a regestámra kiírt »Lad. M., Fasc. Z., No. 112.« jelzésű köteget és nagy lelkesedéssel állapítottuk meg, hogy feltevésem minden bizonynyal való, mert a köteg egyik példánya kétségtől az 1723. évi törvényzikkéknek szentesített első, hiteles, eredeti, kézzel írott példánya. Majd *Horváth Sándor* úr odaadó érdeklődése mellett összeolvastuk az írott eredeti és nyomtatott eredeti szöveget és megállapítottuk az eltéréseket.¹⁾

Még mielőtt azonban a tárgyat teljesen feldolgoztam volna, nyilatkozatra kényszerítettek, bár elleneztem a kérdésnek félstádiumban való nyilvánosságra hozatalát, de meg az egészet valamely folyóiratban egy szerény dolgozat keretében akartam később bemutatni.

Igy azonban a kérdés bekerült a napisajtóba²⁾ és megállapítást nyert, hogy az 1723. évi törvények szentesített első eredeti példánya nem vészett el, nem hiányzik, hanem ott volt a régi országos levéltári osztályban az 1722/23. évi országgyűlés iratai között. Mikor *Kovachichék* ezeket az iratokat a múlt század első évtizedében rendezték és róluk mutatót (elenchust) készítettek, bele is írták: »Ladula M., Fasciculus Z. continet: Articulos Dietæ Anni 1723 in origine et copia.« Csodálatos azonban, hogy a régi országos levéltár későbbi rendezői nem fordítottak erre kellő figyelmet és nemhogy az eredeti szentesített törvénytárgyak többjét nem sorozták be a külön őrzött többi szentesített, írott eredeti törvénytárgy közé, sőt annyi fáradságot sem vettek maguknak, hogy a mikor az 1723. évi törvények első eredetijének hiányát vitatták,

Móricz Károly is és, mint újabban egyik hírlapi cikkében írta, tanulmányt is akart róla közzétenni, a mi azonban mindmáig elmaradt. (L. tőle: A pragmatika szankciói. [Budapesti Hírlap 1914 június 14-iki sz.] 31. s. köv. I.)

¹⁾ Lekötelező fáradozását ezúton is hálásan köszönöm.

²⁾ Az *Est* 1914 június 10-iki száma hozta nyilvánosságra egy interjú alakjában, és a közlést átvették az összes belföldi és ausztriai, valamint a nagyobb külföldi lapok is.

utána néztek volna az iratok közt. Csakis így történhetett, hogy *Thallóczy Lajos* ez irányú fáradságos kutatásai 1897-ben nemleges eredménnyel végződtek, hogy előtte az eredeti szentesített példány eltiűntetését vitatták és hogy a *Tagányi Károly*-féle, mintegy hivatalos jellegű ismertetésben is mint hiányzó szerepel. Csak innét eredhet, hogy abból a külön gyűjteményből, a mely az eredeti törvényzikkéket tartalmazza, még pedig hacsak lehet, első, szentesített eredeti alakjukban, több példány hiányzik és egész mostanáig az országgyűlési iratok közé volt elrejtve, helyüket pedig a legtöbb esetben a nyomtatott eredetiek egy-egy példánya pótolta. Pedig ott épen az írott eredetiek őrzésének van jelentősége, a mint újabban az 1881: LXVI. t.-cz. 5. §-a el is rendeli.¹⁾

A nyomtatott eredeti törvénytárgyak levéltári gyűjtésének épen úgy nem volna különösebb becse és értelme, mintha ma a törvényzikkéknek az Országos Törvénytárban közhírré tett egy-egy számát őriznék az Országos Levéltárban. Legfeljebb azt mondhatnók, hogy a régi nyomtatott szöveg egy-egy példánya a szentesített írott eredeti szövegek közt való őrzésre azért tarthatna igényt, mivel az akkori törvénykihirdetésnek megfelelőleg ez is aláírott és megpecsételt eredeti. De különösebb becse az ilyen nyomtatott példánynak már azért sincs, mert a törvényhatóságoknak és a főuraknak való megküldés folytán meglehetősen nagy számban kerülve forgalomba, belőlük a köz- és magánlevéltárakban több példánnyal rendelkezünk.²⁾

Hogy ezekkel szemben miben áll az 1723. évi törvényzikkék írott eredetijének jelentősége, épen a következőkből fog kitűnni. Ennek megértése végett vessünk azonban mindenekelőtt e tör-

¹⁾ Ez Országos Levéltárbeli eredeti törvénygyűjteménynek ismertetését szerző más alkalomra tartja fenn magának.

²⁾ Így pl. az 1723. évi törvényzikkék nyomtatott eredetijei közül csak a *M. Kir. Országos Levéltárban*, a *Magyar Nemzeti Múzeum* könyv- és kéziratárában, a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*, a *budapesti egyetemi könyvtárban* és a *bécsi Cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárban* tizenegy példány volt feltalálható. (V. ö. alább részletesebben!) Hát még mennyi lehet a megyei és magánlevéltárakban! 1914 tavaszán, hogy az 1723. évi törvényzikkék írott eredetijének megléte a nyilvánosság elé került, hozták is a lapok több vármegyei levéltárról, hogy ott is őriznek ilyen nyomtatott eredeti példányt.

vénycikkek keletkezésének történetére, majd a reájuk vonatkozó oklevelek jogi természetére és oklevéltani méltatására futó pillantást.

Ez a tarlózás, mint látni fogjuk, annyival is inkább megérdemli a fáradságot, mivel törvényeink alaki kellékeinek története meglehetősen mostoha tárgya a magyar jogtörténelemnek. És hogy az 1723. évi törvények létrejövetelének alakszerűségeit tisztázhassuk, törvényeink történetének nagyobb területét kell bevonnunk vizsgálódásaink körébe.

I.

Az 1723. évi, különösen a magyar *pragmatica sanctio*t tartalmazó törvenycikkek keletkezésének története.

1. A nőági trónöröklés elvi elfogadása és a trónöröklési rend megállapítása két cikk alakjában. 1722 június 30-án történt Szluha Ferencz nádori ítélőmester czikornyás latin beszédének, no meg a gondosan előkészített munkálatoknak eredményeképpen a Habsburg-ház nőága trónöröklésének elvi elfogadása.¹⁾

Csak újabb vizsgálódások derítették ki, hogy ez alkalommal a rendek egy olyan kezdeményező javaslatot fogadtak el, a melynek szövegén az udvar Bécsben, élén magával a királylyal, továbbá Pozsonyban Mannagetta János György birodalmi lovag, udvari tanácsos és osztrák udvari kancelláriai referendarius, a két Erdődy gróf: György, a magyar királyi kamara elnöke és László Ádám, nyitrai püspök, m. kir. udvari alkancellár, továbbá gróf Károlyi Sándor, főleg pedig Szluha Ferencz, a ki a tervezetet készítette, június 26-ától 30-án reggel 3 óráig dolgoztak. Ez az

¹⁾ Minderre l. bőven *Salamon Ferencz*, A magyar királyi szék betöltése és a *pragmatica sanctio* története. 2. kiad. Pest, 1866, 82. s. köv. l. — *Horváth Mihály*, Magyarország történelme. 2. kiad. Budapest, 1871—3. VII. k., 95. s. köv. l. — *Marczali Henrik*, i. m. 190. s. köv. l. — *Turba*, Die pragmatische Sanktion mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stephanskronen. Wien 1906, S. 79 f. — *U. a.*, Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion. Leipzig und Wien 1911—2, Bd. I, S. 132 f., Bd. II, S. 158 f. — Végre szerző közelebbről »A magyar trónöröklési jog« címmel megjelenő munkáját. Ebből szemelvény »A nőági trónöröklés Horvát-Szlavonországban.« (Magyar Figyelő. V. évf.) Budapest, 1915, 161. s. köv. l. és »A *pragmatica sanctio* Erdélyben.« (Erdélyi Múzeum. Új. foly. IX. k., 4. f.) Kolozsvár, 1916, 263. s. köv. l.

okirat egyrészt azért fontos, mert ebben az udvar kifejezett kívánságára *mellőzték a trónöröklési jognak a dynastia meghatározott nőágaira való korlátozását*; ¹⁾ másrészt pedig azt kívánták, hogy a felség ezt a határozatot kegyelmesen megerősítse, és ők, mint örök és változhatatlan, alap- és *pragmaticus törvényt* beczikkelyezhessék. ²⁾

Valóban a június 30-iki kezdeményező határozat a rendek kifejezett kívánsága szerint sokban szolgált a két trónöröklési cikk fogalmazásának alapjául. Ellenben, a mikor július 11-én a trónöröklés *rendjének* megállapításához fogtak és a házi törvények (ú. n. »instrumenta«) latin nyelvre fordított másolatait felolvasták: a június 30-iki határozattal ellentétben mindössze a *Károly-, József- és Lipót-féle nőágakra terjesztették ki a trónöröklés jogát*. Maguknak a cikkeknek végleges szövegezésére pedig csak a július 16-iki ülésben került a sor. ³⁾ Szluha Ferencz olvasta fel

¹⁾ L. Mannagetta levelét Sinzendorffhoz. Pozsony, 1722 június 24. Másolatban a bécsi Cs. és kir. közös pénzügyi levéltárban. »Hung. 1722. Jun.« j. a. Közli Turba, Die pragmatische Sanktion. S. 150 f.

²⁾ Az okirat végleges szövegezésben az *Országos Levéltárban*. »Acta Diet. 1722—23. Lad. M., Fasc. O., Nr. 2.« j. a. Eddig nem tudták pontosan megállapítani, hogy mi ez. Hátjegyzete így szól: »Dictio quædam, quæ mediante successio in Regno Hungariæ ad utrumque Sexum Suae Majestatis Sacratissimæ defertur.« Fogalmazványa Szluhának a széljegyzeteivel a bécsi Cs. és kir. közös pénzügyi levéltárban »Hung. 1722. Jun.« j. a., mint Mannagetta Pozsonyból 1722 június 28-án Károlyhoz írt levelének II. melléklete. Közölte a budapesti szöveg eltéréseivel Turba, Die pragmatische Sanktion. S. 165 f. Ő is elkeresztelte »Reflexiones Protonotarii palatinalis Szluha« címmel, pedig a reflexiók csak a széljegyzetekre vonatkoznak. (Ezt ki is igazítja 1911-iki munkájában. S. 174.) — Az idézett hely így szól: »... gratum obsequii Monumentum; Paterno et benigno Assensu Suo, clementissime roborare: et fundamentalis ac Pragmaticæ, perpetuo et immutabiliter stabilis Legi loco inarticulandum: ... benigne statuere dignaretur; ulteriori Articuli elaboratione, penes Suae Majestatis Sacratissimæ benignam Dispositionem et Regnicolas permanente.« (Úgy látszik, akkor még egy cikkbe akarták a trónöröklést foglalni!)

³⁾ Die 16. Julii sessio regnicolarum ... His denominatis [a felséghez küldendő követség tizenegy tagja, hogy Pozsonyban maradásra bírják] concinnatos duos Articulos in quorum primo: quod Sua Majestas Sacratissima in medium Fidelium Suorum Statuum altissima Sua in persona advenire et publicatæ Dietæ præesse, simul etiam in defectu Sexus Masculini (quem Casum Deus longe avertat): Augustissimum Sexum Fe-

a már kész javaslatot, a melyet rövid vita után egyhangúlag elfogadtak s aztán a főrendekhez is átküldtek. Jóllehet a felső tábla egy küldöttség útján elébb azt javasolta az alsó táblának, hogy mivel az ügy fontos, a dictálással és hitelesítéssel várjanak még másnapig, a meddig gondolkozási időt akartak nyerni; később aztán új küldöttség útján a dolog sürgőssége következtében mégis a cikkeknek azonnali dictálását kérték.

Másnap, július 17-én a mágnások ülésében gróf Sinzendorff Fülöp Lajos osztrák udvari kancellár is megjelent, mint magyar indigena ¹⁾ és azt javasolta, hogy a trónöröklést szabályozó két törvénycikket állítsák ki külön és külön keltezve írják alá. Ezt azonban a főrendek nem fogadták el, azzal érvelve, hogy »az országgyűlés határozatai az egész ülés alatt hozottaknak szoktak tekintetni«. De helyt adtak Sinzendorff másik kívánságának, miszerint említettessék meg a felségnél járt ünnepélyes küldöttség ²⁾

mineum e Domo Austriacæ, juxta institutum Primogenituræ ordinem descendente, in perpetuos suos Hereditarios Reges assumendum, unânimi omnium Voto acclamatum et acceptatum, benigne acceptare dignatus sit, immortales Status et Ordines gratias agunt. In secundo vero declaratur Tempus, Ordo et Series Successionis Sexus fæminei, Dominus M[agister] Franciscus Szluha perlegit. Qui erant Tenoris sequentis... (Itt következik az első két cikk szövege, de az 1-ből hiányzanak még a »per solennem corundem Statuum, et Ordinum, ad Sacratissimam Cæsaream, et Regiam Majestatem, Viennam expeditam Deputationem« és az »sejusmodi oblationem« szavak, a melyeknek bevételét Sinzendorff a következő napon indítványozta.) L. a fent idézett, eddig publikálatlan helyet Sigray Ferencz és Farkas Gáspár pozsonymegyei követek naplója. Pozsonyvármegyei levéltárában »Acta Diet. Anni 1722. A. XV/1.« j. a. P. 55.

¹⁾ Az 1659: 131. és 133. t.-cz. értelmében nyert családjá magyar indigenátust.

²⁾ Ez a küldöttség 1722 július 3-án jelent meg Károly előtt a Bécs melletti császári nyaralóban, a Favoritában. (Ma az ú. n. Theresianum.) L. erre nézve a következő egykorú nyomtatványokat: »Directorium Oder Ordnung, Nach welcher beyer Herren Ungarischen Ständen Herren Deputirte den Einzug Anno 1722. den 3. Julii nach Hof zu der Kaiserl. öffentlichen Audienz gehalten haben. Gedruckt zu Stadt am Hof bey Joh. Franz Hand.« Ugyanebben német fordításban közölve Csáky Imre kalocsai érsek beszéde, a melyet mint a küldöttség elnöke mondott. — Ugyanez a leírva a küldöttség, valamint megjelenésük rendje, Csáky érsek beszéde hasábosan latinul és magyarul, továbbá magának a kihallgatásnak lefolyása a »Wienerisches Diarium«-ban, Anno 1722. 8. Julij. (Anhang zu Num. 54.) Mindkét

is a törvényezikkek tervezetében.¹⁾ Ezzel valószínűleg még inkább kifejezésre akarta Sinzendorff juttatni, hogy a rendek önjószántokból ajánlották fel a női ág trónörökösdését.

Még az nap, július 17-én délelőtt a várba sereglettek a rendek, hogy hódolattal átnyújtsák a trónöröklést szabályozó cikkeket a felségnek, a ki még ugyanazon napon eltávozott Pozsonyból.²⁾ Másnap egy 17-én Pozsonyban kelt leiratot olvastak fel a rendeknek, a melyben a király sajnálatát fejezi ki, hogy a Német birodalom és más országainak sürgős ügyei elutazásra kényszerítették, de a rendeknek a vele való érintkezés könnyítésére s így az országgyűlési egyezkedések³⁾ gyorsabb előhaladása végett királyi biztosul ott hagyta gróf Stahremberg Gundaker Tamást, a ki különben Felső- és Alsó-Ausztria örökös marsallja és a miniszeri bankküldöttség elnöke volt⁴⁾ és gróf Kinsky Ferencz Ferdinándot, a ki pedig csehországi főudvarnagy és cseh udvari főkancellár volt.⁵⁾ ⁶⁾

nyomtatvány a müncheni *K. Bayerisches Geheimes Staatsarchiv*ban «Österreichisches Successionswesen betref. vom Frh. v. Unertl 1721–23 und 1735.» cz. csomóban «Kasten Schwarz 386/4.» j. a. — V. ö. *Csekey István*, Magyar hódoló küldöttség kétszáz évvel ezelőtt a királynál. (Magyar Figyelő. V. évf.) Budapest, 1915, 435. s. köv. l. — U. a. a Kecskeméti Lapok 1915 szeptember 29-től október 1-ig terjedő sz. aiban és németül kivonatosan a Pressburger Zeitungban vom 19. September 1915.

¹⁾ Így kerültek az I. cikk végére a «per solennem . . . Deputationem» és az «ejusmodi oblationem» szavak. V. ö. fentebb 15. l. 3. j.

²⁾ Az 1722 július 17-iki ülés részletes leírását l. a bécsi Cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárban «Hung. 204 a)» j. a. Közli *Turba*, Die pragmatische Sanktion. S. 186 f.

³⁾ Akkoriban a törvényező a rendek és a király között ilyen compromissum alakjában jött létre. A rendek sérelmek (gravamina) és kívánatok (postulata) alakjában adták elő panaszait és kérelmeiket, mire a király rendszerint tanácsosai conferentiájának meghallgatása után resolutio alakjában határozott. Ilyen föl-meg leírások útján történt a végleges szövegre nézve az egyezkedés. — V. ö. *Kovachich, Martinus Georgius et Josephus Nicolaus*, Astræa, complectens subsidia literaria ad historiam legislationis. Budæ 1823, t. I., p. 254. squ. — *Kérészy Zoltán*, Rendi országgyűléseink tanácskozási módja. (Kl. a kassai kir. jogakadémia 1905–6. tanévi évkönyvéből.) Kassa, 1906, 21. s. köv. l.

⁴⁾ Honfűsítást nyert az 1723: 123. t.-cz.-el.

⁵⁾ Honfűsítást nyert az 1723: 124. t.-cz.-el.

⁶⁾ L. ez irat eredetijét az *Országos Levéltár*ban «Acta Diet. 1722–23.

A július 17-én III. Károlynak a primás által átnyújtott két cikkszöveg eredeti okirata megvan.¹⁾ Négy ívrét papiroslapra terjed, narancsvörös zsinórral összefűzve, aláírva a rendek nevében Keresztély Ágost szász-zeitz herceg, Magyarország primása²⁾ és gróf Pálffy Miklós nádor által, és mindkettőnek neve alatt kis vörös viasz pecsétje.³⁾ Rajta gróf Illésházy Miklós magyar udvari kancellár saját kezével a következő hátjegyzet olvasható: «Per manus Sue M. S. tradita, Pos[onij], die 17. Julij. 1722.» *Turba*

Lad, M., Fasc. P., Nr. 9. j. a. — V. ö. erre nézve még *Trencsén vármegye közeinek naplóját*. A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában «Fol. Lat. 562, B. II. 37.» j. a. (Illésházy hagyatékából.) — Továbbá *Diarium Prileskianum Dietæ Pasoniensis Annæ 1723. U. a.* «Fol. Lat. 566.» j. a. — *Ugyanez* a kismartoni herceg Esterházy-féle családi főlevéltárban. — Továbbá *Gömör vármegye közeinek naplóját*, *Gömörvármegye levéltárában* «Acta Dietalia pro Anno 1723.» — L. még *Salamon Ferencz*, i. m. 200. l.

¹⁾ Az *Országos Levéltár* régi országos levéltári osztályában «Lad. H. ad num. 59.» j. a., a hol az 1723. évi törvényezikkeknek egy nyomtatott és 1914. évi június 6-ika óta az írott eredeti példányát is őrzik. (Ennek régi jelzése volt «Lad. M., Fasc. Z., No. 112.») Érdekes a története, hogy miként jutott az Országos Levéltár ennek az 1722 július 17-én felterjesztett oklevélnek tulajdonába. A magyar származású világhírű autogramgyűjtőnek, *Pozsonyi Sándornak*, a ki *Fejérfutak Lászlóval*, *Pulsky Ferencz*zel, *Rúth Györggyel*, *Thallóczy Lajossal* és másokkal is összeköttetésben állott, gyűjteményét örökösei *Friedrich Cohen* bonni könyvkiadó- és kereskedő cégnek adták el. *Fejérfutak* és *Thallóczy* tudták, hogy gyűjteményében sok volt a magyar udvari kamara levéltárából való, a mi annak felosztása után az ötven-hatvanas években került Bécsben a Privilegierte Österreichische Nationalbank pinczéjébe, majd onnan a világpiacra s nagy részét *Pozsonyi* szedegette össze. *Fejérfutak László* és *Pauler Gyula* 1900-ban kormány megbízásból az anyagot átnézték és a magyar vonatkozású darabokat kiválogatva, azokat több, mint 30.000 M értékben az állami levéltárak részére megvásárolták. Ezek közt volt a fenti oklevél is. (Ezt az adatot *Fejérfutak László* professor úr, a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Orsz. Könyvtárának igazgatója volt szíves közölni, a miért itt is köszönetet mondok neki.)

²⁾ A primás aláírása: «Card[ina]lis de Saxonis, princeps[us] Arch[iepiscopu]s Strigon[ensis] primas Regni Hungariæ m[an]u[script]is.» — A primást a közéletben is «cardinalis de Saxonis» vagy «szász érsek» névvel illették.

³⁾ Az okirat szövegét betűszerinti hűséggel *Turba* közölte először. Die pragmatische Sanktion cz. munkája függelékében 1906-ban. S. 188 f. Hasznosát pedig a jubileumi munkában tette közzé. (Tafel XXIII f.)

Die pragmatische Sanktion című munkájában¹⁾ az M. S. rövidítés feloldása tekintetében megjegyzi, hogy itt kétféle jelentés lehet, a szerint, hogy az M-et hogyan egészítjük ki. Ha dativusnak (Majestati), akkor azt jelenti, hogy az országgyűlés adta át a felségnek saját kezébe; ha genitivusnak (Majestatis), akkor azt, hogy a felség a magyar udvari kancellárnak, gróf Illésházy Miklósnak adta át sajátkezűleg. Mivel a hátlapon tett ez a feljegyzés magának a magyar kancellárnak, gróf Illésházy Miklósnak a kezétől származik, nyilvánvaló, hogy — a mint a dolog természetéből önként is következik — az átvevő az átvételt és nem az átadó az átadást jegyezte fel, és ez utóbbi esetben inkább »ad manus«-t írt volna, minélfogva a második értelmezés a helyes. Bizonyítja ezt a primásnak a magyar udvari kancellár részére 1722 december 4-én kelt elismerése is, miszerint többek közt megkapta a rendek által ő felségének a pozsonyi várban július 17-én bemutatott és *ugyanazon napon a felség által a kancellárnak átadott két cikket.*²⁾

Ha az 1722/23-iki országgyűlés iratai közt búvárkodunk, érdekes történetét állapíthatjuk meg ezeknek a királynak átnyújtott cikkszövegeknek. Úgy látszik, hogy ezt a két cikket már július 16-án, nyomban az elfogadás után kinyomatták. Mint fentebb azonban láttuk, július 17-én Sinzendorff indítványára vál-

¹⁾ S. 195.

²⁾ Az 1913-iki jubileumi munkában (S. 165.) *Turba* az első magyarázatot fogadja el. (Ugyanitt közli is a fenti hátírat hasonmását.) Ennek az értelmezésnek felállítására bár tévesen, de szükségkép reászorította feltevése, hogy a hátírat Sinzendorff osztrák kancellártól származik, a kinek udvari szerepe Károly körül természetesebbé teszi az első magyarázatot. Az Országos Levéltár kancelláriai osztályának országgyűlési irományai alapján azonban megállapítható, hogy a feljegyzés a magyar kancellár kezének vonásait mutatja. (Megállapításomban *Baranyai Béla*, országos allevéltárnek úr volt segítségemre, a ki munkámat egyébként is igen értékesen támogatta, s így el nem mulaszthatom, hogy innét is köszönetet mondjak neki.) — A primás említett elismervényének ide vonatkozó része így szól: »... Secundo. Duos Articulos Successionem utriusque Sexus Augustissimae Domus Austriae tangentes, Alfetatae Suae Majestati Sacratissime in Arce Posoniensi per antelatos Status et Ordines regni die 17. Julii aequae Anni labentis infrascripti presentatos et eadem die prelibato Domino Comiti Cancellaria per modofatum Suam Majestatem Sacratissimum extradatos, ...» Fogalmazvány az Országos Levéltárban »Acta Diet. Cane. Hung. 7122. No. 30.« j. a.

toztatást eszközöltek a július 16-án felolvasott, kész szövegen, a mikor az 1. cikk végébe a felséghez küldött ünnepélyes követségre vonatkozólag néhány szót beszúrtak. Így kárba veszttek a nyomtatott példányok, a melyek pedig azt a célt szolgálták, hogy a diéta minden tagja kapjon belőlük. Az Országos Levéltárban két példány található, a melyek egyike ünnepélyes formában van kiállítva. Valószínűleg valamelyik főember számára készült. Gyönyörű lila alapon gazdagon aranyozott és vörös tulipánokkal díszített kartonkötésű, ezen fehér vignetta »Successio« felírással. A fejlécczel ellátott első lapon mindkét példányon a következő nyomtatás olvasható: »Hi duo Articuli Suae Sacratiss. Caesar. Regiaeque Majestati fuerunt porrecti in publica Audientia ab Eminentissimo, et Serenissimo Primate Cardinale de Ducibus Saxoniae in praesentia omnium Statuum, et Ordinum Regni Hungariae in Arce Posoniensi die 17. Julii 1722.« A primás és nádor aláírása is nyomtatva s nevük alatt kétszer az L. S. betűk. (Locus Sigilli.) Ugyanebben a csomóban van az eredeti fogalmazvány is, a melynek szélére Szluha Ferencz sajátkezűleg jegyezte be a Sinzendorff 17-iki indítványa alapján betoldott szavakat.¹⁾ A nyomtatott példányok tehát nem kerültek a felség elé, hanem a Szluha által kiigazítottól készíttetek egy szép írott példányt s ezt írta alá a primás meg a nádor és pecsételte meg, és ez az 1900-ban előkerült érdekes okirat, a melyből a szöveg, eltekintve az orthographiai eltérésektől, csaknem változatlanul lett aztán az 1723. évi törvénycikkek közé bevéve.

2. Miért nem nevezhető még e két cikk pragmatica sanctiónak? A mi most már a cikkek további történetének folyamatát illeti, hogy törvénynyé váljanak, a királyi megerősítés és a kihirdetés volt szükséges. Erre azonban csak épen egy év múlva került a sor, a mikor az egész országgyűlés alatt alkotott 129 cikket terjesztették a felség elé. Mindaddig tehát akár az udvar, akár a rendek részéről megvolt az 1722 július 17-iki két cikkszöveg megváltoztatására a lehetőség. Erre azonban nem került a sor, bár a két első cikk a többiekkel együtt

¹⁾ Az Országos Levéltárban »Acta Diet. 1722–23. Lad. M., Fasc. Q., Nr. 18.« j. a. — Ugyancsak két példány van a bécsi Cs. és kir. ház, udvari és állami levéltárban »Hung. Fasc. 403.« j. a.

a szentesítésig többször megtette az udvar és a rendek közt az utat.¹⁾

De egyébként sem beszélhetnénk még sem *alakilag*, sem *tartalmilag* *pragmatica sanctio*ról.

Alakilag azért nem, mert a törvényezikkek kiállítására körül szokásos *előbeszéd*, valamint *királyi bevezetés* és *befejezés* szövegezésére csak jóval később került a sor. Az *előbeszéd* először a rendeknek 1722 október 10-iki *postulatumaiban*²⁾ látjuk, a melyekben 67 cikket terjesztenek fel a felség elé, s változatlanul köztük van a július 17-iki két cikk is.³⁾ Az *előbeszéd*nek egy fogalmaz-

¹⁾ Sőt az 1722 november 27-iki miniszteri konferencián, majd az 1723 február 13-iki értekezleten, a melyen III. Károly elnökölt, még fel is olvasztak és újból helyben hagyattak. L. az *Országos Levéltárban* »Acta Diet. Canc. Hung. 1722—23. No. 44.« j. a. U. a. a bécsi *K. k. Hofbibliothekben* »Mss. 14.997, II, fol. 472, I, fol. 1051.« j. a. Az idézett helyet közli *Turba*, Die pragmatische Sanktion. S. 199. — A február 18-iki királyi leiratban pedig ez olvasható: »Et quidem articulos 1-mo et 2-do loco positos in ea forma, qua sub ipsum statim modernae Dietae initium concinnati ac die 17. Mensis Julij ejusdem proxime praeteriti anni altissime fatae Suae Majestati Sacratissimae humillime praesentati ac praallegatae etiam Parti Primae Postulatorum inserti fuerant, Publicis Constitutionibus Regniqve Articulis inserendos esse.« Fogalmazvány az *Országos Levéltárban* »Acta Diet. Canc. Hung. 1722—23. No. 45.« j. a. — Ugyanez a bécsi *Allgemeines Archiv des k. k. Ministeriums des Innernben* »Fremde Gegenstände 2 ex 1723 (Karton 26).« j. a. — Az április 12-iki értekezleten a király jelenlétében újból előkerül a két első cikk. L. az 1723 április 12-iki *resolutiót* az *Országos Levéltárban* »Acta Diet. Canc. Hung. 1722—23. No. 53.« j. a. — Az április 20-iki királyi biztosi válasz is azt rendeli, hogy az első két cikk az ország alkotmányába iktattassék be. L. u. o. »Acta Diet. 1722—23. Lad. M., Fasc. Z., No. 127.« j. a.

²⁾ L. eredetijét a bécsi *Allgemeines Archiv des k. k. Ministeriums des Innernben* »Fremde Gegenstände 2 ex 1723 (Karton 26).« j. a. — Téves tehát *Turbának* az a feltevése, hogy az *előbeszéd* nehezen kelt 1723 júniusá előtt. *Jubileumi munka*. S. 166.

³⁾ *Salamon Ferencz*nek az október 10-iki *felterjesztés* nem volt birtoában, ezért az *előbeszéd*nek akkor történt *felterjesztésére* csak a királynak egy későbbi válaszából következtet. Nem látta ő a december 2-iki *felterjesztés* eredetijét sem, a mely mindössze a 68—145. cikkszövegeket tartalmazta (l. u. o.), hanem valószínűleg csak egy másolat volt a kezében valamennyi 145 cikkről. A december 2-iki *felterjesztésben* ugyanis, mint ő tévesen állítja, nem volt benne az *előbeszéd*. V. ö. i. m. 201. s köv. l.

ványa az *Országos Levéltárban* van.¹⁾ Hátán Szluha Ferencz írásával: »*Præfatio Articulorum*.« Bent a szintén tőle eredő *javítások*, a melyek az eredeti törvénytörvénybe mind bekerültek, valamint a közte és a törvénytörvény között lévő eltérések, azt mutatják, hogy többször átjavították.²⁾ A *királyi megerősítő bevezetést* és *záradékot* pedig 1723 júniusában, a mikor a király az írott szöveget szentesítette, a magyar udvari kancellária fogalmazta. Sőt mi több, mint látni fogjuk, ez a záradék még a szentesítés után is változást szenvedett annyiban, hogy Ilésházy Miklós kancellárnak közbe jött halála folytán kimaradt a kancellár kezéből való keletnek szokásos formulája, valamint helyette gróf Erdődy Ádám László alkancellár írta alá a nyomtatott példányokat és végül az ünnepélyes kiváltságlevél formájának megfelelően, az országnagyok nevének belefoglalása csak később, a kihirdetés alkalmával történt, a mikor a példányokat széjjelküldés végett kinyomatták. Csak a szentesítés és a kihirdetés után beszélhetünk tulajdonképpen törvényről, valamint *pragmatica sanctio*ról is.

Tartalmilag pedig a magyar *pragmatica sanctio* a 3. törvény-cikkkel vált teljessé. Ennek a megszüvegezése azonban egészen az országgyűlés végén történt és meglehetősen sok vitára adott alkalmat.

Mikor ugyanis 1722 október 10-én a rendek az első 67 cikkre vonatkozó sérelmeiket és kívánalmaikat (*gravamina et postulata*) terjesztették az uralkodó elé, a magyar udvari kancellária a »*gravamina*« 4. és 6. cikkében foglalt kívánságokat a jobb forma kedvéért a trónöröklésről szóló első két cikkel egybeolvasztva akarta a felség elé vinni.³⁾ Ily módon kívántak a rendek egy *alap-*

¹⁾ »Acta Diet. Anni 1722—23. Lad. M., Fasc. Q., Nr. 17.« j. a.

²⁾ A december 2-iki *felterjesztés* és a szentesített törvénytörvénybeli eltéréseket, a melyeket *Salamon Ferencz* a *Magyar Nemzeti Múzeumban* lévő 4 kötetes Jankovich Miklós-féle vegyes gyűjtemény szövege alapján állapított meg, megtaláljuk az *Országos Levéltár*beli fogalmazvány és a törvénytörvény között is. I. m. 202. l.

³⁾ L. *Mamagetta* megjegyzéseit az 1722 október 10-én *felterjesztett sérelmekhez*. Különböző lapokra sajtókezőleg írva. A bécsi *Allgemeines Archiv des k. k. Ministeriums des Innernben* »Fremde Gegenstände 2 ex 1723 (Karton 26 und 27).« j. a. Két példányban, a melyek csak ortografailag térnek el. *Közl. Turba*, Die pragmatische Sanktion. S. 196.

törvényt alkotni, a mely szemben az 1687-iki királyi eskübe foglalt revisió záradékkal a későbbi országgyűlések által is megváltoztathatatlan legyen. Ez az alaptörvény pedig a fenti cikkek értelmében a trónöröklésnek a szabályozását, valamint a nemesi előjogoknak pontonként való megerősítését és a nádori hatalom körét tartalmazta volna, nem elégedve meg a nemesi előjogoknak a felség által az 1. cikkben történt általános megerősítésével. Mannagetta azonban azon fáradozott az udvarnál, hogy a trónöröklési cikkek körül július 17-én elért eredményeit megvédelmezze. Ezért főként a miatt támasztott a felségnél az átszövegezés tekintetében nagy aggodalmakat, mivel a rendek egy kölcsönös, mindkét félre nézve kötelező szerződésről beszéltek, vagyis a trónöröklés elfogadásáért ők viszont a nemesi kiváltságoknak megerősítését kívánták a királytól.¹⁾ Mannagetta szerint pedig ez ellenkezett volna a trónöröklés önkéntes felajánlásával (a minek utólagos bevételére, láttuk, hogy Sinzendorff is minő súlyt helyezett!), de meg a magyar országgyűlés maga fogalmazta a trónöröklésre vonatkozó cikkeket s ünnepélyes kihallgatáson maga nyújtotta át a felségnek, a ki magára és házára nézve már elfogadta, és így az mint törvényes, bevégzett és befejezett actus jön tekintetbe.²⁾

Mannagettának ugyan ez az okoskodása közjogilag meg nem áll, de tény, hogy a fent tervezett alaptörvényre nem került a sor, helyette azonban a 3. törvénycikkben újra biztosították a felséggel a nemesek jogait, kiváltságait és szabadságait, ámde ez abban a formában, a mivé az udvar alkudozására zsugorodott, az 1. és 2. t.-cz.-el szemben már semmi újat nem tartalmazott. Mivel azonban szoros összefüggésben van az első kettővel, egyenesen arra hivatkozik és mint ilyen a trónöröklési jog feltételeit tartalmazza, *anyagilag a pragmatica sanctiohoz tartozónak kell tekintenünk*, annyiival is inkább, mivel az

¹⁾ Interea tamen addidit [sc. Cancellaria Hungarica] particulam vicissim, id est, quod erga declaratum et oblatum a Statibus successionem Sua Majestas vicissim confirmet privilegia nobilitaria: quod non saperet liberam et spontaneam oblationem, sed contractum ultra citroque obligatorium: facio, ut facias. U. o. S. 197.

²⁾ „... hinc ambo isti articuli et in his libere ac sponte declarata, oblata et acceptata successio tanquam actus legitimus, perfectus et consumatus.” I. h.

1867: XII. t.-cz. is kifejezetten mind a három törvénycikket jelöli a *pragmatica sanctio* névvel.³⁾

3. Az 1723. évi törvénycikkek szentesítése és bemutatása az országgyűlésnek. Serény másolási munkát folytathatott 1723 június 18-án és 19-én Bécsben az Alter Fleischmarkton levő magyar királyi udvari kancellárián, mert június 17-én adta át a rendek küldöttsége a királyi biztosoknak a cikkek szövegét és 18-án terjesztette azokat Stahremberg a felség elé,²⁾ másnap pedig már Károly király megpecsételte és aláírta a 129 cikkből³⁾

¹⁾ E 3. cikk 1722 október 10-étől 1723 június 17-ig terjedő bonyodalmas történetére nézve l. *Salamon Ferencz*, i. m. 205. s köv. l. — *Turba*, Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion. Bd. I, S. 185 f. — Részletesebben és újabb források alapján szerző megjelenendő tanulmányában.

Itt jegyezzük meg, hogy a *pragmatica sanctio* kitélt először az 1790/91-i országgyűlés használja az 1723: 1., 2. és 3. t.-cz.-re. Törvényeink közül pedig először az 1848. évi törvények Előbeszéde, valamint az 1848: XVIII. t.-cz. Az erdélyi törvények közül azonban már az 1744: 3. t.-cz., a mely az 1722 március 30-iki szebeni országgyűlés határozatának becsikkelyezése, említi a kitélt. E kifejezést illetőleg v. ö. fentebb a 6. l. 1. j.-ének irodalmát. Azonkívül helytelenségét hangsúlyozta már *Révész Imre* beszéde, Tartatott május 31-én. K. l. Pest, 1861. 9. s köv. l. Ugyanúgy *Kalmár Antal* könyve „Bekais Gusztáv történet- és közjogírása” című elkobzott könyv második kiadása. Budapest, 1903. 204. s köv. l. Legutóbb pedig *Polónyi Géza* vetette fel ezt a kérdést a képviselőház 1915 december 1-ei ülésében a miniszerelnökhöz a czimerkérdés újonnan történt rendezése ügyében intézett interpellációjában. (L. Országgyűlési Értesítő. 279. sz., 6. s köv. l.) V. ö. ezekkel szemben a *pragmatica sanctio* kifejezésnek az 1723: 1., 2. és 3. t.-cz.-re használt helyes értelmét illetőleg *Deák Ferencz* 1861 június 4-iki beszédét. (L. Deák Ferencz beszédei. Összegejtötte *Kónyi Manó*.) 2. kiad. Budapest, 1903. III. k., 93. l. — *Kossuth és a pragmatica sanctio*. (Budapesti Szemle. XXV. k.) Buda-Pest, 1881, 242. s köv. l. (U. a. németül *Kossuth und die pragmatische Sanctio*. [Ungarische Revue. Jahrg. I.] Budapest 1881, S. 89 f.) — *Salamon Ferencz*, Mi az a „pragmatica Sanctio” az 1867-iki törvényekben? (A Hon. XIX. évf.) Budapest, 1881, 78. sz., 1. s köv. l. — *Gyulai Pál*, Még egyszer Kossuth és a *pragmatica sanctio*. (Budapesti Szemle. XXVI. k.) Buda-Pest, 1881, 144. s köv. l. — Gróf *Tisza István* miniszerelnök képviselőházi válasza 1915 december 1-én. (Országgyűlési Értesítő. 279. sz., 17. l.)

²⁾ L. *II. melléklet*, 75. l. 21. s köv. sorok. A felterjesztés ugyanúgy történt, mint 1723 június 17-én. A primás és nádor írták alá a rendek nevében, V. ö. erre nézve alább 69. l. 1. j.

³⁾ A még 1722 december 2-iki felterjesztésben szereplő 145 cikk

álló 1723. évi ú. n. II. decretumát, a mit mi manapság az 1723. évi törvényczikkek névvel szoktunk jelölni. A nagy munkát csak úgy tudták ily rövid idő alatt elvégezni, hogy öt kancellista másolta egyszerre részekre szedve a szöveget, majd egybeállították és bekööttették. A bevezetés és záradék is ekkor készült a kancellárián, még pedig római-német szent birodalmi kancelláriai gyakorlat szerint, mert egyszerűen a dátum után egyedül Illésházy Miklós kancellár nevét foglalja csak magában, és kimaradt belőle az országnagyok neveinek felsorolása, a mi pedig nálunk az ünnepélyes alakban kiállított kiváltságleveleknél állandó gyakorlat volt, és a decretumok is ilyen privilegium alakjában láttak napvilágot. A királyon kívül gróf Illésházy Miklós kancellár és Sigray József kancelláriai referendarius írták alá a 19-én szentesített szöveget.

Az országgyűlés ezalatt még együtt volt, és július 2-án mutatta be a király nevében az erre az ünnepélyes aktusra külön kiküldött és felhatalmazott biztos, Stahremberg a mágánok házában egybegyűlt főrendeknek és rendeknek ünnepi szónoklat és kellő formások keretében a felség által jóváhagyva megerősített (ratificatione firmata) törvényczikkeket, a miért a prímás mondott az egybesereglettek nevében köszönetet.¹⁾ Két nap múlva, 1723 július 4-én berekesztették ezt az 1722 május 1-én Laxenburgban kelt királyi meghívólevél alapján 1722 június 20-ára összehívott diétát, a mely így több, mint egy évig volt együtt.

Ez a július 2-án az országgyűlésnek ünnepélyesen bemutatott (solennis editio) szöveg volt tehát az 1723. évi törvényczikkeknek első szentesített példánya, a melyet azonban, hogy életbe lépjen, még megfelelően ki is kellett hirdetni.

4. A törvényczikkek közzététele. Hogy mint ment akkor végbe a törvények kihirdetése, arról felvilágosít bennünket a magyar királyi udvari kancelláriának a császári udvari kamarához 1723 július 29-én intézett átirata, a mely elmondván, hogy miután a felség a hozzá felterjesztett czikkeknél *valóságos példányát* (genuinum exemplar) jóváhagyta és aláírásával meg-

129-re olvadt le. Ilyen 145 czikk példány van az *Országos Levéltárban* is »Acta Diet. Canc. Hung. 1722—23. No. 126.« j. a.

¹⁾ L. ennek az érdekes ülésnek leírását I. és részben II. melléklet. 73. s köv., 76. l. 14. s köv. sorok,

erősítette, így folytatja: »Ezekre az országgyűlési törvényekre, illetőleg végzésekre, miután *szokott módon* kinyomattak¹⁾ s aztán ő legszentségesebb felsége kegyes aláírásával és pecsétjével hitelesítették s összefűztetvén és bekööttetvén, az ország összes, ezen országgyűlésre összehívottni szokott rendinek megküldetnek és ily módon közzétételnek, a szükséges költséget a császári-királyi kincstárból a császári kamara szokta fedezni.«²⁾

Epen ezért felkéri a magyar királyi udvari kancellária a császári udvari kamarát, hogy egyezzen meg valamely nyomdászszal a törvények kinyomtatása iránt s értesitse erről a magyar kancelláriát, hogy mentől előbb elkészülve a nyomtatással, a végzések aláírás végett Prágába a felség elé terjesztessenek. A mi a törvényczikkek bekötését illeti, azt Prágában is elvégezhetik és ez okból majd a kancellária a felség mellett tartózkodó udvari kamarát (camera ad latus existens)³⁾ fogja értesíteni, hogy a szükséges intézkedéseket tegye meg.

Még a magyar udvari kancellária megkeresése előtt tíz nappal, 1723 július 19-én a császári udvari kamara ugyancsak átirat a magyar kancelláriához,⁴⁾ hogy az országgyűlési törvényczikkek dolgában intézkedni kell, már saját érdekéből is, mert a törvény-

¹⁾ Nálunk I. Mátyás 1486. évi nagyobb decretumát nyomtatták ki legelőbb, 1488-ban. Szétküldés végett azonban először 1572-ben történt a kinyomtatás, a mely 1595-től kezdve rendszerré is vált. A kinyomtatott törvényeknek teljes gyűjteménye van az 1604-iekől kezdve a *Magyar Nemzeti Múzeumban*. V. ö. Toldy Ferencz, A magyar nemzeti irodalom története. Pest, 1862, II. k., 60. l. — *Fraknói Vilmos*, Magyar országgyűlési emlékek. I. k., VI. l. — *U. a.*, A magyar országgyűlések története I. Ferdinánd király alatt. X. l. — *Thallóczy Lajos*, i. m. 675. s köv. l. (Ő a következetes sajtó útján való sokszorosítást 1595 helyett 1593-ra teszi. Ez valószínűleg sajtóhiba. V. ö. Kovachich, Josephus Nicolaus, Lectiones variantes decretorum. Pestini 1816, p. 12. — *U. a.*, Notitiae praeliminares ad sylogon decretorum comitialium. Pesthini 1820, p. 11.)

²⁾ Eredetije a bécsi Cs. és kir. közös pénzügyi levéltárban »Hung. 1723. Jul. 29.« j. a. Közl. *Thallóczy Lajos*, i. m. 682. s köv. l. Két fogalmazványa az *Országos Levéltárban* »Canc. Exp. Canc. Hung. N. 30. ex Julio 1723.« j. a. — V. ö. *IV. melléklet* 77. l. 30. s köv. sorok és 78. l. 1. s köv. sorok.

³⁾ A Bécsben visszamaradt kamara pedig camera relieta volt, a mely a felségnek a székvároستól való távollétében a központban látta el az ügyeket. Így volt ez a többi udvari hatóságokkal is.

⁴⁾ Eredetije a bécsi Cs. és kir. közös pénzügyi levéltárban »Hung. 1723. Jul. 19.« j. a.

cikkekben megállapított kincstári természetű rendelkezések tekintetében minél előbb el kell járnia, de meg mert egy bécsi nyomdász már is megkereste a végzemények kinyomatása végett. Ez hajlandó volna a cikkekét ingyen kinyomatni és a kiosztásra szánt néhány száz példány kiállítását is magára vállalná. Mivel tehát az ajánlat előnyösnek látszik, kéri a kancelláriát, tudassa vele a kiosztani szokott példányok számát és kiállítási módozatait. Egyszersmind pedig sietteti a végzeménynek nyomdába szánt *tisztázatát* (descriptionem ut vocant ad purum)¹⁾ s a mint elkészül egy rész, juttassák el nyomban a nyomás megkezdése végett.²⁾

A jelentkező *Schilgen Keresztély János*, egyetemi könyvnyomtató volt,³⁾ a ki ezer példányt ingyen szándékozott az

¹⁾ Turba a Neue Freie Presse 1914 június 10-iki Morgenblattjában (S. 6.) közzétett nyilatkozatában (Die Auffindung eines angeblichen Originals der Pragmatischen Sanktion) úgy vélte, hogy az 1914 június 6-án előkerült írott eredeti ez a nyomdának szánt tisztázat lett volna. Erre *Fejérfutak László* már Az Est 1914 június 11-iki számában helyesen jegyezte meg nyilatkozatában, hogy ez tévedés, mert a nyomdába adott példányt nem szokta aláírni sem a király, sem a kancellár és nem szokták királyi pecséttel ellátni. (Ugyanez a nyilatkozat a Neue Freie Presse 1914 június 10-iki Abendblattjában. Die Auffindung eines Dokuments zur Pragmatischen Sanktion. S. 2.) — Utólag pedig sikerült a nyomdába adott példányra is ráakadnom, sőt ennek egy korábbi alakjára is, a melyben megtaláljuk Károly király és Illésházy Miklós kancellár sajátkezű javításait. Sőt valószínű, hogy erről készült a szentesített példány is, a mire nemcsak abból lehet következtetni, hogy a »per solennem... deputationem« és az »et ejusmodi oblationem« szavak ebbe is utólag vannak ép úgy betoldva, mint az eredetibe, hanem hogy a záradéka is teljesen megegyezik azéval. — Erről másolták azután a nyomdai szöveget is. Ennek fedőlapján olvasható: »Articuli Dietales frustatim compositi, secundum quos Typis mandati sunt.« 23 különálló ív, 91 lap. A szedők újjíjoltjaival és széljegyzetekkel, mint: »cursivis!«, »NB. quod subductum est, ponatur cursivis!« Hogy az előbbiről másolták, bizonyítja, hogy az egy-egy másolótól eredő részösszeesik az előbbin az írvégződéssel. Ebbe már csak az »et ejusmodi oblationem« szavakat toldották be utólag. Ez már tartalmazza az országgyűs neveit is, sőt a dátumban az Illésházy kancellárét is, a mit aztán utólag közbejött halála miatt kihúztak. Mindkettő az *Országos Levéltárban* »Acta Diet. Canc. Hung. 1722—23. No. 128.« j. a.

²⁾ A bécsi *Cs. és kir. közös pénzügyi levéltárban* »Hung. 1723. Jul. 19.« j. a. — V. ö. *Thallóczy Lajos*, i. m. 678. s. köv. l.

³⁾ Schilgen Keresztély Jánosnak († 1743), az egyetem és az alsó-ausztriai rendek könyvnyomdásának nyomdája a Weihburggasseban

udvari kamarának kinyomatni s belőle egy-kétszáz példányt saját költségére beköltetni különféle kiállításban, a szerint, hogy mely személyiségnek szól. De feltételül kikötötte, hogy a főhatóságok, még pedig mind a birodalmi, mind az osztrák, magyar és cseh kancelláriák adjanak neki kizárólagos szabadalmat (privilegium impressorium) a többi nyomdászokkal és könyvkereskedőkkel szemben.

A magyar királyi udvari kancellária belement a dologba, de két megjegyzést tett.¹⁾ A kizárólagos szabadalmat nem adhatja meg, mert a saját könyvnyomdásainak nem derogálhat, és különben is a nagyszombati nyomda a legtágabb szabadalmat (amplissima imprimendi privilegia) élvezi.²⁾ De meg ezek a tör-

volt, szemben a »Zum goldenen Engeln« nevű fogadóval; bálhelyisége pedig a Kärntnerstrassen az udvari gyógyszerész házában, szemben a »Wilder Mann«-nal. Üzletéhez 1720-ban jutott, a mikor feleségül vette Schmid Simon könyvnyomtató özvegyét, kinek tekintélyes nyomdáját a hatóságok erősen pártolták. V. ö. *Mayer, Anton*, Wiens Buchdrucker-Geschichte 1482—1882. Wien 1883—7. Bd. II. S. 18.

¹⁾ 1723 augusztus 13-iki és 17-iki jegyzékek a bécsi *Cs. és kir. közös pénzügyi levéltárban* »Hung. 1723. Aug. 16.« j. a. Az elsőben foglalt megjegyzések fel vannak különben véve az udvari kamarának 1723 augusztus 16-án a törvények kiadásának tárgyában kiküldött bizottsági üléséről szóló jegyzőkönyvben. (U. o. ugyanolyan j. a.) Közl. *Thallóczy Lajos*, i. m. 684. s. köv. l.

²⁾ A nagyszombati nyomdát Telegdy Miklós esztergomi nagyprépost állította föl, miután a bécsi jezsuitáknak tizennégy év óta heverő könyvsajtóját 1577-ben ezer forintért megvette és saját házában állíttatta fel. Ez a nyomda 1584-ben Rudolftól külön szabadalmat is nyert. 1586-ban pedig Telegdy halála után az esztergomi káptalan tulajdonába ment át, majd harmincz év múlva, 1615-ben Forgách Ferenc esztergomi érsek a jezsuitáknak ajándékozta, a kik 1635-ben »akadémiai nyomda« czímmel ruházták fel. 1644-ben a pozsonyi nyomda nagy részével gyarapodott. A nagyszombati consistoriumnak 1716-ban a magyar királyi udvari kancelláriához intézett panaszából kitűnik, hogy kiváltságát a nagyszombati nyomda feltéve őrizte, mert meg akarta akadályoztatni, hogy Royer János Pál salzburgi könyvnyomdász Pozsonyban »az érseki rendelet alapján állított nagyszombati akadémiai könyvnyomda«-val szemben nyomdai jogot kapjon. V. ö. *Bollagi Aladár*, A magyar nyomdászat történelmi fejlődése 1472—1877. Budapest, 1878. 68. s. köv. l. 120. s. köv. l. — *Füstai Ferenc*, Könyvnyomtatás. (Pallas Nagy Lexikona. X. k.) Budapest, 1895. 909. l. — *Steinhofer Károly*, A könyv története. I. r. Budapest, 1915. 22. s. köv. l. 36. l.

vények Magyarországra vonatkoznak és a magyaroktól származnak, minélfogva a nádor vagy a többi rendek tetszésük szerint nyomathatnak példányokat. Ha általános szabadalomról volna szó, az néhány száz forintba menő taksával járna. Különben pedig kérte a kancellária az udvari kamarát, hogy mivel nekik nyomdászuk nincs, a törvények közzététele pedig sürgős, kösse meg az üzletet Schilgennel.¹⁾

Az udvari kamara e tárgyban kiküldött bizottságának 1723 augusztus 16-án tartott ülésén Schilgen belement az utánnyomás eshetősége mellett is, hogy ezer példányt 200 forintért kinyomtat. A magyar királyi udvari kancellária erre rendelkezésére bocsátotta Schilgennel Tarnóczy János nyugalmazott udvari kancelláriai titkár és lajstromozó útján a nyomdának szánt kéziratot. »A magyar kancelláriának ezt az eljárását — jegyzi meg helyesen *Thallóczy Lajos* — csak akkor értjük, ha megfontoljuk, hogy a n.-szombati nyomda gyengén volt felszerelve, a postával küldött korrektúrákkal pedig sok baj akadt, holott Bécsben gyorsabban ment a javítás.«²⁾ A kinyomtatásra vonatkozó összes tárgyalásokból az tűnik ki, hogy igen sietteték a nagyfontosságú törvényalkotások életbeléptetése végett az ügyet. 1723 október 2-án rendbe is jött Schilgennel az üzlet, a prágai jelenlevő kamara ezen a napon helybenhagyta a Bécsben hátrahagyott udvari kamara intézkedéseit.³⁾

A nyomtatási munkálat megkezdése után Schilgen átutazott Pozsonyba, hogy a magyar hatóságoknál előfizetőket gyűjtsön. A megrendelt ezer példányon fölül ugyanis még ötszázat nyomott, hogy azok eladásából költségeit megtérítse, mert a 200 forint még a papiros árát sem fedezte. A kamarai bizottság augusztus 16-iki ülésén ugyan 250 forintot kért a munkálatokért, de a bizottság 50 forintot lealkudott. Pozsonyban azonban nagy meglepetéssel arról értesült, hogy a nagyszombati nyomda már utol is érte a nyomtatásban. Erre felesége útján kérvényt adatott be az udvari kamarához, hogy tiltsa meg a magyar nyomdának

¹⁾ L. *Thallóczy Lajos*, i. m. 680. l.

²⁾ U. o. 680. s. köv. l.

³⁾ L. *III. melléklet*, 77. l.

a törvények árusítását, a míg az ő példányai el nem fogytak. Hogy lett-e kérésének fogamatja, nem tudjuk.¹⁾

¹⁾ Amnyi bizonyos, hogy az udvari kamara átírt a magyar udvari kancelláriához a Schilgen érdekében, kérve annak költségei végett a nagyszombati nyomda munkálatainak lassítását. (A bécsi *Ca. és kir. közös pénzügyi levéltárban*. »Hung. 1724. Mart. 1. o. j. a.) A továbbiakról azonban mindaddig nem sikerült bizonyítékos felvilágosítást nyernem. Tény azonban, hogy a nagyszombati nyomda példányai forgalomba kerültek. Öt példányt sikerült is felkutatni közülük. (*Baranyai Béla* úr hívta fel egyre figyelmemet.) Az egyik a *budapesti egyetemi könyvtárban* van (jele »Be. ivr. 43.«), a másik a *kolozsvári egyetemi könyvtárban* (jele »35052.«), három pedig a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Mind az öt példány megegyezik abban, hogy 2°, 74 l., év, hely és a nyomda megjelölése nélkül. Az első két példány, valamint az akadémiai »M. Jog. F. 2.« és másfelől az akadémiai »M. Jog. F. 19.« és »M. Jog. Qu. 140.« jelzésű példányok közt az a különbség, hogy míg az utóbbi kettő első lapján található fejléc ovális pajzsán a magyar címér látható, addig az előbbieken ennek helyét a birodalmi almán ülő, kardot és jogart tartó egyfejű sas foglalja el. Különbség azután ezek közt a példányok között, hogy némelyiknek (így az »M. Jog. F. 2.« jelzésűnek) második lapján a szöveg végén záródisz van, holott ez a másikkal hiányzik. Ezeket a fejlécbeli és záródiszbeli különbségeket — egyéb törvénykiadásainknál is megtalálhatjuk és valószínűleg az az okuk, hogy a törvényeket többször utánnyomták. Hogy azonban ezek a nagyszombati nyomások, az a későbbi kiadásokkal való összehasonlítás alapján könnyen megállapítható volt. Így az »F. 2.« és »F. 19.« jelzésűekhez hozzá vannak kötve az 1715. és 1729. évi törvények is és az 1729-iek címlapján kitűnik, hogy azok Nagyszombatban Gall Frigyes által az akadémia betűivel nyomattak. Azonkívül az elsőhöz a három decretumhoz tartozó index is van kötve, mely szintén Nagyszombatban 1732-ben Berger Lipót József által az akadémia betűivel nyomattak. A »Qu. 140.« jelzésűhöz a Tripartitum nagyszombati kiadása és az 1729-iki törvények vannak hozzákötve. — Ugyanitt 1740-ben már új kiadás jelent meg. »Articuli Dietales Anni 1723. Reimpressi typis Academicis Societatis Jesu. Tyrnaviae, 1740.« 2°, 44 l. Ebből két példány van a *Magyar Nemzeti Múzeumban*. (Az egyikhez hozzákötve a Corpus Juris 1734-iki nagyszombati kiadása.)

A Schilgen által forgalmazott példányok közül is láttam ötöt. Egy van a *Magyar Nemzeti Múzeumban* (»Hung. j. 348.« j. a.), egy az *Akadémia Könyvtárában* (jele »M. Jog. F. 3.«), egy a *kolozsvári egyetemi könyvtárban* (»51025.« sz. a.), kettő pedig a bécsi *Ca. és kir. házi, udvari és állami levéltárban* »35/2.« és »XXVIII. f. 5/2.« j. a., 2°, 100 l., év nélkül. Kiállításuk éppen olyan, mint az eredetieké, azaz a különbséggel, hogy az előbbieknél címlapján az olvasható: »Viennae Austriae, Typis et Sumptibus Joannis Baptistae Schilgen, Almae Universitatis Viennensis Typo-

Schilgen még az 1723. év végéig elkészült a nyomtatással. Erre a magyar királyi udvari kancellária 1723 december 30-án átírt az udvari kamarának, hogy miután a törvények *»már kinyomattak*, nincs más hátra, mint hogy a szokott alakban összefűzesenek és beköttesenek.¹⁾ Mivel pedig az előző idők példája szerint a törvények fűzése és kötése a császári-királyi kincstár költségén szokott történni, egyezték meg ez iránt is Schilgennel.

graphi. *Superiorum Permissu, ac Privilegio.* Ez utóbbi a nagyszombati nyomdával szemben akarta a »copyright»-ot hangsúlyozni. Van aztán a címnap után következő első és második lap szedésében is eltérés, valamint az első lap fejlécében. Míg a hivatalosnál ugyanis ornamentumok között a kétfejű sasos czimer, addig a magánhasználatra szánt példányokon a kardot és jogart tartó repülő sas látható. Az utolsó, 100. lap pedig csak annyiban különbözik, hogy az utóbbiakon az aláírások is nyomtatva vannak és a pecsét helyén a szokásos L. S. betűk.

Az 1723. évi törvényeknek aztán hamarosan sok kiadása történt. Úgy látszik, Schilgen, a mikor a kizárólagos sokszorosítási jog fejében legelőször olyan olcsó ajánlatot tett, nem számított rosszul. Jelent meg egy hely, év és nyomda megjelölése nélküli 2°-os, 58 lapos kiadás. (Van belőle a *Múzeumban* és a *budapesti egyetemi könyvtárban*.) — Majd Landerer, pozsonyi nyomdástól több változatlan kiadás. 8°, 5 lev., 138 l. és 13 lev. (*Múzeum, budapesti és kolozsvári egyetemi könyvtár*.) — Hasonlóképpen Landerertől, Pozsonyban év nélkül. Kis 8°, 11, 128 és 25 l. (Ugyanazon három könyvtárban.) — Ugyancsak tőle az 1715-ös cikkekkel együtt év nélkül. 8°, 5 lev., 170 l. és 11 lev.; 11, 128 és 25 l. (*Múzeum*.) — Szintén Landerertől összekötve az 1715-ös és 1729-es törvényekkel. Több változatlan kiadásban. 8°, 5 lev., 182 l. és 11 lev.; 6 lev., 138 l. és 13 lev.; 4 lev., 75 és 7 l. (*Múzeum és Akadémia*.) — Van továbbá egy Royer-féle pozsonyi kiadás. Kis 8°, 5 lev., 144 l. és 18 lev. (A *múzeumi, akadémiai és budapesti egyetemi könyvtárban*. Aztán egy debreczeni kiadás hely, év és nyomda nélkül. Kis 8°, 11, 131 l. és 16 lev. (A *múzeumi, budapesti és kolozsvári egyetemi könyvtárban*.) — Összekötve az 1715-ös és 1729-es törvényekkel, valamint a Corpus Juris 1736-i zágrábi kiadásával, mely Sattner János Mihálynál készült és betűtípusra, beosztásra, alakra a törvényekkel teljesen megegyezik, úgy, hogy a törvénykiadás is alighanem ugyanott készült. 4°, 187 l. (A *múzeumi és akadémiai könyvtárban*.) Petrik Géza (Magyarország bibliographiája 1712—1860. Budapest, 1888—91. I. k., 120. l.) ezt nem említi. — (Az itt adott bibliographia összeállításában Baranyai Béla országos alleveitárnok, Gyulai Farkas kolozsvári egyetemi könyvtári igazgató, György Árpád bécsi udvari levéltári osztálytanácsos és Heinlein István egyetemi professzor, akadémiai könyvtárőr urak voltak szívesek támogatni, a miért innét is köszönetet mondok.)

¹⁾ L. IV. melléklet. 77. l. 31. s köv. sorok.

A példányokat fehér kartonba kössék, de ha a kamarának úgy tetszik, a felség számára egy példányt arany nyomással (in Auri-texto) is készíttethet, sőt néhány főméltóságnak szánt példányt is más anyagba köttethet.

A kinyomott 1500 példány most már a következőképen oszlott meg. 900-at kapott előzetesen bejelentett szükséglete alapján a magyar királyi udvari kancellária, 100-at az udvari kamara, 500-at pedig Schilgen saját eladásra szánt.¹⁾ A 900 hivatalos példány közül 500 név nélkül, hogy majd a király aláírhasssa és ily módon az országgyűlés tagjainak megküldhessék, 400 pedig a királynak, továbbá gróf Erdődy László Ádám nyitrai püspök alkancellárnak²⁾ és Sigray József kancelláriai kiadó³⁾ referendariusnak nevével és a király pecsétjének helyével (L. S.) nyomtatott.

Tarnóczy Jánosnak 1724 márczius 27-én Schilgen részére a 900 átvett példányról kiállított elismervényéből⁴⁾ kitűnik, hogy egy példány a felség számára drap d'orba köttetett tiszta arany nyomással;⁵⁾ kettő vörös bársonyba a két országgyűlési biztos, gróf Stahremberg⁶⁾ és gróf Kinsky⁷⁾ részére; végre a negyedik francia bőrből (in Corio Gallico) a nádor számára,⁸⁾ a többieknek pedig egyszerű fehér kartonkötés jutott.⁹⁾

¹⁾ Ezeket czéggjegye is szerepel, míg az előbbieken nem. V. ö. fentebb 29. s köv. l. 1. j.

²⁾ Az idevonatkozó kancelláriai fogalmazványon tett jegyzet gróf Erdődy László neve után zárójelben megemlíti, hogy azért az ő neve van a törvényeken, mivel a rendes kancellárt, gróf Illésházy Miklóst, közbe jött halála akadályozta meg az aláírásban. Ez a megjegyzés mintegy indoka akar lenni, hogy miért szerepel az 1723 június 19-én szentesített írott első szövegen az Illésházy Miklós és miért a nyomtatottakon az Erdődy László neve. L. IV. melléklet. 78. l. 29. s köv. sorok.

³⁾ Ő küldözte szét a kancelláriából a törvényeket.

⁴⁾ L. V. melléklet. 79. l. 25. s köv. sorok.

⁵⁾ E példány mai hollétéről nincs tudomásom.

⁶⁾ Megvan az efferdangi herceg Stahremberg-féle családi levéltárban.

⁷⁾ Megvan a olümeci gróf Kinsky-féle családi levéltárban.

⁸⁾ Nem sikerült ráakadnom.

⁹⁾ Ezekből a nyomtatott példányokból eddig *tizenkét* darabot sikerült látnom. Egy van az Országos Levéltárban. «Lad. H., No. 59.» j. n. Ezt kapta a magyar királyi udvari kancellária mint hivatalos példányt. A fehér pergamen kötésű táblán nyomtatott betűkkel a következő felirat rajzolva:

A következő napon, márczius 28-án az udvari kamara e tárgyban kiküldött bizottsága gróf Lewenburg elnöklete alatt újabb ülésben beszámolt, hogy a munka 900 példányban elkészült, a kötött példányokat átvették és ezen felül 100 példányt az udvari kamara részére elszállíttatott. E jelentés alapján Schilgennek 200 forintot a nyomtatás és 104 forintot a fűzés és kötés fejében kifizettek.¹⁾

ARTICVLII DILECTE POSONIENSIS ANNI MDCCXXIII PRO [INCLITA] [CESAREO]-[REGIA] [HUNGARICA] [CANCELLARIA]. . . Alatta a császári címér. Hátlapján a magyar címér roppant ferditve hét folyóval. A két címér préselve.

A Magyar Nemzeti Múzeumban eddig öt példányra sikerült ráakadni. Az első Jankovich Miklós gyűjteményéből való. Belső címlapja elveszett és így hiányzik róla, hogy kinek szült. Fehér sima pergamenkötés. A kéziratában »Fol. Lat. 577.« j. a. — A második »Pro Fidei nostro Egregio Adalberto Sandor de Szlavnicza, Comitatus Nittriensis Vice Comite, et Tabulae nostrae Regiae Judiciarie Assessore«. Hozzákötve egyéb iratok is, vörös bőrből, rajta a préselt címerek ép úgy, mint a kancelláriai példányon. A levéltárban 1903. évi 54. sz. szerzemény. — A harmadik »Pro fidei nostro Magnifico Paulo Libero Barone Maithény de Kesselökö etc.« Kötetlen. U. a. j. a. A Bárá Eötvös József collegium letéte. Bárá Mednyánszky Dénes ajándéka. — A negyedik »Pro fidei Nostro . . . Francisco Ladislao Mednyánszky etc.« Későbbi kötés. A könyvtárban »Hung. j. 341.« j. a. — Az ötödik »Pro fidei Nostro Magnifico Josepho Libero Barone Maholányi etc.« A könyvtárban »Hung. j. 346.« j. a.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában egy »Pro . . . Comite Joanne Pethő de Gerse, Equite Aurato.« Összekötve az 1715. évi törvények egy eredeti példányával. Jele »M. Jog. F. 18.«

A budapesti egyetemi könyvtárban lévő eredetinek hiányzik a címlapja, a melyen a címzés is volt. »Be. ivr. 43.« j. a.

Sopronvármegye levéltárában »Pro . . . Henrico Josepho Comite a Daun, Generalis Campi Mareschalli Locumtenente, etc.« (Az 1793. évi országos határkiigazítási iratok mellett.)

A bécsi Cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárban három példány volt fellelhető. Az első a birodalmi udvari kancellária számára: »Pro Cancellaria nostra Imperiali Aulica. Insinuatium viva voce per cancellariam Hungarico aulicam 9. febr. 1724.« Kötetlen. (Jelzés nélkül.) — A második a cseh udvari kancellária számára. Kötetlen. — A harmadik címlap nélkül, kötetlen, eredeti, az előbbivel együtt a kiállítási teremben. (»Oklevelek [Urkunden] Rep. XVI.« j. a.)

¹⁾ L. az udvari kamara átiratát 1724 április 3-áról az Universal-Bancalítat-hoz, hogy utalványozzon Schilgennek 304 forintot. (A bécsi Cs. és kir. közös pénzügyi levéltárban »Hung. 1724. Apr. 3.« j. a.) — V. ö. Thallóczy Lajos, i. m., 681. s. köv. l.

Mint látjuk tehát, a császári udvari kamarának csak annyiban volt szerepe a törvények kiadása körül, hogy az szokás szerint (uti moris est) a magyar királyi udvari kancellária megkeresésére a kinyomtatásról és bekötéséről gondoskodott és a költségeket fedezte. Egyébként azonban a kibocsátás (expeditio) a magyar udvari kancelláriából történt, a hová a példányokat Schilgen elszállította, s ez fogalmazta meg a királyi bevezető és befejező, megerősítő formulát, az utóbbiban a keletet és az országnagyok felsorolását tartalmazó záradékot is.

Úgy látszik, hogy Schilgen részletekben adta át a példányokat, és valószínűleg az ünnepélyesebbek kötése tartott tovább. A nyomás ugyanis, mint a magyar kancellária átiratából kitűnik,¹⁾ már 1723 december 30-ika előtt be volt fejezve. S talán az egyszerűen összefűzött példányok elszállítása már közelebről megtörtént, és az expeditio is hamarosan megkezdődhetett, mivel a birodalmi udvari kancellária számára szóló példányon olvashatjuk, hogy: »Élő szóval átjuttatva a magyar udvari kancellária által 1724 február 9-én.«²⁾ Viszont Tarnóczy János elismervénye az összes és közöttük a díszes kötésű példányok átvételéről is 1724 márczius 27-éről szól.

¹⁾ L. IV. melléklet. 77. l. 31. s. köv. sor.

²⁾ L. fentebb 32. l. 9. j.

II.

A Habsburg-ház nőági trónöröklésére vonatkozó magyar oklevelek jogi természete.

1. Az 1722 július 17-iki felterjesztés jogi természete. A fent előadottakból kitűnik, hogy a Habsburg-ház nőági trónöröklésének szabályozását illetőleg *három oklevél* között kell különbséget tennünk. Ezek *elseje* az 1722 július 17-iki ünnepi kihallgatás alkalmával a pozsonyi várban a primás által a rendek nevében a királynak átadott két javaslati cikk szövege. *Másodika* a király által 1723 június 19-én Bécsben szentesített és július 2-án az országgyűlésnek Pozsonyban ünnepélyesen bemutatott 129 törvénycikk írott első eredeti példánya, a mely cikkek közül az első három az ú. n. magyar practica sanctio. S végre a *harmadik* a 129 törvénycikknek kinyomtatott, a király által aláírt és megpecsételt s az országgyűlésre meghívót kapott főuraknak és törvényhatóságoknak megküldött példányai.

Vegyük most már vizsgálat alá *e háromféle oklevél jogi természetét*.

A mi az *elsőét* illeti, magyar jogi szempontból azt egyáltalán nem lehet még practica sanctionak nevezni. Már fentebb láttuk,¹⁾ hogy alakilag azért nem, mert hogy ez törvénynyé válhassék, még bizonyos alakiságok: az előbeszéd és befejezés szövege, a szentesítés, valamint az országgyűlésnek való bemutatás és a kihirdetés hiányoztak. Anyagilag vagy tartalmilag pedig azért nem, mert még nem volt meg a harmadik cikk, a mi pedig az első kettővel szoros összefüggésben van és az öröklésnek a feltételeit tartalmazza.

Itt jegyezzük mindjárt meg, hogy némelyek az 1723: 3. t.-cz.-et

¹⁾ L. 20. s. köv. 1.

nem sorozzák a magyar practica sanctio fogalma alá. Így *Salamon Ferencz*¹⁾ azért nem, mert szerinte az csak fölösleges ráadása az 1723-iki törvényeknek. *Turba*²⁾ pedig egyrészt azért nem, mert az külön és jóval később keletkezett, mint az első két cikk, másrészt mivel akkor több, főként pedig a 4. cikket is hozzá lehetne soroznunk, a mely mintegy utal az előbbi cikkekre.³⁾

Ezekkel szemben a 3. törvénycikk történetéből kitűnik, hogy annak ismétlésre zsugorodott tartalma tulajdonképen a rendek akaratának ellenére állott elő. Ha az udvar meghagyja e cikk szövegét eredeti alakjában, akkor részleteiben gyarapodtak volna a trónöröklés feltételei.

Az sem szól a harmadik cikknek a két elsőhöz csatolása ellen, hogy később szövegezték, mint amazokat. Hisz láttuk, hogy éppen maguk a rendek akarták a három cikket egybeolvasztva egy alaptörvénynyé tenni. De, mint tudjuk,⁴⁾ éppen Mannagetta volt az, a ki meggyőzni igyekezett az uralkodót, hogy a nemesi kiváltságok megerősítésének az örökösödéssel való összefűzése veszedelmes, mert úgy tűnik fel, mintha *nem is önkéntes felajánlás volna*, hanem szerződés. Még nyomatékosabban fejezi ki ezt az aggodalmat az Erdődy grófok egy 1723 márczius 8-iki emlékirata, melyben kifejtik, hogy a kerületi tábláknak a felállítását az országgyűlésen azért ellenezték, mert ezekben a nem magyar országok kormányzási módjához való közeledést látják. A 2. t.-cz.-ben pedig hivatkozás történik az 1715: 3. t.-cz.-re, mely kimondja, hogy *Magyarországot más országok mintájára kormányozni nem lehet*. Ők tehát attól tartanak, hogy az újítás által *megromlik a successio alapja*, úgyhogy az utókor majd kétségbe vonhatja az egészet. Isten mentsen, hogy valaha azt mond-

¹⁾ A magyar királyi szék betöltése. 213. l.

²⁾ Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion. Bd. I, S. 185 f.

³⁾ „És mivel az ország s a hozzá kapcsolt részek karainak és rendjeinek az előbbi módon legkegyelmesebben megerősített szabadságai közé, Magyarországon, ennek régi szokása s törvénye szerint, a nádor s egyezsermind helytartó hatalmát és kiváltságát is, az 1715-ik évi 5. és 33. és az ezekben idézett s egyéb erről alkotott törvények értelmében bele kell érteni.” 1723: 4. t.-cz. 1. bek.

⁴⁾ L. fentebb 22. l.

hassa valaki, hogy a felség a 3. t.-cz. megdöntésével megdöntötte a 2-ikat, vagyis a női successiót is.¹⁾

Ezek az ellenvetések mutatják a legnyomatékosabban, hogy mennyire a két első cikkhez tartozónak tervezték az ősök a harmadikat. A törvényezikkek története meggyőző bennünket minden ellenkezőről. De tovább megyünk. Az 1790/91-iki országgyűlés tárgyalásai közben együttesen történik az 1723 : 1., 2. és 3. t.-cz.-re, mint a nőági trónöröklést szabályozó törvényekre hivatkozás.²⁾ Az 1791 : 2. t.-cz. pedig szószerint mondja: »Nemes Magyarország... karai és rendei... igen jól emlékeznek, hogy az 1723 : 1., 2. és 3. cikkelyek erejénél fogva a trónöröklés joga Magyarországon... a felséges ausztriai ház nőágára szállott át;...» Végre az 1867 : XII. t.-cz. félreismerhetetlenül mind a három törvénycikket illeti a *pragmatica sanctio* elnevezéssel. A cikkek történetéből tehát kitűnik, hogy a három cikk összeköttetése nem az újabb jogi elméletnek a műve.

Visszatérve most már kiindulásunkhoz, *Turba* helytelenül az 1722 július 17-iki két cikkszöveget tartja *Magyarország pragmatica sanctiójának*³⁾ s így vette fel az osztrák minisiterelnök megbízásából készült jubileumi munkába is.⁴⁾ Már pedig a fen-

¹⁾ A bécsi Cs. és kir. házi, udvari és állami levéltárban »Hung. Fasc. 404.« j. a. — V. ö. Marczali Henrik, i. m. 222. l. — *Turba*, Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion. Bd. I. S. 185 f.

²⁾ L. Diarium Comitiorum Regni Hungariae. Budae 1791. (Nyomtatott példány a kecskeméti jogakadémia könyvtárában »D. 7. s. j. a.) T. L. p. 135.; t. II., p. 108., 122., 134., 161., 284. etc.

³⁾ I. m. Bd. I. S. 187. — U. a., Jubileumi munka. S. XIV. 164. — U. a., a Neue Freie Presse 1914 június 10-iki Morgenblattjában (S. 6) Die Auffindung eines angeblichen Originals der Pragmatischen Sanktion. — U. a. legutóbb a Pester Lloyd 1916 január 17-iki Morgenblattjában (S. 6) az ugyanazon lap 1916 január 11-iki Morgenblattjában megjelent dolgozattal kapcsolatban, a mely akadémiai előadásom kivonatát tartalmazza. Das handschriftliche Original der ungarischen Pragmatischen Sanktion. (S. 10.) L. válaszomat Zum handschriftlichen Original der ungarischen Pragmatischen Sanktion. (Pester Lloyd vom 24. Januar 1916, Morgenblatt.) S. 6. *Turba* viszonzválasza u. o. vom 30. Januar 1916, Morgenblatt. S. 9. — *Turba* behatódó czáfolatát l. majd az 1723 : 3. t.-cz. részletesebb történetével kapcsolatban szerző közelebből megjelenő, már idézett művében.

⁴⁾ S. XIV. 164.

tiekből nyilván kitűnik, hogy az a két cikk, a melyet a primás 1722 július 17-én a pozsonyi várban ünnepélyes kihallgatás keretében a rendek nevében átnyújtott a királynak, mai nyelven szólva, mindössze a *javaslat* volt s az egész előterjesztés csak az *előleges szentesítés* vagy jobban mondva : *jóváhagyás* végzett történet.¹⁾ ha ugyan nem egyszerű ünnepélyes demonstratio akart lenni, hogy értesítsék az uralkodót az országgyűlés e nevezetes munkájáról.²⁾ Téves *Turbának* az a nézete is, mintha ez a július 17-iki szöveg már a királyt és az országgyűlést megkötötte volna. Hogy mennyire megvolt mindkét részlől a megváltoztatás lehetősége, mi sem mutatja jobban, mint hogy a két első cikk egy éven át, míg a szentesítés meg nem történt, mindig megtette a többi postulatummal az udvar és a rendek között az utat, sőt az udvari értekezleteken újból fel is olvasták őket, határoztak felőlük és az ország alkotmányába iktatni rendelték,³⁾ és mindaddig, míg a cikkek megerősítve nem lettek, nem tudhatták a rendek, hogy vajjon nem kíván-e az udvar az országgyűlési tárgyalások további folyamán rajtuk még változtatni.⁴⁾ Ha Károly 1722 július 17-ike és 1723 június 19-ike (vagyis a törvények aláírás és megpecsételése által e napon történt szentesítése) között meghalt volna, *Magyarországon a trónbetöltés feltétlenül az 1688 : 2. és 3. t.-cz. értelmében történt volna. Tehát 1723 június 19-ig Magyarországon pragmatica sanctióról beszélni nem lehet.*

2. Az 1723 június 19-én szentesített írott eredeti törvény-szöveg jogi természete. A mi most már az 1723 június 19-én szentesített és július 2-án az országgyűlésnek ünnepélyesen bemutatott írott eredeti példány jogi természetét illeti, annak mérlegelése céljából szükséges mindenekelőtt a törvények azon korbeli alakí követelményeivel tisztába jönnünk, mert minálunk

¹⁾ V. ö. Csekey István, A *pragmatica sanctio* írott eredetijéről. Pesti Hírlap 1914 június 14-iki sz., 35. l.

²⁾ Rendi országgyűléseink idejében ugyanis az országgyűlés vegyes üléséből a királyhoz intézett és a két tábla egybehangzó határozatát tartalmazó felterjesztések nem törvényjavaslatként voltak szerkesztve, hanem csak »humillima supplicatio« alakjában, a melyeket a primás és a nádor írtak alá és terjesztettek a királyhoz a rendek nevében. V. ö. Kérészy Zoltán, i. m. 61. l.

³⁾ L. fentebb 20. l. 1. j.

⁴⁾ V. ö. Salamon Ferencz, A magyar királyi szék betöltése. 200. l.

régi alkotmányos felfogás, hogy az állami törvény a keletkezés formája által határozódik meg. 1848 előtt pedig a magyar alkotmány szerint törvény alatt az államnak olyan írásba foglalt akaratát értették, a melyet a törvényesen egybegyűlt országgyűlés a törvényes formák megtartása mellett kijelentett s a koronás király szentesített és kihirdetett. Igaz, hogy a szentesítés megtörténtével a legfőbb állami akarat lényegileg létrejön. Egy szentesített országgyűlési végzésény már tulajdonképpen törvény. De a szentesítésnek nincs önálló ereje. Ez ugyanis nem nyilvánosan megy végbe, s így a kihirdetés előtt senki sem szerez róla tudomást. Ahhoz tehát, hogy a törvény a kívánt hatásokat eredményezze, köztudomásra kell hozni, vagyis ki kell hirdetni. Épen ezért a *kihirdetést* azzal a jogi hatálylyal ruházzák fel, hogy innét kezdődik a törvény érvénye. (Hk. II. r., 5. cz., 5. §.)

Nálunk a kihirdetést 1868 előtt országos törvény nem szabályozta, de a mohácsi vészig a gyakorlat az volt, hogy az egy országgyűlésen alkotott törvényezikket egy királyi vagy országos végzésénybe (decretum regis seu regni) foglalták, a mely (a külső formát tekintve) kiváltságlevél alakjában¹⁾ a király által megpecsételtetett (később alá is íratott), vagyis szentesített és az országgyűlésnek ünnepélyesen átadatott. Ez volt a törvényeknek ú. n. *solennis editioja*, vagyis *promulgatioja* (németül *Ausfertigung*), a mi a törvény létrejövetelének, tartalmi azonosságának megvizsgálásában és valódiságának tekintélyszerű megállapításában állott.²⁾ Ezáltal volt módjában az országgyűlésnek meggyőződni az egész törvényhozási cselekmény törvényszerűségéről, valamint arról, hogy a kihirdetett törvényszöveg megegyezik-e az általa elfogadott határozattal. Ez a solennis

¹⁾ V. ö. erre *Illés József*, Bevezetés a magyar jog történetébe. Budapest, 1910, 59. l. — *R. Kiss István*, Az első magyar közjog. (Századok, XLVIII. évf.) Budapest, 1914, 368. l.

²⁾ L. *Joó Gyula*, A magyar törvény fogalma és jogi természete. Kecskemét, 1908—10, 24. és 214. s köv. l. — E munka ismertetését l. *Csekey István*, A magyar törvény. (Magyar Társadalomtudományi Szemle, VI. évf.) Budapest, 1913, 57. s köv. l. — *Liebenow*-nak az a nézete, hogy nálunk a szentesített törvénynek az országgyűlésen való bemutatása és felolvasása nem egyszersmind az alkotmányos úton való létrejövetelnek megállapítása, hanem pusztán a kihirdetés volt: csak az 1836 és 1868 közötti időre talál. Die Promulgation. Berlin 1901, S. 73.

editio vagy promulgatio azonban jelentette nálunk ekkor egyúttal a törvény *joghatályú kihirdetését*, a mai értelemben vett *publicationját* is, vagyis innét kezdődött a törvény érvénye. Az országgyűlésen való publicationnak jogi alapja pedig az volt, hogy az országgyűlés a nemzet egyetemét képviselvén, az előtte történt kihirdetést úgy tekintették, mintha az egész nemzet előtt történt volna.¹⁾ Igaz, hogy az 1471:31. t.-cz. elrendeli, hogy »a decretumot minden egyes vármegye számára le kell írni és egyes vármegyék törvényszékének helyére el kell küldeni, a mely is a nemesek egyes gyűléseiben kéznél legyen«, sőt a decretumokról készített másolatokat a vármegyéknek már előbb is megküldték,²⁾ de ez nem ment kihirdetésszámba, a törvény joghatályba lépéséhez nem kívántatott meg, célja egyszerűen a törvény biteles szövegének megismertetése volt.³⁾ Sőt kezdetben ez a tudomásra-

¹⁾ Ilyen formális kihirdetési eljárás volt a régi német birodalmi gyűlésen és van manapság is még az angol parlamentben gyakorlatban. (L. ezekre bővebben *Laband*, Das Staatsrecht des Deutschen Reiches. 5. Aufl. Tübingen 1911—4. Bd. II, S. 14 f. — *Liebenow*, i. m. S. 65 f. — *Lukas*, Über die Gesetzes-Publikation in Österreich und dem Deutschen Reich. Graz 1903, S. 29 f. — *Joó Gyula*, i. m. 86. l., 108. s köv. l. — *Laband* szerint a mi törvényeinknek ez a solennis editioja német eredetű. (I. m. Bd. II, S. 15 f.) Ez azonban, mint láttuk, tévedés. Az ünnepélyes bemutatás alkotmányunkban ősrégi, sőt eleinte, a királyi törvényhozás idejében az országgyűlés ebből a szempontból nem is igen használtatott egyébire, mint arra, hogy előtte a királyi végzésények kihirdetessenek. Mint *Kmetz Károly* helyesen megjegyzi: »a királyi decretumok látszólag csak a királyi hatalomra támaszkodnak; a nép inkább passiv szerepre látszik rendelve (Cum testimonio populi).« A magyar közjog tankönyve. 5. kiad., Budapest, 1911, 4. l. — Ugyanúgy *Ferdinandy Gejza*, Magyarország közjoga. Budapest, 1902, 67. l. *Laband*-ot hihetőleg az vezette félre, hogy Habsburg királyaink alatt a solennis editio csak később jön ismét gyakorlatba, mintán előbb szünetelt. *Laband* pedig mohácsi vész előtti alkotmányunkat valószínűleg nem tanulmányozta. — *Laband* tévedését magáévá teszi *Liebenow* is, i. m. S. 72. — V. ö. *Joó Gyula*, i. m. 216. s köv. l. — Az Árpádok idejébéli országgyűlési kihirdetésre nézve v. ö. *Fejér, Georgius*, Codex diplomaticus. Budae 1829—44, t. X., vol. 2., p. XXVII. sqq. — *Kérészy Zoltán*, A magyar országgyűlések eredete. Debreczen, 1898, 103. l.

²⁾ V. ö. Az 1459:30. és utóbb az 1475:1. t.-cz.-et. (Közl. Kevéshich, *Josephus Nicolaus*, Sylloge Decretorum Comitium. Pesthini 1818, t. I., p. 171., 221.)

³⁾ V. ö. *Timon Akos*, Magyar alkotmány- és jogtörténet. 4. kiad.

hozatal a vármegyékben élőszoval hírnökök útján történt.¹⁾ De már az aranybullát hét példányban állították ki, Nagy Lajos 1351-iki decretumáról pedig tudjuk, hogy hiteles másolatokban megküldötték a törvényhatóságoknak megőrzés végett.²⁾

A mohácsi vésztől kezdve egészen a XVIII. századig egyetlen törvényt sem mutatnak be az országgyűlésnek, s így elmarad a solennis editio-ba foglalt promulgatio és publicatio egyaránt.³⁾

Budapest, 1910, 623. l. és *Jó Gyula*, i. m. 215. l. — Az 1500: 10. t.-cz. is csak azt kívánja, hogy „...tartozzanak... az ország szokásait és jogait, a melyekre a bíróságokban hivatkozás szokott történni, kifejténi és összeírni, és az országlakosoknak a decretum rende szerinti jövőben tartandó közönséges gyűléseiben mindenkor a királyi felségnek, valamint a főpap s báró uraknak és országlakosok közönségének bemutatni és előterjeszténi.” (5. §.)

¹⁾ L. *Cziráký, Antonius Moyses, comes*, Ordo Historiae Juris Civilis Hungarici. Pestini 1794, p. 69. — *U. a.*, Conspectus Juris Publici Regni Hungariae. Viennae 1851, t. II., p. 53. — V. ö. *Pray, Georgius*, Historia Regum Hungariae. Budae 1801, t. I., p. LXI. — *Kiss István*, Magyar közjog. 4. kiad. Budapest, 1888, 7. l. — A régi Német birodalomban szintén nem volt a kihirdetés szabályozva. A „Reichsabschiede” tudomásra hozatala a hazatérő rendek feladata volt, a melyet ugyan szintén publicationának neveztek, bár az, mint *Laband* megjegyzi, tulajdonképen csak „insinuatio” vagy „intimatio” volt. I. m. Bd. II, S. 17. — V. ö. *Zöpfl*, Deutsche Rechtsgeschichte. 4. Aufl. Braunschweig 1871—2, Bd. II, S. 386.

²⁾ L. *Kovachich, Josephus Nicolaus*, Lectiones variantes decretorum. P. 16. — *U. a. et Martinus Georgius*, Astraea. T. I., p. 23. — *Cziráký*, Conspectus, T. II., p. 53. sq. — Hogy a decretumok eleinte nem is foglaltattak írásba, erre vall *Alberik* compilatornak *Kálmán* törvényei I. könyvéhez írt előjáró beszéde, a melyet *Szerafin* esztergomi érsekhez intéz, a ki megparancsolta neki, hogy a királyi tanácskozások rendelkezéit egybeszedegesse, vagy hogy az egész ország gyűlései végzéseit gyarló szóval röviden előadja. L. *Corpus Juris Hungarici* millenniumi kiad. 1000—1526. évi k., 93. l.

³⁾ 1526-tól kezdve a XVI. században egyetlen törvény bemutatása és kihirdetése sem történt az országgyűlésen. (V. ö. a *Fraknói Vilmos* és *Károlyi Árpád* szerkesztette Magyar országgyűlési emlékek. [Magyar történelmi emlékek. IV. oszt.] Budapest, 1874—99. megfelelő helyeit.) Az 1536., 1553., 1555., 1569., 1572., 1574., 1576., 1578., 1582., 1593., 1598., 1599., 1600., 1601., 1602., 1603. és 1604. évi törvényeket mind az országgyűlés berekesztése után szentesítették. (L. u. o.) Az 1552. évi törvények jóváhagyását ugyan a király maga hozta a rendeltetéseire, a kik nála bícsúkhallgatáson voltak, de a kihirdetés ekkor sem az országgyűlésen történt, a rendeket tulajdonképen, mint a király maga kife-

Epen ezért, mintegy az országgyűlési kihirdetést pótlólag, a kihirdetés súlypontja a vármegyéknek való megküldésbe megy át.¹⁾

jezte, más okból tartotta vissza. (L. u. o. III. k., 344. l.) Az 1563. évi törvényeket pedig az országgyűlés bezárása napján szentesítette a király, de a kihirdetésről ott sincs említés. (U. o. IV. k., 438. l.) Mindezekből az tűnik ki, hogy az országgyűlések már rég berekesztettek, a mikor a decretumok szentesítése megtörtént s így azokat nem lehetett már az országgyűlésnek bemutatni és ott kihirdetni. V. ö. *Jó Gyula*, i. h.

¹⁾ Élénk bizonyíték erre az 1550: 11. t.-cz., a melyből egyszersmind a promulgationnak a joghatályú kihirdetéstől különálló fogalma is kitűnik. Hajdan a joghatályú kihirdetés az országgyűlésen történt solennis editio volt, most ellenben maga a törvény írja elő, hogy az ő felsége által megerősített decretum küldessék meg ő felsége pecsétje alatt a vármegyéknek. (Úgy látszik különben, hogy a megpecsételés ebben a korban a szentesítésnek leglényegesebb eleme volt, a mit *Werbóczy* Hk.-ének sorsa is mutat. V. ö. *Timon Ákos*, i. h.) A vármegyéknek így megküldött példányok tehát valamennyien eredeti, a király által aláírt és megpecsételt példányok voltak. — Maga az 1550: 11. t.-cz. idevonatkozó helye különben azózerint a következőket mondja: (3. §.) „És azután, annak (t. i. a decretumok kiigazításának) megtörténtével és befejeztével hirdessen Ő felsége az ország összes karainak közönséges országgyűlést és az ekképen kiigazított decretumokat tartalmazó, átvizsgált és elkészített munkát ezen a gyűlésen mulatva be, hogy az összesek előtt nyilvánosan felolvassassék és közre tétessék (publice coram eunctis perlegendum promulgandumque exhibeat). — (4. §.) És ha ekképen az így átvizsgált decretumokra nézve valaminek a hozzáadása, elhagyása vagy másféle változtatás látszanék szükségesnek, azt minden rendnek és karnak összes szavazataival, egyetértő beleegyezésével, akaratával és jóváhagyásával adják hozzá, hagyják el és változtassák meg, s a munkát egészen végezzék be, végre pedig, miután Ő felsége megerősítette, küldjék el Ő felsége pecsétje alatt az egyes vármegyéknek, hogy azt szigorúan és minden időkre állandóan megtartsák.” — Az 1553: 15. t.-cz. szerint: „... autoritate sua regia approbet, confirmet, et promulget.” (2. §.) — Az 1563: 30. t.-cz. szerint: „... et postea in proxime futura dieta, publico regni consensu et approbatione, publice, et elementer confirmare.” — Sőt úgy látszik, hogy már a mohácsi vész előtt a XVI. század elején az volt a gyakorlat, hogy a törvények hiteles példányát kihirdetés végett megküldték a vármegyéknek. Kitűnik ez *Werbóczy* Hk.-e előszavából, mely szerint a király annak egy-egy példányát pergamenre írva meg akarta küldetni a vármegyéknek, de ez, az ötvennél több példányban való lemásolás nehézségei, majd a király közbejött elutazása és halála miatt elmaradt. (V. ö. erre nézve *Csikó Kálmán* előszavát a Hk. általa fordított, latin-magyar hasábos szövegű kiadásához. Budapest, 1894, XX. l.) — De van egy törvényünk is, a mely a *Werbóczy* Hk.-ére vonatkozólag mondja, hogy az összes decretumokat

A XVIII. században aztán újra kezdik a törvényeket az országgyűlésnek bemutatni, de ez joghatályában különbözik a régi solennis editiótól, a mi akkor összeesett a törvények *joghatályú kihirdetésével*. A joghatályú kihirdetés megmarad az eredeti törvénytípusoknak a vármegyék részére való megküldésében s ezt értik most már promulgatio alatt, holott ez tulajdonképpen a modern terminológia szerint nem más, mint a publicatio, a promulgatio pedig a solennis editio fogalmát fedezi. Így változik és alakul át nálunk pusztán szokásjogi alapon a solennis editio és a promulgatio fogalma.¹⁾

igazítsák már ki és gyűjtsék egybe és az országnak írásba foglalt jogait méltóztassák a királyi felség azonnal felolvasatni és felolvasás után megerősíteni, megerősítván s pecséttel ellátván az ország egyes vármegyéinek megküldeni.» (1514: 63. t. cz.) Hogy ez alatt a *ojura regni scriptas* alatt a Hármaskönyvet kellett érteni, erre nézve v. ö. *Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen* előszavát a Hk. akadémiai kiadásához. Budapest, 1894, XXIV. l. — *Timon Akos*, i. m. 627. l. — *Illés József*, i. m. 132. l.

¹⁾ A promulgatio szó sokféle értelme miatti nehézségekre már *Laband* figyelmeztet. (L. i. m. Bd. II, S. 21 f. — V. ö. továbbá *Jellinek, Georg*. Gesetz und Verordnung. Freiburg 1887, S. 321 f. — *Liebenow*, i. m. S. 61 f.) A promulgatiót hol a szentesítéssel (sanctio), hol a joghatályú kihirdetéssel (publicatio) tévesztik össze. Figyelmen kívül hagyják azt a szentesítés és publicatio közé eső actust, a mikor a törvény szövege az országgyűlésen ünnepélyes és hiteles alakban megállapítottatott (solennis editio = promulgatio). Ily zavaros fogalmak uralkodnak azonban a promulgatióról a többi államokban is. A francia jogfejlődés is az 1789 november 9-i törvényben vetette meg a promulgatio tanának alapját. (L. *Valette et Benat St.-Marsy*. Traité de la confection des Lois. Paris 1839, p. 205 suiv. — *Rossi*, Cours de droit constitutionnel. Paris 1866—7, t. IV, p. 235 suiv. — *Laband*, i. m. Bd. II, S. 17 f. — *Joó Gyula*, i. m. 98. s. köv. l. — A promulgatio fogalmára l. még *Fleischmann*, Der Weg der Gesetzgebung in Preussen. Breslau 1898, S. 68 f. — *Liebenow*, i. m. S. 61 f. — *Lukas*, i. m. S. 4 f.)

Még nehezebb a helyzet nálunk, a hol a régibb kor egyébként sem egyöntetű gyakorlatára nézve levéltári bizonyítékaink hiányoznak. A XVIII. századbeli országgyűléseink története pedig még nem is nyert teljes feldolgozást, és az egész kérdésre alig irányult figyelem. Egyedül *Joó Gyula* mert eddig belemenni törvényeinknél a fenti éles különbségek megtételébe, bár a szükségre már *Kiss István* is figyelmeztet. I. m. 4. l. — Különösen gondos figyelemben részesíti és jogtörténelmi alapokon tárgyalja a kérdést *Kmetz Károly*, i. m. 10. s. köv. l.

A XVIII. században kialakult új jogállapot nálunk egészen 1836-ig

A mi most már az 1723. évi törvényeket illeti, mint láttuk, az írásbafoglalást és a bevezetéssel, meg záradékkal való ellátást a magyar királyi udvari kancellária eszközölte, majd a király június 19-én aláírta és megpecsételte, vagyis szentesítette. Szokás szerint aláírta a kancellár és az a kancelláriai referendarius is, a ki a ezikkeket szétküldözni szokta. Az így kiállított példányt aztán július 2-án a király erre a czélra külön kiküldött biztosa a felség nevében az országgyűlésben ünnepélyesen átadta a rendeknek. A július 2-iki ünnepélyes ülés egész lefolyása bizonyítja

tart, a mikor a joghatályú kihirdetés ismét beleolvad a solennis editióba, a mennyiben a törvény a szentesítésnek az országgyűlésen történt bejelentésével és a felolvasással életbe lép. A hiteles másolatoknak a törvényhatóságok részére való megküldése fennmarad ugyan, de célja csupán a hiteles köztudomásra hozatal és mint kihirdetésnek, jogi jelentősége nincs többé. (L. *Joó Gyula*, i. m. 216. l.) — *Deák Ferencz* 1865-ben azt mondja, hogy «az alkotott törvényeket nem a bíróságok szokták nálunk kihirdetni, hanem azok a szentesítés után magán az országgyűlésen azonnal kihirdettetnek, s ez tekintetik a törvények *valóságos kihirdetésének*; ezután pedig az ország minden törvényhatóságának ő felsége által aláírt eredeti példányokban az illető főkörmányszékek útján megküldetnek.» (Adalék a magyar közjoghoz. Pest, 1865, 158. l.) — A nagy tudományú és kiváló nagyságú *Frank Ignác* pedig 1845-ben így ír: «Nálunk a törvények kihirdetése az országgyűlésen, és *újlag* királyi leirat mellett minden Törvényhatóságnál nagy gyűlésben történik.» «Már 1695-től fogva a kir. Cancellaria *nyomatott* példányokban küldi a törvényeket, azonban *nagy pecsét* alatt, és a szokott aláírásokkal. Annak előtte ez csak egyszer történt, Miksa kir. IV. törvényével. [V. ö. erre nézve *Kovachich, Josephus Nicolaus*, Lectiones variantes decretorum. P. 12.] A kétszeres hirdetés miatt pedig azon kérdés is támadhat, ha valaki kedvező törvényt nyel élni kíván, *valljon teheti-e azt a második hirdetés előtt?* Erre azt lehet felelni, hogy kétes esetekben a *törvény legyeimét inkább terjeszteni kell.* (*Favores legum ampliandi, odia restringenda sunt.*)» A közigság törvénye Magyarhonban. Buda, 1845, I. r., 53. s. köv. l.

A kihirdetést először az 1868: III. t. cz. szabályozta, még pedig oly módon, hogy a törvény jogi hatálya az erre a czélra létesített törvénytárba való beiktatással kezdődött, különben pedig meghagyta az országgyűlésen való kihirdetést is, de azt épp úgy megfosztotta a joghatályú kihirdetés jogi jelentőségétől, mint a XVIII. század a solennis editiót. Vagyis az országgyűlés ellenőrzési joga és a kihirdetés újból külön lett választva. E szerint a törvény promulgatiója törvényhozási actus, publicatiója pedig végrehajtó hatalmi cselekvénnyé vált. (V. ö. *Jellinek Arthúr*, A törvények kihirdetése a magyar közjog szempontjából. [Jog-

ezt a *solennis editio legis*-t.¹⁾ Hogy azonban ez egyszersmind *promulgatio* is volt, vagyis a törvények létrejöttének és tartalmi azonosságának, meg valódiságának megvizsgálása, a július 2-iki ülésről szóló naplóból és Stahremberg jelentéséből ez is kitérhető.

Ez utóbbi szerint az összes rendek számára leírt decretumot, a melyet a magyar udvari kancelláriától kapott, Mannagettával még július 1-én átadatta bevett szokás szerint az ülésező rendeknek. Másnap pedig az ünnepélyes ülésben »... eis, *ut promulgentur*, exhibiturum fore.« Ebben az ülésben Szluha Ferencz bejelen-

tudományi Közlöny. XVI. évf.] Budapest, 1881, 435. s. köv. l.) — Az 1870: XIII. t.-cz. a joghatályú kihirdetést ismét egybeolvasztotta a solennis editióval. De meghagyta a törvények hiteles alakú másolatainak és az Országos Törvénytár egy-egy példányának a törvényhatóságok számára hivatalból való megküldését, a nélkül, hogy ennek jogi hatálya lett volna. — Végre az 1881: LXVI. t.-cz. megint a törvénytár útján való kihirdetést léptette életbe s az országgyűlésen való köztudomásra hozatalt eltörölte. Nem csoda, ha a kihirdetési forma ily rengeteg változása közepette az e körüli fogalmak annyira zavarosakká váltak.

Manapság alkotmányos monarchiákban a promulgatio rendszerint összeesik a szentesítéssel. A mikor a király a törvényt okiratba foglalja, nemcsak azt bizonyítja, hogy az országgyűlés határozatát elfogadta és megerősítette, vagyis szentesítette, hanem azt is, hogy a törvény az alkotmányos formák megtartásával jött létre. Ezért a monarchikus államok alkotmányai nem is említik külön a szentesítéstől a promulgatiót. Ezzel szemben a szentesítés, promulgatio (Ausfertigung, promulgation) és kihirdetés (Verkündigung, publication) a német birodalmi alkotmány (17. cikke) és a francia alkotmány szerint élesen elválnak egymástól. A német birodalmi törvényt a Bundesrat szentesíti, ellenben a promulgatio és a kihirdetés a császár joga. Franciaországban a szentesítés a kamarák joga, a promulgatio ellenben az elnök, a kihirdetés pedig a miniszter által történik. (1875 február 24-iki törvény 8. cikke és 1875 február 25-iki törvény 3. cikke.)

Az előadottak alapján elmondhatjuk, hogy nálunk a törvényki-hirdetés joga hajdan nem pusztán királyi jog volt, a mennyiben a törvényeknek kihirdetése az országgyűlésen ez utóbbinak beleegyezésével történhetett. Míg ma a kihirdetés tisztán királyi jog, addig régebben úgy megoszott a király és az országgyűlés közt, mint általában a törvényhozás. V. ö. Balogh Arthur, A magyar államjog alaptanai. Budapest, 1901, 245. l. — Joó Gyula, i. m. 215. s. köv. l.

¹⁾ L. I. és II. melléklet. 73. s. köv. l. Stahremberg jelentése szerint: »ut..... Articulos... ratihabitione firmatos, pro ita vigente usu, in vulgus edere...«

tette a rendeknek, hogy összeolvasta a törvénycikkeket és hogy mennyiben tett azokon Stahremberg biztos felhatalmazása folytán módosításokat. Mire a rendek kijelentették, hogy nem szükséges a cikkekből többet felolvasni, mint a mennyi módosított. A miből következik, hogy a cikkeket felolvasottaknak tekintették. Nem sokban különbözhetett ez az eljárás a törvények mai harmadszori olvasásától vagy a megyei közgyűlések délutáni tárgyalásától. A promulgatio azonban elvileg mégis szabályszerűen megtörtént. És dörgő eljenzés zárta be az ünnepélyes actust, a melynek keretében a törvények a királyi biztos kezéből a primás kezén át eljutottak ahhoz, a ki azoknak törvényszerű öre volt: az ország nádorához.¹⁾

Ervénye azonban az 1723. évi törvényeknek kétségkívül azoknak joghatályú kihirdetésével, nem pedig a solennis editióval, az országgyűlésnek való bemutatással kezdődött. Akkori gyakorlat szerint pedig, mint láttuk, ez a joghatályú kihirdetés (publicatio) abban állott, hogy az eredeti, király által aláírott és megpecsételt példányokat elküldték a vármegyéknek, a hatóságoknak és azoknak az egyházi és világi főuraknak is, a kik az országgyűlésre meghívót kaptak.²⁾ Jelentősége pedig ennek az volt, hogy ők az otthonlétüknek ezáltal mintegy tudomására hozták, hogy mit végeztek az országgyűlésen.

Az 1723. évi törvényeknek 1723 június 19-én szentesített

¹⁾ L. u. o. — A XVIII. századbeli solennis editióra nézve felvilágosítást találunk Kaprinai, Stephanusnál, Hungaria Diplomatica Temporibus Mathiae de Hunyad Regis Hungariae. Pars I. Vindobonae 1767, p. 316. sq. Itt a liber II., dissertatio I., caput I. alatt »De Comitibus Hungarorum generatim« czim alatt (p. 311. sq.) egy az 1764/65-iki országgyűlésen követi minőségben résztvevő jezsuita atyának tudósítása olvasható az országgyűlések XVIII. századbeli tárgyalási módjáról. — V. ö. Kérészy Zoltán, i. m. 62. l.

²⁾ Ugyanígy Timon Akos, i. m. 623. l. Nézetünk helyességére I. a magyar kancelláriának a 25. l. 2. j.-ében idézett iratának következő helyét: »Cuiusmodi diaetales articuli seu constitutiones... universis statibus regni ad ipsam dietam convocari solitis transmitti sicque publicari deberent...« V. ö. még fentebb 25. l. — Király János szerint csak azoknak a főuraknak küldték a decretumokat meg, a kik az országgyűlésre személyesen el nem jöhettek. Magyar alkotmány- és jogtörténet. I. k. Budapest, 1908, 579. l.

és július 2-án az országgyűlésnek ünnepélyesen bemutatott írott példánya tehát formailag ugyan nem volt még törvény, mert hiányzott a joghatályú kihirdetése, de lényegileg már az volt, mert a legfőbb állami akarat létrejövetele tulajdonképpen a szentesítés által megtörtént, csak kötelező ereje nem volt még. A valóságban azonban ez a kötelező erő sem a kihirdetésen alapszik, hanem ismét csak a szentesítésen, a minnek viszont a promulgatio és a publicatio a következménye. A törvények kötelező erőt csak látszólag nyernek a kihirdetés által. Ez csak a gyakorlatiasság követelménye.¹⁾

Az 1723. évi törvénycikkeknek 1723 július 2-án az országgyűlésnek promulgált, vagyis hitelességében is felülvizsgált példánya tehát a *törvénynek első eredeti okirata*, a mely által az testi létet nyert.²⁾ Jogi természetre nézve ugyanolyan volt, mint ma a király elé terjesztett országgyűlési határozatnak általa aláírt és megpecsételt vagyis így szentesített szövege. Ez az első, *szentesített törvénytörvény*. Manapság csak ezt az egyetlenegyet írja alá a felség és ez az Országos Levéltárba kerül, a hol a többi eredeti, szentesített törvénycikkekkel együtt külön őrzik.³⁾ Hogy ez a szentesített törvény jogi hatályt érjen el, erre a célra még egy közigazgatási cselekmény szolgál: a *kihirdetés*. Ez ma az Országos Törvénytárba való beiktatás által történik, míg 1723-ban a vár-

¹⁾ L. Hänel, Das Gesetz im formellen und materiellen Sinne. (Studien zum Deutschen Staatsrechte. Bd. II.) Leipzig 1888, S. 159. — Jellinek, Georg, Die rechtliche Natur der Staatenverträge. Wien 1880, S. 35. — Laband, i. m. Bd. II, S. 57. — Grossschmid Béni szerint abból, hogy a már különben megalkotott és szentesített törvényhez, a míg az kihirdetve nincsen, senki nem tartozik alkalmazkodni, nem következik, „... hogy a szentesített törvény ne volna véglegesen megalkotva, mielőtt ki nem hirdetik, hanem hogy a kihirdetésnél előbb nem állhat be azon időpont, a midőn a törvénynek hatálya kezdődik.” Magánjogi előadások. Jogszabálytan. Budapest, 1905, 101. l. — V. ö. ezekkel szemben Kelsen, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre. Tübingen 1911, S. 419 f.

²⁾ V. ö. Laband, i. m. Bd. II, S. 52. — Jellinek, Georg, Gesetz und Verordnung. S. 327. — Tezner szerint a promulgált első szentesített írott szöveg tulajdonképpen „das leibhaftige Gesetz.” Über die gehörige Kundmachung von Gesetzen nach österreichischem Verfassungsrechte. (Juristische Blätter. Jahrg. XVI, Nr. 4—9.) Wien 1887, S. 49 f.

³⁾ 1881: LXVI. t.-cz. 5. §.

megyéknak és hatóságoknak való megküldés által ment végbe. Csakhogy mivel ma az Országos Törvénytár közhitelességű (1881: LXVI. t.-cz. 3. §.), nem szükséges, hogy a király az abba beiktatott törvényeket külön még egyszer aláírja. A szentesített eredeti törvénytörvény és az Országos Törvénytárba beiktatott szöveg ugyanazonosságáért a felelősséget a belügyminister viseli, a ki az Országos Törvénytár minden egyes számát pecsétje alatt adja ki. Így aztán fölöslegessé vált az a régi szokás, hogy a törvényeknek eredeti, királyi aláírás és pecsét által hitelesített példányaikat küldjék el a törvényhatóságoknak. Mint látjuk tehát, hajdan e másodlatok-, harmadlatoknak stb. a törvényhatóságokhoz való megküldése az Országos Törvénytárba való beiktatást helyettesítette.

Jogi szempontból tehát az 1723 június 19-én szentesített írott törvénytörvény ugyanolyan természetű, mint a törvénytörvénynek manapság a felség által szentesített eredeti példánya.

3. Az 1724-ben szétküldött nyomtatott eredeti példányok jogi természete. A mi pedig az 1724 februárjától kezdve szétküldött nyomtatott, de a király által aláírt és megpecsételt törvénytörvényeknek jogi természetét illeti, ezek ugyanolyan elbírálás alá esnek, mint ma az Országos Törvénytárba iktatott közhitelességű szöveg. A jogi hatás e szövegek mindkét fajánál ugyanaz: megjelenésüktől számít a törvény jogi érvénye,¹⁾ azonkívül alaki bizonyító erejük van. A különbség közöttük mindössze *alaki*. Az 1724-ben kiadott nyomtatott szövegek mint másodlatok stb. szintén *eredetiek*. Hiszen épen ez a különbség a másolat és másodlat között, hogy az előbbi nem eredeti egyszersmind. Az Országos Törvénytárban közzétett szöveg pedig hiteles *másolat*, tehát nem eredeti, de ismételjük, jogi érvény és jogi hatás tekintetében nem kevesebb, mint ha a király által aláírt és megpecsételt másodlat volna.

Ha tehát pl. ma valamely, a király által szentesített eredeti szöveg elpusztulna, az Országos Törvénytárba iktatott szöveg

¹⁾ Ez az alaki törvényerő; az anyagi törvényerő később is beállhat, ha t. i. a törvény nem a kihirdetés napján lép életbe. V. ö. erre nézve Grossschmid Béni, i. m. 112. s. köv. l. — Jászi Viktor, A magyar közigazgatási jog alapvonalai. I. k. Debreczen, 1907, 123. l. — Csekey István, A magyar törvény. 61. s. köv. l.

jogi érvény tekintetében ép úgy nem változnék, mint az 1723. évi törvények másodlatban stb. meglévő nyomtatott eredeti szövegei mellett irreleváns a szentesített írott eredeti példány létezése.

4. Az írott eredeti példány jogi természetéből folyó következmények. Tagadni azonban, hogy ez volna az 1723. évi törvények első eredeti, nem lehet. Hogy mellette, az akkori kihirdetési szokásnak megfelelőleg nyomtatott eredetiek, másodlatok stb. lettek kibocsátva, ennek a példánynak jelentőségét egyáltalán nem kisebbíti. Hogy még egyszer hangsúlyozzuk, *ez az első, írott eredeti példány épen olyan megítélés alá jön, mint a törvényeknek manapság a király aláírásával és pecsétjével szentesített egyetlen eredeti.*

S tegyük fel pl., hogy Károly a szentesítés vagy az országgyűlésnek történt ünnepélyes bemutatás után meghalt volna, a nélkül, hogy a szentesített írott eredeti példányról készült nyomtatottakat aláírta, megpecsételte és a törvényhatóságoknak szétküldöttette vagyis ily módon kihirdettette volna.¹⁾ Vajjon hatályba léptek volna-e ennek ellenére az 1723-iki törvények? Vajjon trónra lépett volna-e a *pragmatica sanctio* értelmében Mária Terézia? Ugy-e bár, a felelet gondolkodás nélkül csakis igenlő lehet, hisz a törvény lényegileg megvolt, a király és az országgyűlés akaratának a megegyezése a szentesítés tényében megtörtént, sőt hogy mindez törvényes formák közt ment végbe, arról az országgyűlés július 2-án a *solennis editio legis* által meggyőződött. A törvényhatóságok ezúttal valószínűleg Károly utódjától kapták volna meg a törvényeket. A helyzet ugyanaz lett volna, mintha manapság halna meg egy törvénynek a szentesítése és a törvénytárban való közzététele között az uralkodó. Ugy-e kétség sem férhet hozzá, hogy a szentesített törvény mégis törvény lesz, és a kihirdetés, mint végrehajtási cselekmény a maga módja szerint foganatosíttatik.

De tovább megyünk. Még analógiákat is hozhatunk fel mind a jelenből, mind a múltból a szentesített 1723. évi írott eredeti törvénytörvény fenti hatályba lépése mellett.

¹⁾ Erre az érdekes szempontra *Udeardy Miklós* belügyministeri főgálmazó úr volt szíves felhívni figyelmemet.

Manapság akármelyik törvény jogérvényesen létrejöhet az Országos Törvénytárban való tényleges megjelenést megelőzőleg is. A törvény ugyanis az Országos Törvénytáron feltüntetett megjelenési¹⁾ napon tekintetük kihirdetettnek és jogérvényesen létrejöttek. Ez a nap pedig az előző nap utolsó órája elteltével kezdődik, és így a törvény jogérvényes létrejötte is ettől az időtől, vagyis olyan időponttól számítandó, a melyben a köztudomásra hozatal²⁾ rendes számítás szerint még meg sem történhetett. Ha pedig a törvény úgy rendelkezik, hogy a kihirdetés napján lép életbe, akkor nemcsak az alaki törvényerő, hanem az anyagi hatály kezdete is olyan időpontra esik, t. i. a megjelenés kitett napjának első pillanatára, a mikor még a törvénytár tényleg nem jelenik meg. Tehát mindezen esetekben olyan jogérvényesen létrejött törvényekkel állunk szemben, a melyek még meg sem jelentek, köztudomásra sem hozattak.³⁾ »A magyar közjog szerint tehát — mondja találón *Joó Gyula* — a *joghatályú kihirdetés* nem valóságos, hanem csak formális kihirdetés, a jogi hatály nem a tényleges közhirrre tételhez, hanem egy bizonyos időponthoz kötöttek, *abban a feltevésben*, hogy miután a törvény a törvénytár tényleges megjelentetését megparancsolta, az a rendelkezés a kellő időben foganatosíttatik is.«⁴⁾

Ennek analógiájára mondhatjuk, hogy a mikor Károly az 1723. évi törvények általa szentesített példányát erre a célra

¹⁾ Az 1881: LXVI. t.-cz. 4. §-a szerint: »A mennyiben az időpont, a melyben valamely törvény hatálya kezdődik, magában a törvényben megállapítva, vagy az időpont megállapítása a ministeriumra bízva nincsen: minden törvény kötelező ereje az országos törvénytárban való megjelenését követő 15-ik napon kezdődik; a miért is a törvénytár minden számán kiteendő, hogy mikor adatott ki.«

²⁾ Az 1881: LXVI. t.-cz. 1. §-a értelmében: »Minden törvény, a mint ő felsége szentesítésével el van látva, a kormány által az országos törvénytárban azonnal köztudomásra hozatik.« — Hogy e köztudomásra hozatal vagy megjelenés alatt vajjon mit kell érteni, pl. a tényleges megjelenést, vagy a szétküldés foganatosítását stb., arról a törvény nem szól.

³⁾ *L. Grosschmid Beni* (i. m. 107. s. köv. l.) és *Joó Gyula* (i. m. 217. s. köv. l.) igen éles fejtegetéseit.

⁴⁾ I. m. 220. l. — Az anyagi és alaki kihirdetés fogalmára nézve v. ö. *Liebenow*, i. m. 8. 57. — *Lukas*, i. m. 8. 7 f.

kiküldött királyi biztosának az országgyűlésen való solennis editio, majd a kancellárnak kinyomatás és a törvényhatóságoknak való megküldés végett átadta: ebben kihirdetési parancs foglaltatott, és így közbejövő esetleges elhalálozása esetén a törvény joghatálya abban a *feltevésben* is beállhatott volna, hogy kihirdetési parancsának megfelelően ez a cselekmény halála után is foganatosíttatni fog.

Ennél a kissé erőltetettnek látszó analogiánál, hogy ne mondjuk: argumentatio ad absurdum-nál, a mire természetesen az ősök adott esetben nem is gondolhattak volna, (sőt a kérdésnek így irányban való eldöntésénél valószínűleg sokkal hamarabb szerepeltek volna más: hatalmi, érzelmi stb., mint jogi szempontok): sokkal kézenfekvőbb a régmúlt példája, a mikor a joghatályú kihirdetés már az országgyűlésnek való bemutatással véget ért, vagyis a solennis editióval összeesett. Ez pedig megtörténvén, az 1723. évi törvények jogi érvénye egyéb kihirdetés híján a július 2-iki országgyűlési promulgatiótól is számíthatott volna.

De meg hivatkozunk ismételtén a kitűnő jogtudós, *Frank Ignác* szavaira, a ki azt írja: »A' kétszeres [már mint az országgyűlésen és a törvényhatóságokban való] hirdetés miatt pedig azon kérdés is támadhat, ha valaki kedvező törvényvel élni kíván, *vállyon teheti-e azt a második hirdetés előtt.* Erre azt lehet felelni, hogy kétes esetekben *a' törvény kegyelmét inkább terjeszteni kell.* (*Favores legum ampliandi, odia restringenda sunt.*)»¹⁾

No de mindezek az elméletek szükségtelenek annak bizonyítására, hogy az 1723. évi törvényeknek írott eredetije jogi természetére nézve épen olyan megítélés alá tartozik, mint a törvényeknek a felség által manapság szentesített példánya.

Ha azonban végeredményben erre a megállapodásra jutunk, akkor le is kell vonnunk ennek a következményeit.

Ilyen következmény, hogy a szentesített eredeti és a kihirdetett törvényszövegnek *betűszerint* meg kell egyeznie. Ma, a mikor az Országos Törvénytárban megjelent, közhitelességű törvényszövegnek, a mely mint a szentesített eredeti törvény hiteles másolata szerepel, a vele való betűszerinti egyezésért a felelőssé-

¹⁾ I. m. I. r., 54. l.

get a belügyminister viseli: az egyezés a ministeri felelősség által van biztosítva. Természetesen ennek ellenére a legnagyobb elővigyázat mellett is fordulnak elő ú. n. »sajtóhibák,» a melyek különféle természetűek lehetnek, de itt bennünket csak az a fajuk érdekel, a mi a törvénytárba lenyomott szövegben fordul elő, miáltal különbség jön létre közte és az eredeti szentesített törvényszöveg közt.

Az alkotmányok nem intézkednek ezekre a törvénytárcatiói hibákra vonatkozólag. Nálunk és a Német birodalomban is az a gyakorlat, hogy ilyenkor a törvénytár egyik későbbi számában minden aláírás nélkül hibaigazító czédula jelenik meg. Ez pedig helytelen, mert a törvénytárba iktatott szöveg közhiteles, a miért épen a belügyminister kezekedik, és így a szövegnek minden változását aláírásával kellene hitelesítenie. Hogy nem kívánunk meg ilyenkor új törvényt, az ismét csak azon a felfogáson alapszik, hogy a kihirdetés foganatosítását nem tekintik szorosan vett törvényhozási eljárásnak, hanem csak végrehajtási tevékenységnek: az uralkodó kihirdetési parancsa végrehajtásának.¹⁾ Nálunk az utóbbi időben különösen gyakori volt az Országos Törvénytárban a hibaigazító vörös czédula, a mi aztán igen helyesen arra készítette a kormánynyt, hogy legújabbán az 1913: LII. t.-cz. óta (az 1913: XLIX. és L. t.-cz. géppel volt írva!) már nem készített szöveget, hanem magát az Országos Törvénytár számára készült nyomtatást terjesztik ő felsége elé, még pedig egy nagy ívalakú merített papirosra nyomtatva, a mi a promulgationnak szövegét: a bevezetést és a szentesítési záradékot lithographált írással tartalmazza. Ő felsége ezt a példányt írja alá és pecsételi meg, és így nem állhat többé elő az az eset, hogy a szentesített és a kihirdetett szöveg különbözzenek.²⁾

¹⁾ Különösen nagy feltűnést keltett annak idején a Német birodalom 1891 június 1-ei ipartörvénynovellájának a Reichsgesetzblatt 1898. évi egyik számában, tehát hét évre rá történő kiigazítása. — L. a sajtóhibára *Laband*, i. m. Bd. II, S. 58 f. — *Tezner*, i. m. S. 52 f. — *Fleischmann*, i. m. S. 98 f. — *Lukas*, i. m. S. 232 f. — *U. a.*, Fehler im Gesetzgebungsverfahren. (S.-A. aus dem »Recht.«) Hannover 1907. — *Joó Gyula*, i. m. 237. s. köv. l. — *Anschütz*, Fälle und Fragen des Staats- und Verwaltungsrechts. Berlin 1911, S. 2 f.

²⁾ Már elvétele az 1913: LII. t.-cz. előtt is akad nyomtatott eredeti

A mi most már az 1723. évi törvények példányait illeti, a fentiekből természetszerűleg következik, hogy azoknál sem szabadna a szentesített írott eredeti és a kihirdetett nyomtatott példányok szövege közt eltérésnek lenni. A különbség mindössze, hogy a király által kibocsátott, aláírt és megpecsételt nyomtatott példányok is eredetiek lévén, itt a szentesített írott eredeti szövegtől való eltérés nem jöhet jogi elbírálás alá.

Jogi szempontból ugyanis a fent előrebocsátott kiindulási elvből folyó másik következmény, hogy mind ma, mind hajdan a *kihirdetett törvénysszöveghez kapcsolódik a jogi érvény*. Tehát ma a törvénytárban megjelenő szöveg lesz a joghatályú, még akkor is, ha a szentesített eredetitől el is tér. De míg ma szükséges, hogy az eltérés kiigazítása jogi úton történjék, mint kormányhatalmi, végrehajtási cselekmény: addig 1723-ban jogilag eltérés nem is lehetett, hisz a kihirdetett példányok, a melyekhez a jogi hatály fűződött, nem hiteles másolatok voltak, mint ma a törvénytár szövegei, hanem eredetiek, másodlatok stb., a melyeknek egyedüli hitelességét a királyi aláíráson és pecséten kívül csak erősítette, hogy általuk vált befejezetté a törvényhozási cselekmény, tőlük eredt a törvénynek kötelező ereje.

Mindezeknek alapján végső következtetésünk az, hogy *jogilag az 1723. évi törvények szentesített írott eredeti példányának létezése irreleváns, de ez semmit sem von le oklevéltani és alkotmánytörténeti értékéből, mint a mivel valamennyi törvényünk szentesített eredeti példánya bír.*¹⁾

példány. Így az 1912: LXVI. és az 1913: XLIII. t.-cz. — V. ö. Csekey István, A *pragmatica sanctio* írott eredetijéről. Pesti Hírlap 1914 június 14-iki sz., 35. l.

¹⁾ Ugyanerre a végső következtetésre jutottam a Pesti Hírlap 1914 június 14-iki számában megjelent, fent idézett dolgozatomban, a nélkül, hogy *Thallóczy Lajos*-nak a Századok 1897 októberi füzetében megjelent igen becses tanulmányának „Az 1722/3. magyar országgyűlés törvényeinek közzétételéről” címűnek tartalmát ismertem volna. Magáról a tanulmányról volt tudomásom, de mint a magyar trónöröklési joggal foglalkozót, ez a kérdés közelebbről nem érdekelt. Mikor aztán 1914 júniusának első felében az 1723. évi törvények első eredeti, írott példányának előkerülésével nevem is belekerült a napisajtóba, kényszerítve voltam a téveszmék eloszlatása végett egy kisebb és hirtelen készült nyilatkozatra, jelezve benne, hogy sem az idő rövidsége, sem a hely nem alkalmas a kér-

dés tudományos kifejtésére, de egyszersmind ígértem, hogy kutatásaim ez irányú eredményéről majd megfelelő helyen tudományos dolgozattal fogok beszámolni. Így történt, hogy *Thallóczy Lajos* fent említett tanulmányára, mely ennek a kérdésnek van szentelve és az 1723. évi törvények írott eredetijének *esetleges* előkerüléséhez fűződő hatályokat mérlegeli: cikkemben nem történt hivatkozás. Annál nagyobb volt azonban öröömöm, a mikor később, megismerkedve a tanulmány tartalmával, megállapíthattam, hogy 1914 június 14-iki cikkemben ugyanarra a végső eredményre jutottam, mint *Thallóczy Lajos* 1897 októberében megjelent dolgozatában.

III.

A Habsburg-ház nőági trónöröklésére vonatkozó magyar oklevelek diplomaticai szempontból.

1. Az 1722 július 17-iki felterjesztés oklevéltani szempontból. Az előbbi részben megvizsgálván a nőági trónöröklésre vonatkozó háromféle magyar okirat jogi természetét, térjünk most már át oklevéltani szempontból való tárgyalásukra.

A mi az 1722 július 17-én felterjesztett két cikk szövegét tartalmazó oklevél leírását illeti, azt szükségesnek láttam már fent, e szöveg keletkezésének történeténél bemutatni.¹⁾ Most csak azokra a lényegesebb eltérésekre akarok utalni, a melyek az interpunctiótól és az orthographiától eltekintve, az 1722 július 17-iki két felterjesztett cikkszöveg és az 1723 június 19-én szentesített törvények első két cikke közt fennforognak.

A felterjesztés 1. cikkének címéből hiányzik a »Sacrae« szó,²⁾ a mit pedig mindig kitettek a »Majestas« elé. Valószínűleg tollhiba volt kimaradása. Ugyanitt a »Coronam« szó megelőzi a »Hungariæ«-t, míg az írott eredetiben fordítva.³⁾ Az utóbbi mindenestre ünnepélyesebb. Ugyanebből a »vocatum« után hiányzik az »et«,⁴⁾ a mire pedig feltétlenül szükség van. Hasonlóképen a »Partibus« szó után hiányzik a »Regnis et Provinciis«. Ez is szükséges. A »partiumque« után pedig kimaradt a »Regnorum et Prouinciarum«. A 2. cikkben a felterjesztésben »proque«, az

eredetiben helyesebben »proue«.¹⁾ Ugyanitt a felterjesztésből a »Partesque« után hiányzik a »Regna et Prouincias«. Ugyancsak a 2. cikkben a felterjesztésben »Regiæque«, az eredetiben pedig »et Regiæ«, a mi csak varians. Ugyanitt a felterjesztésben a »pertinentes« megelőzi a »Partes«-t, míg az eredetiben latinossággal fordítva.⁴⁾ Ugyanebben a cikkben a felterjesztésben helytelenül »descendentem«, az eredetiben pedig »descendentes«.⁵⁾ A felterjesztésben a »Regnantem« megelőzi a »Regiam«-ot, míg az eredetiben ünnepélyesebben fordítva.⁶⁾ A felterjesztésben »ejusdemque«, az eredetiben »ejusdem«.⁷⁾ Ez csak varians. Az eredetiben a 2. cikk végén a »Statuum« és »Ordinum« között hibásan hiányzik az »et«.⁸⁾

Látjuk tehát, hogy a felségnek 1722 július 17-én felterjesztett szöveg, a mit *Turba* már a magyar practica sanctio névvel illetett, mire 1723 június 19-én szentesített törvény lett, még változásokat is szenvedett. Mint a fenti összeállításból azonban kitűnik, ezek a változtatások csak stiláris módosításokban állottak, de feltétlenül azt mutatják, hogy az 1722 július 17-iki felterjesztést nem tekintették még változhatatlan, (pragmaticus!) végleges szövegnek.

A fenti módosítások épen így megvannak a publicált nyomtatott szövegekben is.

Hiányoznak természetesen a törvényből a felterjesztés második cikkének »intelligendam« végzava után az egész berekesztés, vagyis a dátum, a hódolat és a primásnak, meg a nádornak aláírása, valamint ezeknek kis vörös viaszpecsétjei is, a

¹⁾ L. u. o. 85. l. 38. sor.

²⁾ L. u. o. 85. l. 41. sor.

³⁾ L. u. o. 86. l. 15. sor.

⁴⁾ L. u. o. 86. l. 18. sor.

⁵⁾ L. u. o. 86. l. 23. sor. — V. ö. *Turba*, Die pragmatische Sanktion, S. 193, Anm. 15 és *Schiller, Felix*, Die österreichischen Hausgesetze und das ungarische Staatsrecht. (Ungarische Rundschau. Jahrg. III.) München und Leipzig 1914, S. 12, Anm. 33.

⁶⁾ L. u. o. 86. l. 26. sor.

⁷⁾ L. u. o. 86. l. 38. sor. — *Turba* a Corpus Juris szövegével szemben helytelenül erre hivatkozott. Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion. Bd. II, S. 235, Anm. 39. — Tévedésére már *Schiller* figyelemzett, l. h.

⁸⁾ L. u. o. 87. l. 2. sor.

¹⁾ L. 17. s. köv. l.

²⁾ L. VI. melléklet 84. l. 2. sor.

³⁾ L. u. o. 84. l. 38. sor.

⁴⁾ L. u. o. 84. l. 44. sor.

⁵⁾ L. u. o. 85. l. 3. sor.

⁶⁾ L. u. o. 85. l. 15. sor.

melyek a négy ívnagyságú papirost összefűző narancsvörös fonál két végét erősítik meg. A nádor pecsétjében lévő öt nagybetű feloldása: C[OMES] N[ICOLAUS] P[ÁLLFY] V[ELLERIS] E[QUES].¹⁾

2. Az írott eredeti példány oklevéltani szempontból. Lássuk ezek után az 1723. évi törvényeknek június 19-én szentesített és július 2-án az országgyűlésnek ünnepélyesen átadott példányát.

Maga a külső kiállítás nem valami ünnepélyes. Az ívrét alakú, sárgás, vastag papirosra írott szöveg 124 lapra terjed és félkemény márványfésűs metszésű papirosba van kötve.²⁾ A táblán írva későbbi, levéltárat rendező kéztől: »Articuli Diætales Anni 1723 N. 112. Fasc: Z. Lad: M.« Öt kanczellista folytatólagos kezeírása.³⁾ Az utolsó 124. lapon három aláírás: *Carolus, Comes Nicolaus Illeschazy, Josephus Sigray*. Az első a királyé, a mely nincs behintve arany porzóval, mint rendesen, így pl. az összes nyomtatott példányokon. A második a magyar udvari kanczelláré és a harmadik Sigray József m. kir. udvari tanácsos és kanczelláriai referendariusé.⁴⁾ A király neve alatt kisebb titkos pecsétje (sigillum secretum minus) fehér papiros fedőlappal, a melynek közepén a glóriákkal koszorúzott, kétfejű római-német szent birodalmi császári sas, mellén a pajzsra a tartományok és az osztrák hercegi ház, ezek közepében a szív-pajzsra pedig a magyar állam címere; a pajzsot az aranygyapjas rend jelvénye veszi körül; a sasfejek fölött a császári nyílt korona, a glóriáktól balra 17, jobbra 12 (=1712, a typarium vésésének éve);⁵⁾ kör-

¹⁾ Az oklevél hátiratára nézve l. fentebb 17. s. köv. l.

²⁾ Olyanba, a minőt ma a könyvkötők előzőképapirosnak szoktak használni.

³⁾ L. ezeket a kanczellistákat Kaiserlicher und Königlicher, wie auch Erz-Herzoglicher, Und Dero Residenz-Stadt, Wien, Staats- und Stands Kalender, Auf das Jahr MDCCXXI. Mit einem Schematismo gezieret. Cum Privilegio Casareo. Wien, Reichs- und Hof-Buchdruckerey. S. 135 f.

⁴⁾ 1722/23-ban mint a kanczellária titkára, voltaképen a király referense és az országgyűlésen szereplő királyi biztosság előadója. Érdekei jutalmául báróságot és 10.000 forintot kap. V. ö. erre nézve Stahrenberg idézett jelentését (II. melléklet), melynek vége a jutalmazásokat felsorolja, továbbá a *Thallóczy Lajos*nál közölt okiratokat. I. m. 686. s. köv. l.

⁵⁾ Ez irányban *Horváth Sándor* alleveáltárnok úr volt szíves útbaigazítani.

írata pedig: »CAROLVS VI: D: G: EL: RO: IMPER: SE: AVG: GER: HISP: HVNGA: BOHE: REX ARCH: AVST: DUX BVR: CO: TYR.« (=CAROLUS VI. DEI GRATIA ELECTUS ROMANORUM IMPERATOR SEMPER AUGUSTUS, GERMANIE, HISPANIAE, HUNGARIE, BOHEMIE REX, ARCHIDUX AUSTRIE, DUX BURGUNDIE, COMES TYROLIS.)¹⁾

E szentesített első eredeti példány és az 1722 július 17-iki felterjesztett két cikkszöveg fontosabb különbségeit már láttuk fentebb. Most vessük egybe az első írott eredetit a kinyomott és 1724-ben publicált példányok szövegével. Tekintsünk el azonban itt is az interpunctionális és orthographiai eltérésektől.

A nélkül, hogy az egész decretumot vizsgálat alá vonnók, nézzük mindössze a törvénycikkek bevezetését, előbeszédét, a magyar practica sanctionnak nevezett három első cikket és a befejezést. Az ezekben a részekben kimutatottakkal arányosan fordulnak elő eltérések a többi cikkekben is.

Mindjárt a királyi bevezetésben az írott eredetiben az »Ordinibus« szó után »et« van, a mi helytelen és épen ezért a nyomtatott szövegből kihagyták.²⁾ Ugyanott az elsőben »Stahrenbergh«, az utóbbiban »Stahrenberg«.³⁾ Az előbbiben ugyancsak a beve-

¹⁾ A kisebb királyi titkos pecsét alkalmazása a törvényeken szabálytalan volt, mert azok ünnepélyes kiváltságlevél alakjában lévén kiállítva, csakis nagyobb királyi pecsét lett volna rájuk függeszthető. (V. ö. 1546: 15. t.-cz. 3. §.) Míg pl. Mária Terézia 1765. évi decretumának szentesített első, kézírott eredetijén pláne a gyűrűs pecsét van; sőt előzőleg már I. Lipót 1659. évi decretumán a királynak és gróf Wesselényi Ferencznek gyűrűs pecsétje látható. Általában a decretumok megpecsételése tekintetében szintén nagy rendszertelenséget tapasztalhatunk. Árpád-meg vegyes-házbeli királyaink alatt jórészt a *kettős pecsétet* használják, mint függő-pecsétet, majd utóbb felváltva a *titkos pecséttel*, II. Ulászló idejétől kezdve azonban úgyszólván állandóan a titkos pecsétet alkalmazták a decretumokra. — *Turba III.* Károly magyar királyi kisebb titkos pecsétjét állandóan »des Kaisers Siegel«-lel jelöli, a mi nemcsak politikai szempontból helytelen, de jogtörténelmileg is egyenesen téves. — *Koller* 1734-ben azt írja, hogy manapság a titkos pecsét nagyobbikát diplomatiái iratokra, kisebbikét pedig »császári és királyi leiratokra és privilégiumokra szokták alkalmazni«. *Cerographia Hungariae, seu notitia de insignibus, et sigillis regni Mariano-apostolici, Tyrnaviae* 1734. p. 91. — V. ö. *Csekey István*, A practica szankeió. Budapesti Hírlap 1914 június 17-iki sz., 9. l.

²⁾ L. VI. melléklet. 80. l. 38. sor.

³⁾ L. u. o. 81. l. 5. sor.

zetésben »Kinszki«, az utóbbiban »Kinsky«.¹⁾ Az írott eredeti előbeszédében latinosabban »e«, a nyomtatottban »de«.²⁾ Ugyanitt az írott eredetiben helytelenül »stabilitatemque« van, a mit a nyomtatásban »stabilitamque«-re javítottak.³⁾ Ugyanitt az »altissima« szó előtt »in« van, a mit mint fölöslegeset a nyomtatásból elhagytak.⁴⁾ A 2. cikkben az írott eredetiből a »Statuum« és »Ordinum« szavak közt egy helyen kimaradt az »et«, a nyomtatásba bevetették.⁵⁾ Érdekes, hogy az írott eredeti példányban találtam két hibaigazító lapot is külön betéve, a mi valószínűleg a nyomda számára készült másolatnak szólt. Ebben a közölt részekre csak egy hibaigazítás vonatkozik, a fenti »stabilitatemque«-t illetőleg.⁶⁾

Itt említjük meg, hogy az eredeti szentesített szövegen kisebb javítások is vannak. Némelyek egyenesen magának a kancellárnak a kezétől, a miből arra lehet következtetnünk, hogy az összeolvasást az országgyűlésen megállapított szöveggel a másolás után személyesen végezte.⁷⁾ Így a közölt szövegrészben az előbeszédben⁸⁾ eredetileg »assume« volt és a »re« szótag betoldása Illésházy Miklós kézírása. Épen így az 1. cikkben a kimaradt »et ejusmodi oblationem« szavaké is, a miket a sor fölé toldott be.

Van azután egy nagyobb beszúrás is, de ez már nem a kancellár, hanem az egyik kancellista kezétől, de csak gondos vizsgálat

¹⁾ L. u. o. 81. l. 10. sor.

²⁾ L. u. o. 82. l. 8. sor.

³⁾ L. u. o. 82. l. 19. sor.

⁴⁾ L. u. o. 82. l. 23. sor.

⁵⁾ L. u. o. 87. l. 2. sor.

⁶⁾ Az első hibaigazító lap idevonatkozólag ezt mondja: »In Præfatione Post verba Armorum suorum progressum ponendum *stabilitatemque*.« A nyomtatásba azonban mégis se nem »stabilitatemque«, se nem »stabilitatemque«, hanem »stabilitamque« került.

⁷⁾ Ez volt az ú. n. *concertatio*, egyeztetés, a melyet egy választmány eszközölt az országgyűlési feliratok és az azokra érkezett királyi leiratok alapján. E választmány tagjait a két tábla elnöke nevezte ki és a kancelláriával együtt állapították meg a törvény végleges szövegét. A végleges szövegezés tehát nem az országgyűlésben történt, mint manapság. — V. ö. *Kérészy Zoltán*, Rendi országgyűléseink tanácskozási módja, 61. l. — *Kemény Károly*, i. m. 7. l.

⁸⁾ L. VI. melléklet 82. l. 32. sor.

után tűnik szembe. Az 1. cikk szövegébe a lap aljára utólag írták oda a következő mondatot: »per solennem Eorundem Statuum et Ordinum ad Sacratissimam Cæsaream et Regiam Maiestatem, Viennam expeditam Deputationem vocatum.« Eredetileg ugyanis a lap alja így végződött: »proclamatum, et vocatum«. Aztán ezt az átvitelnél kivetett szót: »vocatum« kivakarták és két teljes sorban a szöveghez írták alulra folytatásként a fenti mondatot, és megint csak a »vocatum« lett a lap alján kivetett szó.

Első tekintetre ez egyszerű másolási hibának látszik. Ha azonban visszagondolunk az 1722 július 17-iki ülés szövegmódosítására, nyomban világossá lesz előttünk az összefüggés. A fenti betoldás ugyanis, ha hozzávesszük még a rákövetkező lapon az Illésházy Miklós kancellár saját kezétől eredő »et ejusmodi oblationem« beszúrását, épen azokat a szavakat tartalmazza, a miknek a szövegbe bevételét Sinzendorff osztrák udvari kancellár 1722 július 17-én indítványozta, és a mely kérdésnek a rendek eleget is tettek. Mivel azonban ez a betoldás mindössze csak a királynak átadott eredeti példányba és ennek Szluha Ferencz által átjavított fogalmazványába került bele, ellenben hiányzott a többi másolatokból, valamint azokból a nyomtatott szövegekből, a melyek még 1722 július 16-án készültek és a rendeknek voltak szánva: ¹⁾ minden kétség nélkül megállapíthatjuk, hogy egy ilyen szöveg szolgált a másolás alapjául. Ha nem is közvetlenül, de legalább közvetve úgy, hogy a mikor a postulatummokkal utólag terjesztette fel az országgyűlés ezeket a cikkeket is a királynak, leírásuk egy ilyen 1722 július 17 előtti szövegről történt.²⁾

Végül még egy javítás az általunk közölt szövegrészben. Az írott szöveg conclusiójában eredetileg »nostrum consensum« volt, a mely két szót utóbb fölibe számozással (2. l.) felcseréltek, mivel így latinosabb, és így került be aztán a nyomtatott szövegbe.³⁾

A legfontosabb különbség azonban a *befejezésben* van az írott első eredeti és a nyomtatott eredetiek közt. Az elsőből

¹⁾ V. ö. fentebb 19. l.

²⁾ L. u. o. — Érdekes különben, hogy ezek a szavak az összes fogalmazványokba, meg nyomda számára készült példányokba is utólag vétettek be. V. ö. fentebb 26. l. 1. j.

³⁾ L. VI. melléklet 87. l. 34. sor.

ugyanis hiányzik az egyházi és világi főméltóságok neveinek a felsorolása s a megerősítő záradékban a kelet mellett csakis a kancellár neve van feltüntetve, a mi határozottan a római-német szent birodalmi kancelláriai gyakorlatra emlékeztet. De az sem lehetetlen, hogy csak a nagy sietség miatt hagyták el az írott példányból az országnagyok felsorolását. Hisz lázas gyorsasággal dolgoztak a másoláson, a mit az öt kancellista egy nap alatt végzett el. Június 18-án terjeszti fel a cikkek az országgyűlésből Stahremberg, és másnap már szentesítve vannak. A trónöröklési cikkek mihamarább törvényerőre emelkedésén kívül az is sürgette a gyors munkálatot, hogy a felség más államügyek miatt Prágába utazott. Nincs kizárva azonban, hogy szándékosan akarták az országnagyok felsorolását ezúttal a publicatio idejére hagyni.¹⁾ Hisz a kinyomatás alatti fél esztendő át változások történhettek a főméltóságok viselőiben, mint a hogy történtek is. Így Illésházy Miklós kancellár még az év szeptember 10-én elhalálozott. Neve tehát a nyomtatott példányokból teljesen hiányzik, míg az írott eredetiben egyedül csak az övé szerepel.²⁾

Egyáltalán nem tartható valószínűnek, hogy még csak gondolhattak is volna olyan törvénypublicatióra, a melyből az országnagyok felsorolása hiányzik. Ilyen törvényünk II. Ferdinánd 1625-iki decretuma óta 1848-ig nem látott napvilágot. Az országnagyok felsorolásának pedig az a jelentősége, hogy a törvények ünnepélyes kiváltságlevél alakjában keltek. Ehhez az ünnepélyességhez pedig a *Praelati et Barones Regni* nevének a befoglalása hozzátartozott.³⁾

Ezzel kapcsolatban kell tárgyalnunk *Kovachich Márton György* derék gyűjtőnknek 1790-ben megjelent munkájában tett azt a

¹⁾ V. ö. *Csekey István*, A pragmatika szankció. Budapesti Hírlap 1914 június 17-iki sz., 8. l.

²⁾ Átnéztem az *Országos Levéltárban* együtt őrzött többi szentesített eredetieket is, de az 1715-iki kivételével valamennyi már ekkor tartalmazza záradékában az országnagyok felsorolását.

³⁾ Ez a szokás az Anjouk alatt már teljesen kifejlődött, bár már az Árpádok utolsó idejében is előfordul. De később is csak az ünnepélyes alakban kiállított decretumoknál használják, mert vannak nem ünnepélyesek is, a melyeknek záradéka kimerül a keletben és az aláírásokban. L. *Király János*, i. m. 579. l.

megjegyzését, mi szerint: »Sajátságos, hogy ez a megerősítő záradék [már mint az 1723. évi decretumé] *nem a magyar udvari kancellár kezével kelt*, mint a többi előzőek és utóbbiak.«¹⁾

Ennyit jegyez meg *Kovachich* idevonatkozólag, a nélkül, hogy állítását bővebben megindokolná.

Ez aztán arra készítette *Bidermann*t, hogy *Kovachich* elhallgatott indokait saját kedvencz eszméjének, a »Gesamtstaats-idee«-nek a javára értékesítse. Két munkájában is hivatkozik *Kovachich* kapóra jött megjegyzésére,²⁾ mint a mi az összbirodalmi eszmét jelző kivételt jelentene.

Szerinte ugyanis az 1723. évi törvénycikkek szentesítése nem a magyar udvari kancellária útján történt, miként ez különben szokás volt. Erre pedig valószínűleg a törvénycikkek királyi bevezetésének abból a helyéből jutott, mely szerint a rendek a teljes hatalmú királyi biztosoknak közvetítésével terjesztették a felség elé az 1723. évi törvényeket. Ezek a biztosok pedig, mind Stahremberg, a ki különben Felső- és Alsó-Ausztria örökös marsallja, és a ministeri bankküldöttség elnöke volt, mind Kinsky, a ki meg a csehországi főudvarnagyi és a cseh főkancellári méltóságot viselte, osztrák udvari főtisztviselők voltak.³⁾

Erre az okoskodásra könnyű a feleletünk. Ez semmiképen sem jelenti a magyar fejedelmi jognak az osztrákba való olvadását, hanem mindössze csak azt, hogy ebben a korban a király képviselte nem volt valamely határozott közjogi közeg feladata és így a rendek azt fogadták el, a kit a felség személyének kép-

¹⁾ »Peculiare hic est, quod hoc Diploma confirmatorium, uti complura praecedentia, et sequentia non sit *Datum per manus Aulæ per Hungariam Cancellarii*.« *Vestigia Comitiorum apud Hungaros*. Bude 1790, p. 821. — A törvények megerősítő záradéka ugyanis így szokott keltezve lenni: »Datum per manus fidelis nostri . . . et per regnum Hungariae aulæ nostræ cancellarii.« V. ö. pl. az 1715. és 1729. évi törvények záradékát.

²⁾ Entstehung und Bedeutung der Pragmatischen Sanction. (*Grünhuts Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart*. Bd. II.) Wien 1875, S. 147. — *U. a.* Geschichte der österreichischen Gesamt-Staats-Idee. Abt. II. Innsbruck 1889, S. 55, 282 f.

³⁾ V. ö. *Lustkandl*, Das ungarisch-österreichische Staatsrecht. Wien 1863, S. 228 f. — *U. a.* Abhandlungen aus dem österreichischen Staatsrecht. Wien 1866, S. XI, 284 f., 301 f.

viseletével megbízott. Ezek a képviselők azonban, eltekintve attól, hogy jórészt magyar indigenák is voltak, nem mint osztrák udvari tisztviselők jelentek meg az országgyűlésen, hanem mint a király bizalmasai, a kik pusztán az ő személyét képviselték.¹⁾

Másik bizonyítéka *Bidermann*nak a *Kovachich* állításának indoklására, hogy az 1723. évi törvények megerősítő záradékából kimaradt a magyar kancellár, holott más decretumok záradékában fel szokott említve lenni a főméltóságok viselői között.

Az 1723. évi törvények írott eredeti példányának előkerülte halomra döntötte *Bidermann*nak ezt az érvét is.

Kitűnt ugyanis, hogy gróf Illésházy Miklós magyar királyi udvari kancellár neve igenis benne volt az 1723. évi törvények szentesített első eredetijének záradékában, még pedig szóról-szóra ugyanolyan formában, mint ennek előtte az 1715. évi törvényekben, sőt szokás szerint ő is írta alá a törvényeknek a király által szentesített példányát. Miből szükségképen következik, hogy a törvények megerősítő záradéka épen úgy, mint az 1723. évi törvények előtt, mint után, a magyar udvari kancelláriában, vagyis ott készült, a hol a királyi kiadványok általában készültek, és ennek ellenkezőjére abból a tényből, hogy a kancellár neve nem volt benn a nyomtatott eredetiekben, következtetni nem lehet.

Hogy miért maradt ki a kancellár neve az 1723. évi törvények publicált nyomtatott példányaiból, csak most derült ki az írott eredeti előkerültével kapcsolatban. Egyszerű az oka: mert nem volt kancellár. Gróf Illésházy Miklós közben meghalt és a nyomtatott példányokat már gróf Erdődy László Ádám alkancellár írta alá, kinek neve pedig, mint nyitrai püspöké ott szerepel a nyomtatott példányok egyházi főméltóságai közt mindjárt a harmadik helyen.²⁾

¹⁾ V. ö. *Deák Ferencz*, Adalék a magyar közjoghoz. 78. s. köv. l. — *Andrássy Gyula* gróf, A magyar állam főmaradásának és alkotmányos szabadságának okai. Budapest, 1901—11, III. k., 418. s. köv. l. — Ennek az országgyűlési biztosságnak a német birodalmi gyűlés volt a példája. Annak mintájára hozták be idegen uralkodóink mihozzánk.

²⁾ Mint *Thallóczy Lajos* sokszor idézett értekezésében mondja, annak

Kovachich megjegyzése és *Bidermann* összbírodalmi következtetései jobban ráillettek volna az írott eredeti megerősítő záradékára, a melyből még a kancellárén kívül hiányzik a többi országnagyok neve. Ebből már inkább lehetett volna a római-német szent birodalmi kancelláriai gyakorlat meghonosítását célzó törekvésre következtetni, ámbár régebben a nem ünnepélyes kiváltságlevél alakjában kiállított decretumok záradékából szintén hiányzott ez a felsorolás. Ámde sem *Kovachich*nak, sem *Bidermann*nak nem a szentesített írott eredeti szöveg volt a kezében, a mi kitűnik abból, hogy akkor nem kifogásolták volna a kancellár kihagyását. Mert ha ez birtokukban lett volna, akkor minden bizonynyal szóvá tették volna ezt a még nagyobb eltérést és kivételt. Hogy azonban ebben semmiféle rossz szándékosság sem volt, élénken bizonyítja az országnagyoknak a publicált nyomtatott példányokban való felsorolása.

Végezetül az utolsó különbség a szentesített első példány és a nyomtatott eredetiek közt az *aláírásokban* van.

Mint már fentebb mondtuk, az előbbi Károly, a király, gróf Illésházy Miklós magyar királyi udvari kancellár és Sigray József kancelláriai előadó tanácsos írták alá. Mire azonban a nyomtatott példányok az 1723. év végéig elkészültek és az 1724. év februárjában szétküldettek, Illésházy Miklós közben 1723. szeptember 10-én elhalálozván,¹⁾ helyette a nyomtatott eredetieket gróf Erdődy László Ádám nyitrai püspök, alkancellár írta alá.²⁾

közzétételére épen *Kovachich*nak fenti állítása készítette. (I. m. 674. l.) Mivel azonban *Thallóczy* közleményének megírásakor nem volt az 1723. évi törvények eredeti szentesített, írott példányának birtokában, nem is szállhatott minden irányban meggyőződen síkra *Kovachich*sal és *Bidermann*nal szembe. A döntő érveket felfogásuk ellen épen ebből az írott eredeti példányból meríthetjük, a melyből megállapítható, hogy az 1723. évi törvényeknek a közzététele a magyar királyi udvari kancellária útján szabályosan ment végbe.

¹⁾ L. *Országos Levéltár*. Dignitariorum Regni Hungariae Saecularium Liber. P. 225a. — V. ö. *Csekey István*, A pragmatika sanctio írott eredetijéről. Pesti Hírlap 1914 június 14-iki sz., 35. l.

²⁾ Az aláírás így hangzik: »Ladislau Adamus [comes] Erdődy Ep[iscopu]s Nitrien[sis].« — V. ö. »Comes Ladislau Adamus Erdődy Episcopus Nitriensis, primarius Cancellariae Assistens, vulgo Vicecancellarius 1706—1725.« Dignit. Liber. P. 245a. sq.

3. A nyomtatott eredeti példányok oklevéltani szempontból. A nyomtatott, szétküldött példányok egynéhányának, a mit sikerült látnunk, leírását adtuk már fentebb.¹⁾ Itt még csak azt az érdekes körülményt akarjuk feltüntetni, hogy nemcsak a szentesített írott szöveg és a publicált nyomtatott példányok, de ezek és a Corpus Juris Hungaricibeli szövegek közt is vannak az interpunctiótól és orthographiától el is tekintve, különbségek. Még pedig, mint a millenniumi emlékkiadás 1900-ban megjelent »1657—1740. évi törvényczikkek« című kötetének *Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen* által a szöveghez tett jegyzeteiből kitűnik, ezek az eltérések megvoltak már *részben* a Corpus Juris előző kiadásaiban is.

Igy a Corpus Jurisbeli szöveg királyi bevezetéséből hiányzik a »regnis« után az »et Provinciis«. ²⁾ »Ugyanott helytelenül »vigesi-mam« van az eredeti »vigesimum«-ja helyett. ³⁾ Ugyanott a »Corpus-Jurisban »Stahrenbergh«, az eredetiben »Stahremberg«. ⁴⁾ Ugyanott az előbbiben »Kinszky«, az utóbbiban »Kinsky«. ⁵⁾ A Corpus Juris millenniumi emlékkiadása az eredeti törvénysszövegben és a Corpus Juris eddigi kiadásaiban az összes törvényczikkeknek az előbeszéd előtt álló címét elhagyja és helyette magát az előbeszédet látja el címmel. ⁶⁾ A Corpus Juris előbeszédében »insperata« után »tum«, az eredetiben helyesebben »cum« van. ⁷⁾ Ugyanitt a Corpus Jurisban helytelenül »verus«, az eredetiben »versus«. ⁸⁾

¹⁾ L. 29. s. köv. l. 1. j.

²⁾ L. VI. melléklet 80. l. 36. sor. — Erre a különbségre pedig *Kolosvári* és *Óvári* sem figyelmeztet, a miből is esetleg arra lehet következtetnünk, hogy itt a Corpus Juris sajtóhibájával állunk szemben. L. 556. l.

³⁾ L. u. o. 81. l. 1. sor. — *Kolosvári* és *Óvári* erre sem tesznek megjegyzést. L. u. o.

⁴⁾ L. u. o. 81. l. 5. sor. — *Kolosvári* és *Óvári*, a kik pedig a befejezés személyneveinek írásában a különbségeket a Corpus Jurisbeli és az eredeti szöveg közt jórészen fölemlítik, erre nem tesznek megjegyzést. L. 558. l.

⁵⁾ L. u. o. 81. l. 10. sor. — *Kolosvári* és *Óvári*nél nincs felemlítve. L. u. o.

⁶⁾ L. u. o. 81. l. 29. s. köv. sorok.

⁷⁾ L. u. o. 82. l. 13. sor. — *Kolosvári* és *Óvári* megjegyzés nélkül hagyják. L. u. o.

⁸⁾ L. u. o. 82. l. 35. sor.

Ugyanitt a Corpus Jurisban »reddi« előtt helyesen »se«, a mi az eredetiekből hiányzik. ¹⁾ Ugyancsak a Corpus Juris előbeszédében helyesen »domus«, míg a nyomtatott eredetiekben »Domui«. Azonban meg lehet állapítani, hogy a nyomtatásban előbb helyesen »Domus« volt, a mit aztán kivakartak és kézzel a szentesített írott eredeti után helytelenül »Domui«-ra javítottak ki. ²⁾ Az 1. cikk Corpus Jurisbeli címében az »Articulus I.« áll elől, míg az eredetiben ez a cím után következik. ³⁾ Ugyanitt a címben a Corpus Jurisban helytelenül »earundem«, az eredetiben »eorundem«. ⁴⁾ A Corpus Jurisbeli 1. cikkben helytelenül »pura«, az eredetiben »puro«. ⁵⁾ A 2. cikk Corpus Jurisbeli címében az »Articulus II.« kitétel megelőzi a cikk címét, míg az eredetiben fordítva. ⁶⁾ A Corpus Juris 2. cikkében a »provincias« után kimaradt az eredetiben bennlévő »eidem«. ⁷⁾ Ugyanitt a Corpus Jurisban helytelenül »divo«, míg az eredetiben »divi«. ⁸⁾ A Corpus Jurisbeli szöveg befejezésében »præattacti«, az eredetiben »præ-tacti«. ⁹⁾ Ugyanitt a Corpus Jurisban »ac«, az eredetiben »et«. ¹⁰⁾ A Corpus Jurisban »Eszterházy«, az eredetiben »Esterházy«. ¹¹⁾ Az előbbiben »Bagics«, az utóbbiban »Bakics«. ¹²⁾ A Corpus Jurisban »Kürtessy«, az eredetiben »Körtessy«. ¹³⁾ Az előbbiben »Kisse»,

¹⁾ L. u. o. 82. l. 41. sor.

²⁾ L. u. o. 82. l. 44. sor.

³⁾ L. u. o. 84. l. 6. sor. — *Kolosvári* és *Óvári* nem említik. L. 562. l.

⁴⁾ L. u. o. 84. l. 3. sor.

⁵⁾ L. u. o. 84. l. 27. sor. — *Kolosvári* és *Óvári* ezt sem említik. L. u. o.

⁶⁾ L. u. o. 85. l. 21. sor. — *Kolosvári* és *Óvári* nem jegyzik meg. L. 564. l.

⁷⁾ L. u. o. 85. l. 41. sor. — *Kolosvári* és *Óvári* erre sem tesznek megjegyzést. L. 566. l.

⁸⁾ L. u. o. 86. l. 23. sor. — *Kolosvári*- és *Óvári*nél megjegyzés nélkül. L. u. o.

⁹⁾ L. u. o. 87. l. 23. sor.

¹⁰⁾ L. u. o. 87. l. 24. sor. — *Kolosvári* és *Óvári* nem említik. L. 656. l. — Az eredetiben az »et« legtöbb helyen &-jellel van jelölve.

¹¹⁾ *Kolosvári* és *Óvári*nél a jegyzetben helytelenül »Esterhazy«. L. 658. l.

¹²⁾ L. u. o.

¹³⁾ L. u. o.

az utóbbiban »Kis«.¹⁾ Az előbbiben »Markl«, az utóbbiban »Marckl«.²⁾ Az előbbiben »Eszterházy«, az utóbbiban »Esterházy«.³⁾ Az előbbiben »Keresztszeg«, az utóbbiban »Kereszt-szegh«.⁴⁾ Az előbbiben »Dráskovich«, az utóbbiban »Draskovics«.⁵⁾ Az előbbiben »Trákostyán«, az utóbbiban »Trakostyán«.⁶⁾

¹⁾ L. u. o.

²⁾ *Kolosvári és Óvári*nál megjegyzés nélkül. L. u. o.

³⁾ *Kolosvári és Óvári* ezt sem jegyzik meg. L. u. o.

⁴⁾ L. u. o.

⁵⁾ *Kolosvári- és Óvári*nál a jegyzetben helytelenül »Draskovits«. L. 660. l.

⁶⁾ *Kolosvári és Óvári* megjegyzés nélkül hagyják. L. u. o.

BEFEJEZÉS.

Összefoglalás. Megismerkedve így a Habsburg-ház nőági trónöröklésére vonatkozó magyar okiratokkal oklevéltani szempontból is, összefoglalva a tárgyalatokat, vizsgáljuk meg legvégül, vajjon alkotmánytörténelmi szempontból tudunk-e az előadottakból eredményt levonni. Különösen pedig, hogy van-e és mennyiben az 1723. évi törvények szentesített első eredeti példányának alkotmánytörténelmi vagy más egyéb szempontból jelentősége?

Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy az 1723. évi törvény-cikkek keletkezésének történetéből, a cikkek szentesítéséből, az országgyűlésnek való ünnepélyes bemutatásából, majd kinyomatásukból és publicatiójukból élénk fény világott a XVIII. századbeli törvénykészítési technikára, a mi annál becsesebb lehet alkotmánytörténelmünkre vonatkozólag, mivel az erre a kérdésre irányuló munkálkodást mindezideig nélkülöznünk kellett. Láttuk, hogy mily keveset tartalmaznak a törvény keletkezését illetőleg kézen forgó könyveink, hogy mily kevésbé analizálnak, pedig éppen a törvényt szentesítés, -promulgatio és -publicatio fogalmánál egy igen finom elemzésű és nem csekély jelentőségű kérdéssel állunk szemben. Ezért, hogy ezt tisztázhassuk, kénytelenek voltunk egyrésztől visszanyúlni törvényeink régebbi korabeli történetére, másrésztől pedig analógiákat vonni a jelenből olykor összehasonlító és nemzetközi alapon.

E munkánk közben alakult ki az 1723. évi törvények első, szentesített írott eredeti példányának alkotmánytörténelmi jelentősége. Kitűnt, hogy az nem egyszerűen a törvények kinyomatásának alapjául készült példány volt, se nem azt a célt szolgálta, — a mint más oldalról tudománytalanul hangoztatták, — hogy a kinyomatás alkalmával mintegy a szedők előtt bizonyítsa, minek

a kinyomatásához és törvényül szétküldéséhez járult hozzá a király. Jelentősége egészen más volt. *Olyannak tekintették, mint manapság a törvényeknek a király által aláírt és megpecsételt, vagyis így szentesített első, egyetlen eredetijét* összes ő következményeivel. Sőt még több volt ennél, mert tárgya volt egy olyan ünnepélyes törvényhozási actusnak, a »solemnis editio legis«-nek, a mit hajdan a magyar közjog úgy ismert, mint a törvények joghatályú kihirdetését, a mit azonban Habsburg-királyaink elenyésztetve, a XVIII. században mint promulgatiót vesznek ismét gyakorlatba és ekkor jelenti a törvény jogszerinti keletkezésének és tartalmának az országgyűlés által való felülvizsgálatát. *Szentesített törvény* volt az, a mit magának ez ünnepélyes cselekménynek az elnevezése is kifejez. A *törvénynek* volt az ünnepélyes bemutatása (=solemnis editio legis)!

S hogy e fölfogásunk helyes, nemcsak oklevéltanilag igazoltuk, de tekintélyre is hivatkozhatunk, még pedig elsőrangúra, régi törvényeink egyik legjobb ismerőjére, *Kovács József Miklósr*a, a ki szerint a törvények *eredetijei* alatt azokat a példányokat értjük, a melyeket a királyi kancellária a szokásos ünnepélyességek megtartása mellett szokott kiadni. De ezeknek szerinte két fajtát különböztetjük meg. *Tulajdonképeni eredetiek* azok, a melyeket a királyok hiteles kiadás végett először szoktak aláírni és a melyek már a királyi felség szentesítése miatt is általában hiteleseknek tekintendők.¹⁾ Másik faja a hiteles eredetieknek a királyi kancelláriában ünnepélyesen kiadott és az illető részeknek vagy törvényhatóságoknak kihirdetés és mihez tartás czéljából elküldött.²⁾ Majd a nyomtatás idejéből nyomtatott példányokra azt mondja, hogy az ilyen szokásos ünnepélyességgel hitelesen kiadottak *hitelesek*, de ezeknek *eredetijei* azok, a melyeket a királyi kancelláriában írtak és a királyok aláírtak vagy a melyeket a királyi

¹⁾ »Proprie Originalia, vel potius Originaria, ea sunt, quæ Reges primum pro expeditione authentica subscribere solent, et quæ propter sanctitatem Maiestatis Regiæ omnino etiam pro authenticis haberi debent.« *Kovács, Josephus Nicolaus, Lectiones variantes decretorum. P. 2.*

²⁾ »Alia originalia authentica illa sunt, quæ in sede iudiciaria, vel Cancellaria Regiæ Majestatis solenniter expediuntur, et ad concernentes partes, sive etiam Jurisdictiones, sine eorum publicationis, et observationis dimittuntur.« U. o. p. 2. squ.

resolutio elfogadott, ezeknek előzői viszont azok a cikkek, a melyeket a nádor és a primás aláírva, a károk és rendek nevében a királynak megerősítés végett az országgyűlésből felterjesztett.¹⁾

Van azonban az 1723. évi törvények írott eredetije előkerülének és tüzetes megvizsgálásának még egy alkotmánytörténelmi jelentősége, a mi nemcsak mint a törvény alaki kellékét megvilágító részlet érdekli alkotmánytörténelmünket, de egyenesen kilép országunk határai közül és az osztrák cenzuralistáknak — hisz ma is bővében élnek a Lustkandlok! — egy fegyverét teszi harczképtelenné.²⁾ Ez pedig — mint láttuk — annak a téves fölfogásnak letörésében nyilvánul, mintha az 1723. évi törvény-cikkek szentesítése nem a magyar királyi udvari kancellária útján történt volna. Az írott eredeti példány e fölfogást megczá-

¹⁾ »Typis impressa, et sub authentico expedita cum solitis solennitatibus, sunt authentica, quarum originalia sunt ea, quæ in Cancellaria Regia describuntur, et per reges subscribuntur, aut per resolutionem regiam approbantur, harum autem primordia sunt, quantum ad ipsos articulos, illa, quæ per Palatinum, et Primate[m] subscripta, nomine Statuum et OO. Regni, Regi pro confirmatione ex sessione Dietali representantur...« U. o. p. 12. — *Turba* helytelenül az első két cikknek ezt a törvényt megelőző (primordium) alakját tekintette a magyar practica sanctio-nak. V. ö. fentebb 30. s köv. l.

²⁾ V. ö. e tárgyba vágóan erre legújabbán: *Csekey István*, A dualizmus a miniszterelnök újévi beszédében. (Magyar Figyelő. V. évf.) Budapest, 1915, 83. s köv. l. — *U. a.*, Az osztrák államminisztérium és a magyar közjog. (Kl. a Századok XLIX. évf.-ból.) Budapest, 1915. — *U. a.*, Der Zentralismus und die Neujahtsrede des Ministerpräsidenten. (Pester Lloyd vom 18. Januar 1916, Abendblatt.) S. 6. Ugyanezt átvette kivonatolva a bécsi Arbeiter-Zeitung vom 23. Januar 1916, S. 4 f. — *Illés, Josef*, Staatsrechtliche Alchimie. (Pester Lloyd vom 29. August 1915, Morgenblatt.) S. 2. — *Marczali Henrik*, A practica sanctio új megvilágításban. (Budapesti Szemle. CLXIV. k.) Budapest, 1915, 190. s köv. l. (U. a. Az Ujság 1915 október 31-iki sz., 33. s köv. l.) — E két utóbbi *Bernatzik*, Neues über die pragmatische Sanction cz. dolgozatának bírálata. (Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht. Jahrg. II.) Wien 1915, S. 125 f. — *L. még Zehnauer*, Verfassungswandlungen im neueren Österreich. Heidelberg 1911, S. 1 f. — *U. a.*, Gesamtstaat, Dualismus und Pragmatische Sanktion. Freiburg (Schweiz) 1914, S. 15 f. — *Winkler*, Studien über Gesamtstaatsidee, Pragmatische Sanktion und Nationalitätenfrage. Leipzig und Wien 1915, S. 15 f.

folta s egyben okát adta, hogy miért maradt ki a nyomtatott példányokból a magyar királyi udvari kancellárnak a neve.

Egyébként azonban végül mégis hangsúlyozzuk, hogy a jogi hatály egyedül a szétküldött és így kihirdetett nyomtatott eredeti példányokhoz fűződik, ép úgy, mint ma sem a szentesített eredetihez, hanem az Országos Törvénytárban megjelent szöveghez. Ez az írott eredeti példány pedig semmi más, mint a törvénycikknek a király által szentesített példánya és mint ilyen inkább csak kegyelet tárgya, de ez mit sem von le oklevéltani és alkotmánytörténelmi értékéből, mint a mivel valámennyi törvényünk szentesített eredeti példánya bír.

Legfeljebb még az ad neki különösebb értéket és érdekességet, hogy annak a törvényünknek sokáig elveszettnek vélt szentesített eredetije, a mely egyfelől alkotmányunknak legfőbb tételét: a trónbetöltés szabályait tartalmazza és így a Habsburg-ház tagjainak a magyar szent koronához való jogát, másfelől meg Magyarország és Ausztria közjogi viszonyának az alapját.

MELLÉKLETEK.

I.

Prileszky Pál országgyűlési követi naplója az 1723 július 2-iki ülésről.¹⁾

Die 2^a Julij.

Dominus Vicepalatinus insinuat suam Excellentiam Palatinali denuntiasse, ut ad Palatium Dominorum Magnatum²⁾ Domini Status se conferant.

Quibus insimul inibi congregatis, Dominus Comes Episcopus Agriensis³⁾ Relationem facit de negotiis die hesterna cum Excellentissimo Domino Commissario Regio⁴⁾ tractatis, quod nimirum tam respectu Restantiarum, quam et Supererogatorum supernatantes Quaestiones adjustatae sint, modalitate heri praestita: quibus pertransitis, praetitulatum Dominum

Dominus Episcopus Agriensis Relationem facit super tractatu negotiorum cum Excellentissimo Domino Commissario Regio heri habito.

Commissarium Regium mentionem fecisse hodiernae articulorum fiendae resignationis et simul declarasse, in nonnullis tam exiguae Considerationis, quaspiam modificationes intervenisse, quae ut Dominis Statibus constare possunt, Domino Magistro Francisco Szluha ejusmodi articulos eum concredidisse.

His pertransitis, legit Dominus Bezeredy Suae Excellentiae Palatinalis Expeditor seriem Curruum, secundum quem Ordinem, et qui in quibus Curribus procedere obviam Commissarii Regii, ac ad eum deducendum et reducendum procedere debeant.

Series Curruum, in quibus Domino Commissario Regio obviam proceditur, legitur.

¹⁾ Prileszky Pál a távollévő herceg Esterházy József özvegyének volt a képviselője. A diarium e példánya a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában »Fol. Lat. 566.« j. a. T. II., p. 2153—2157. — Ugyancsak tőle egy másik példány a kismartoni herceg Esterházy-féle családi jólevéltárban »Diarivm Prileszkianvm Dietae Posoniensis Anni 1723.« cz. a.

²⁾ Ez volt az ú. n. »Domus viridis.« V. ö. Ortvay Tivadar, Pozsony város utcái és terei. Pozsony, 1905, 644. s köv. I. — U. a., Pozsony város története. Pozsony, 1892—912, III. k., 46. s köv. I.

³⁾ Gróf Erdődy Gábor Antal.

⁴⁾ Gróf Stahrenberg Gundaker Tamás.

Qualiter Articuli
modificati sint per
Dominum Commis-
sarium, refertur.

Dominus Magister Franciscus Szluha refert, qualemnam conportationem eorumdem [igy!] Articulorum fecerit, et qualiter sua Excellentia Dominus Comes a Stahrenberg autoritate sua eos modificaverit, quibus pertransitis dictum fuit, non opus esse dictatione amplius, verum non nisi modificanda conportarentur et corrigerentur.

Tandem procedant Domini Magnates ad medium graduum ordinati pro eodem Domino Commissario Regio, in Palatio processerunt Domini Nobiles, hos secuti Barones, istos Comites et Episcopi, ultimatis sua Excellentia Palatinalis ante ipsum Dominum Commissarium Regium processit, qui etiam umbellam ad sedem in elevatiori uno gradu loco appromptatam se collocando ac tam in progressu, quam etiam ubi ad locum semet posuisset, *ipsos Articulos utraque manu gestatos tenendo*, pileum vero sinistra sub manu juxta latus servando, exorsus est in hunc sensum Orationem subinsertum:

Oratio Excellentissimi Domini Commissarii Regii Comitis a Stahrenberg ad Excellentes Proceres et Inclytos Status Regni habita.

Sacra Cæsarea Regia Majestas Dominus Noster Clementissimus nihil magis optat, nisi ut hæc augusta sub ejusdem presentia auspiciata Comitum pariter summa cum clementia pariter finire posset, id quod et Deputatis Inclytorum Statuum sua Majestas Sacratissima testata est, et sic procul dubio ceteris quoque jam retulerint, ea enim est innata Augustissimæ Domus Benignitas, non solum bene merita dignis præmiis compensare, sed quod facta agnoscat opere simul, et ore profiteri, unde etiam quæcumque sub hac Dieta laudabiliter acta sunt, desiderabat Clementissimus Princeps, cum ab omnibus processissent, omnibus quoque indelebilem suam gratitudinem contestari.

Quis ignorat, quot et quantis Gloriosissimus Pater Sacratissimæ Suae Majestatis olim hoc Regnum cumulaverit beneficiis, hæc ipsa Sua Majestas etiam in eo complevit, dum annuente Divina ope hocce Apostolicum Regnum ad pristinos tandem perduxerit fines, quo facto, cunctas eo direxit vires suas, ut opus ita feliciter adimpletum, quovis etiam debito et condigno modo adornaretur, scilicet, ut hoc Regnum, ubi denuo ad suam integritatem pervenisset, pristino imprimis flori, opulentiae et quieti restitueretur, huic profecto salutari operi, hac Dieta solidum ponere fundamentum sua Majestas Sacratissima unice intenderat et Inclyti Status quoque conformiter tam benignæ intentioni impense cooperatos fuisse, particulari cum solamine agnoscit, quod et acta eorumdem [igy!] satis superque testantur, et in hunc finem *Sacratissima Sua Majestas eadem acta clementissima sua ratificatione firmata, ejusdem summo Nomine Statibus tradenda mihi Benignissime injunxit.*

Me quod attinet, ut exantlatos hactenus in clementissime demandato mihi munere labores, Statibus utcumque acceptos fore, confido, ita quoque grata recole mente, quem durante hac

Dieta mihi privatim exhibuerunt singularem affectum et favorem, quo nomine sane me omnibus obstrictum et ad ulteriora officia promptum profiteor.

Qua Oratione absoluta, titulus Dominus Commissarius e loco surgendo et modicum procedendo ac Eminentissimus Princeps Primas quoque ad ipsum elevatorem quoque locum, ubi sedes appromptata habebatur accedendo, *consignatos Articulos et specificationem percepit* eisdemque Domino Comiti Palatino resignando, exorsus est pariter in talem sensum, responsoriam Orationem; nimirum: ... [Itt következik a beszéd szövege.]

II.

Gróf Stahrenberg Gundaker Tamás királyi biztos jelentése III. Károlyhoz az 1722/23. évi országgyűlés berekesztése alkalmából.¹⁾

... Majestas Vestra... perceperit: ... Comitum Regni Hungariæ feliciter terminata, *articuli Dietales perbenigna Majestatis Vestrae Sacratissimæ muneri ratificatione, publici juris facti*, cæteraque omnia Mihi quovis modo demandata, in hujus modique actibus intervenire solita, *ex voto plane sententia ac solamine Universorum Statuum peracta explicataque fuerint*... Status... perduxerint, ut universi a *Primate et Palatino subscripti articuli Dietales per Deputationem eorumdem Statuum primo Commissioni Regiæ et ab hac postmodum sub 18° junij ipsimet Majestati Vestrae demississime porrecti fuerint*: Quo facto, Majestas Vestra Sacratissima clementer statuit, ut *dictos Articulos perbenigna sua ratificatione firmatos, pro ita vigente usu, in vulgus ederem*, et hoc pacto, ultimus Dietae augusto Majestatis Vestrae nomine figeretur terminus... Quæ omnia ego quidem confestim executioni mandassem, nisi ab subdelegata Vindobonæ Commissionem relectioni articulorum dies aliquot fuissent impensi. Cum iisdem articulis postea a Majestatis Vestrae Consiliarius aulicus Mannagetta inito jam Pragmæ itinere ad Pirniz usque subsequutus est, indeque eisdem a Majestate Vestra clementissime subscriptos, paucis saltem immutatis, penes Litteras a Majestate Vestra Sacratissima ad me exaratas, quarum exemplar hic sub Littera A. annexum, 26^a junij Vindobonam refudit; isthinc ego postridie citra moram redii Posonium, eoque dictus Mannagetta etiam 28va ejusdem mensis junij die profectus. Tum ea adhuc

¹⁾ Eredeti. 15 ívrét aranysegélyű lap, fekete-sárga zsinórral összefűzve. A legutolsó lap, a melyen a kelet, pecsét és aláírás lehetett, leszakítva. Mellette a mellékletek is. Az *Országos Levéltárban* »Acta Diet. Canc. Hung. 1722—23. No. 129. s. j. a.

ipsissima die Deputationem Statuum advocandum curavi, eique præsensibus Majestatis Vestrae supremus belli Commissario, Comite de Nesselrode, Mannagetta et aulicæ Camerae Consiliario, Zuana proposui: quod, posteaquam Majestas Vestra Cæsareo-Regia articulos Dietales clementissime ratificatos et subscriptos mihi remisisset, cardo Rei iamiam in eo verteretur: ut Comitibus, quanto citius fieri poterit, finiantur, prius tamen et illa, quæ adhuc dubia quidem infectaque essent, concinnarentur...

- Ubi igitur quæcunque hactenus commemoravi, cum Statibus peracta erant: ego per Majestatis Vestrae Consiliarium Mannagettam Decretum universis Statibus inscriptum, quod ab Aulico-Hungarica Cancellaria acceperam, et sub Littera F. adjacet, pro ita recepto more, ad considerandos Status 1° die Julij perferri unaque indicari iussi: me sequenti die ad ipsos venturum ac pro benignissimo Majestatis Vestrae mandato, finem Dietae impositurum simulque articulos Comitiales a Majestate Vestra Sacratissima clementer ratificatos eis, ut promulgentur, exhibiturum fore. Huc notandum, quod posteaquam Majestati Vestrae placuit, illos articulos nonnullis in punctis mutare; ego eosdem pridie, quam ad publicam Statuum sessionem me conferrem, per sæpe dictum Mannagettam et Protonotarium Szluha revolvi ac relegi, perque posteriorem Statibus renunciari curaverim: in quonam proprie mutatio consisteret, reliquis autem articulorum textus idem plane ex talis remansisset, qualis antea Majestati Vestrae Sacratissimæ a Statibus per Commissionem Regiam oblati. Cujus rei explanatio jucundissima sane Statibus gratissimaque existit...¹⁾ progressus deinde sub umbella ad hoc destinata consedi, habitaque prævie (uti moris est) ad Status orationem quadam, articulos a Majestate Vestra clementissime subsignatos Cardinali Primati tradidi, a quo ipsos incontinenti Regni recepit Palatinus; ipse Primas postmodum nomine universorum Statuum grates humillimas referens, inter cætera testatus est: sese omnes unanimiter paratos esse et semper fore, ut, quam Majestati Vestrae Sacratissimæ suapte, sponte ac ultro obtulissent Successionem hereditariam,²⁾ eam cum corpore, vita, bonis et sanguine suo devotissimi propugnare valeant. Quibus prolatis Universi Status ter iterato Vivat! letissime applauserunt, et hoc pacto Dieta felicem plane sortita est finem...

[Kivül:] Relatio Comitibus a Stahrenberg occasione conclusæ Dietae facta, cum annexis a Littera A. usque M.

¹⁾ Itt következik az 1723 július 2-iki ünnepélyes ülés leírása, melyen a törvényozikkal bemutatása történt. Erre nézve v. ö. fentebb 21. l.

²⁾ V. ö. a szövegben 13. és 29. l.

III.

A prágai jelenlevő udvari kamara átirata a Bécsben maradt udvari kamarának, a melyben helybenhagyja ennek az 1723. évi magyar törvények kinyomatására vonatkozó intézkedéseit. Prága, 1723 október 2.¹⁾

[Széljegyzet:] An die hinterlassene Kayserliche Hofkammer, das wegen eintrückung deren Hungarischen Diätal Artikulu und Liferung 1000 Exemplarien an denen mit dem Buchtruckher anordirte 200 fl. ganz wohl beschehen seye.

P[remissis] P[remitendis].

Gleichwie durch die mit dem Universitätsbuchdrucker Schilgen wegen eindruckung der hungarischen diätal artikulu und liferung der ain tausent exemplarien commissionaliter beschehen, und in pleno approbirte handlung und darfür anordirte zwey hundert gulden bey denen benachrichteten umständen ganz wol beschehen, als hat es auch darbey ein gutsbewenden, so für Excellenz und denen herrn auf die unten 11ten septembris eingelangte nachricht wür hiemit in freundschaft unverhalten wollen, unstgesamdt denenthalben götlichen obhut empfehlend.

Prag, den 2ten Oktobris 1723.

An die hinterlassene Hoffcamer zu Wien.

IV.

A magyar királyi udvari kancellária átirata a bécsi császári udvari kamarához a kinyomtatott 1723. évi magyar törvények bekötetése tárgyában. Bécs, 1723 december 30.²⁾

Sacrae Cæsareæ Regiæque Maiestatis Inclytæ Camerae Aulicæ hisce per amice insinuandum. Articulos seu Constitutiones ultimario conclusæ Dietae Posoniensis per Typographum Schilgen veluti ab hac Inclyta Camera Aulica ad requisitionem Cancellariæ istius Regiæ Hungariæ ac æque Aulicæ ad id ordinatum, jam impressos esse, nihilque aliud restare, quam ut in forma solita colligantur et compingantur. Cum autem exemplo priorum temporum, tam impressio, quam etiam Compactio seu Ligatura ejusmodi Arti-

¹⁾ Fogalmazvány a bécsi Cs. és kir. közös pénzügyi levéltárban »Hung. 1723. Okt. 2. j. n. (A Cs. és kir. közös pénzügyi levéltárban lévő darabok jelzéseit Eckhart Ferencz allevéltárnok ír volt szíves közölni, a miért itt is köszönetet mondok neki.)

²⁾ Fogalmazvány az Országos Levéltárban »Cone. Exp. Canc. Hung. No. 64 ex Januario 1724. j. n.

eulorum Diætalium *impensis Aerarii Cæsareo-Regij fieri assoleret*. Ideo prælibatam Cameram Cæsareo-Aulicam præsentibus per amice requiri, quatenus Eadem etiam ratione antelatae Compacturæ et quidem ad præcavendam in componendis et suo ordine disponendis Exemplaribus confusionem cum eodem ipso Schilgen convenire, eandemque per illum, saltem *simpliciter in alba Charta* (excepto unico Exemplari pro Augustissima Altefatæ Suae Maiestatis Sacratissimæ Persona, si etiam prætitulatæ Cameræ Aulicæ ita placet *in Auritexto*; ac duobus alijs pro Excellentissimis Dominis Commissarijs Regijs, qui ad eandem Dietam deputati fuerant, *in alia materia*, pro Dignitatis et Status Eorundem Competentia compingendis) perficiendam ordinare haud gravaretur. — Qui Typographus omnia ejusmodi Exemplaria modo prævio compacta Cancellariæ huic Regiæ Aulico-Hungariæ, ut primum parata fuerint, administrare debeat, *ab Ejusdem Registratoratus Officio* super forma compacturæ ac etiam Numero Exemplarium tam impressorum, quam ligatorum Quietantiam recepturus. Cæterum prælibatæ Inclytæ Cameræ Cæsareo-Aulicæ manet vicissim Cancellaria hæc Regiæ Aulico-Hungariæ ad quævis grati Officij Studia semper prompta et parata. Ex Consilio Cancellariæ Regiæ Aulico-Hungariæ Viennæ 30 Xbris 1723. Chvatalides m. p.

[A jobb oldalra hasábosan írt szövegtől balra az üres hasáb közepe táján s ettől lefelé, majd a második oldal balfelén folytatva más kéz írása, más tintával:]

NB. *Impressa sunt Exemplaria Nongenta*, et quidem *Quingenta ad Subscriptionem Suae Maiestatis Sacratissimæ*, residua vero *Quarigenta* [igy!] cum nominibus prælibatæ Suae Maiestatis Sacratissimæ, Excellentissimi ac Reverendissimi Domini Vice Cancellarij Comitæ Ladislai Adami Erdődi Episcopi Nitriensis (*siquidem ordinarius Excellentissimus Dominus Cancellarius Comes Nicolaus Illesházi morte præventus fuerat*) et Expedientis Referendarij Domini Josephi Sigray ac Loco Sigilli altefatæ Suae Maiestatis Sacratissimæ. *Compacta autem sunt ex illis unum in puro Auritexto* pro Summelata Sua Maiestate Sacratissima, *Duo Vero in rubra Purpura* pro duobus Excellentissimis Dominis Commissarijs Cæsareo-Regijs ad Eandem Dietam deputatis. Et *quartum in Corio Gallico, seu in Frantzesischen Bund* pro Excellentissimo Domino Regni Hungariæ Palatino, *religua* demum omnia saltem *in alba charta*. Uti hæc omnia ex annexa Copia Quietantiæ introscripto Typographo Schilgen extradatæ uberius patebunt.

[Kivül:] Camera Aulica requiritur, ut etiam ratione Compacturæ Articulorum Diætalium cum Typographo Schilgen conveniat. dje 2. Januarij transmissi per Janitorem.

V.

Tarnóczy János nyugalalmazott magyar királyi udvari kancelláriai titkár elismervénye Schilgen Keresztély János könyvnyomtatónak az 1723. évi törvények kinyomott 900 példányának átvételéről. Bécs, 1724 márczius 27.¹⁾

Infrascriptus recognosco, Quod postquam Excelsa Camera Cæsareo-Aulica per Inclytam Cancellariam Regiam Hungaricam æque Aulicam Anno adhuc præterito de et super eo, quatenus Eadem pro Conclusionibus seu Articulis Diætæ Inclyti Regni Hungariæ in Anno 1722. publicatæ ac tunc insequenti 1723to terminatæ Expensis, uti moris est, Aerarij Cæsareo-Regij Typo mandandis ac etiam compingendis, certum Typographum ordinare ac talem ad præfatam Cancellariam Regiam Aulico-Hungaricam pro consignando eidem huiusmodi labore inviari haud gravaretur, debito modo requisita extitisset, ac prælibata quoque Excelsa Camera Aulica intuitu talismodi requisitionis Dominum Joannem Baptistam Schilgen Antiquissimæ ac Celsissimæ hujatis Universitatis Typographum ad memoratam Cancellariam Regiam Aulico-Hungaricam præmissum in finem dirixisset [igy!]; et hæc etiam ejusmodi Laborem eidem medio mei contradidisset consignarique fecisset. Ex tunc præmentionatus quoque Dominus Schilgen successivis Vicibus *nongenta prædecleratorum Articulorum Diætalium Exemplaria*, decenti Typo mandata ac simul etiam compacta, vicissim medio mei *ad repetitam Cancellariam Regiam Aulico Hungaricam absque omni defectu administrasset*: Ex quibus *Unum pro Sua Maiestate Sacratissima Domino Domino nostro clementissimo in puro Auritexto*; *Duo autem pro Excellentissimis Dominis Cæsareo-Regijs ad Eandem Dietam pro tunc deputatis Commissariis in rubra Purpura*; *Et quartum pro Excellentissimo Domino prælibati Inclyti Regni Hungariæ Palatino in Corio Gallico, seu in frantzesischen Bund*; *religua demum omnia saltem simpliciter in alba charta compacta et ligata fuere*. Super qua præspecificatorum nongentorum Exemplarium prævio modo facta administratione memorato Domino Schilgen et ipsomet ita postulante ac etiam æquitate sic exigente præsentés litteras meas testimoniales extradedi.

Viennæ dje 27. Mensis Martij 1724.

(L. S.)

Joannes Tarnóczy de Alsó Lelócz, prælibatæ Cancellariæ Aulico Hungariæ Emeritus Secretarius Simulque Registrator et Taxator, nec non Archivi ac Secretorum Sigillorum Regiorum Conservator m. p.

¹⁾ Fogalmazvány az Országos Levéltárhban aCunc, Exp. Cunc. Hung. ad No. 64 ex Januario 1724.s j. á.

NB. Originale huius introscripto Domino Schilgen ipsomet die hodierna consignavi.

VI.

5 **Az 1723. évi decretum írott eredetijének bevezetése, előbeszéde, 1., 2. és 3. cikke (az ú. n. magyar pragmatica sanctio) és befejezése.¹⁾**

NOS CAROLUS SEXTUS DEI GRATIA electus Romanorum Imperator Semper Augustus ac Germaniæ Hispaniarum, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatia, Sclauoniæque etc. Rex Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Brabantia, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ, Marchio Moraviæ, Comes Habsburgi, Tyrolis, et Goritiæ etc. Memoriam commendamus tenore præsentium significantes quibus expedit Universis. Quod posteaquam Nos in proxime conclusa Anni 1715. prælibati Regni nostri Hungariæ Dieta, primo quippe in idem Regnum nostrum felici aduentu nostro, statim ea, quæ ad pristinam ejusdem Regni olim florentissimi, sed a duobus et quod excidit sæculis Vicini præpotentis Hostis Ottomanni infestis Armis nimium divulsi et dilacerati, ac tandem Victoricibus felicis remiscientiæ Imperatoris et Regis Leopoldi Primi Prædecessoris et Genitoris nostri desideratissimi Armis potiori in Parte vindicati reducendam felicitatem, tum circa justitiæ administrationem, tum Politicorum Militarium et Oeconomicorum accomodationem spectare videbantur, elaboranda clementer ordinassemus et ex post occasione nouissimi feliciter terminati Belli Turcici, per binos Generales, intra Biennium habitos conflictus fuis, fugatisque Hostibus duo nominatissima Fortalitia Belgradum nempe et Temesvarinum Diuino Iusta Arma nostra secundante Numine, gloriose recepissemus, ac per hoc non tantum ipsum prædictum nostrum Hungariæ Regnum a Iugo Turcico totaliter exemissemus, sed in annexa etiam Eidem Regna et Prouincias Imperium nostrum feliciter extendendo, prædeclaratos Status et Ordines ab Hoste ceruicibus et Fortunis eorundem imminente restituta Regno Alma Pace, plenaque procurata securitate gloriose liberassemus. Sed nec immemores felices Principes, ea, quæ Belli sunt, Pacis tempore curare assolare; Pro stabilienda itaque in omnem Casum etiam contra vim externam, cum Vicinis Regnis et Prouinciis nostris Hæreditariis unione, et Conseruanda domestica Tranquillitate novam antelatis Statibus et Ordinibus, et Generalem Regni, Partiumque eidem annexarum Dietam, in Liberam Regiamque Ciuitatem nostram Posoniensem

¹⁾ Eredetije az Országos Levéltárban »Lad. H., No. 59.« j. a. az eredeti törvénycikkék közt, a hol 1914 június 6-a óta őrzik. Régi jelzése volt »Lad. M., Fasc. Z., No. 112.« V. ö. fentebb 10. l. és 17. l. 1. j. — E szöveg közlése betű szerint hű.

in diem vigesimum Mensis Iunii, Anni proxime præteriti 1722. clementer indixissemus, Eidemque Nos etiam a primordio quidem ejusdem Dietæ Personaliter, dein vero medio Plenipotentiariorum Commissariorum nostrorum Regiorum, Spectabilium quippe ac Magnificorum Gundakeri Thomæ S. R. I. Comitis a Stahrenbergh Domini Dominiorum Eschelbergh Liechtenhag et Pottendorff, hæreditarij Mareschalli in Austria supra et infra Anasum, Aurei Velleris Equitis, Actualis Intimi Status et Conferentiarum Consiliarij nostri, ac Ministerialis Bancalis Deputationis Præsidis, nec non Francisci Ferdinandi pariter S. R. I. Comitis Kinszki, Comitis in Chynicz et Tettau, Domini in Maczen Chotieborsz Clumetz et Cratenau Aule nostræ Bohemiæ Præfecti, Consiliarij itidem nostri actualis Intimi, et per Regnum nostrum Bohemiæ Supremi Cancellarij, amborum vero Camerariorum nostrorum, præfuissemus, conclusis tandem mutuis Tractatibus, finitaque Dietali Congregatione, iidem Domini Prælati Barones Magnates et Nobiles, Ceterique Status et Ordines sæpefati Regni nostri Hungariæ et Partium Eidem annexarum medio præattactorum Regiorum Plenipotentiariorum Commissariorum nostrorum exhibuerunt et præsentarunt Maiestati nostræ certos Articulos in eadem Dieta communibus Ipsorum Votis et suffragiis parique et unanimi consensu accedente benigna annuentia nostra conclusos: supplicantes Maiestati nostræ humillime, quatenus universos eos Articulos, omniaque et singula in eis contenta ratos, gratos, et accepta habentes, nostrumque Regium Consensum ijs præbentes autoritate nostra Regia clementer acceptare, approbare et confirmare, atque tam nos Ipsi observare, quam per alios omnes quorum interest observari facere dignemur. Quorum quidem Articulorum tenor talis est.

ARTICULI

Dominorum

PRÆLATORUM

Baronum, Magnatum

et

Nobilium, ceterorumque

Statuum et Ordinum

REGNI HUNGARIÆ

Partiumque

Eidem annexarum

In Generali eorundem Conventu pro die vigesima Mensis Iunii, Anni millesimi septingentesimi vigesimi secundi in

Liberam Regiamque Ciuitatem Posoniensem indicto, et continuato in præsens usque celebrato, conclusi.

PRÆFATIO.

Quam Paterno, quamque sollicito, et simul clementissimo affectu Sua Sacratissima Maiestas in Hæreditarium Hocce Regnum Suum Hungariæ, Partesque Eidem annexas inclinata, benignissime haberetur, præprimis quidem ex benignis Literis Regalibus ad Uniuersos hæreditarij Regni Sui Partiumque Eidem annexarum Fideles Status et Ordines clementissime exaratis, profundissima homagialis fidelitatis sue Denotione, et nusquam e Cordibus Eorundem extinguenda erga Suam Maiestatem Sacratissimam, et totam Ejus Augustam Domum Austriacam, præconcepta ingenui, et subditalis amoris obligatione, in perpetuum recognoscere; et per Uniuersos Posteris suis fidelissime recognitum iri; quam maxime confiderent, dum illico ac per insperata cum ab oriente, tum etiam ab occidente, causata grauissima Bella, et post felicem totique Orbi stupendum contra immanes utriusque Hostis Vires, Armorum suorum progressum stabilitatamque [igy!] optatam Pacem licuisset, prætermisiss alijs quibusuis Sacrum Romanum Imperium, et Europæam quietem tangentibus maximis Curis, et sollicitudinibus Paternum Conatum Suum, ad Perennem Regni Sui hæreditarij securitatem, et dudum anhelatam Ciuium felicitatem, conuerrere; Ac eum in finem Generalem pro Vigesima præteriti Mensis Junij, Anni æque præterlapsi in Liberam et Regiam Ciuitatem Posoniensem Diætam indicere, et in altissima quoque nunquam satis, a Fidelibus Suae Maiestatis Sacratissimæ Statibus, et Ordinibus Regni, Partiumque Eidem annexarum Veneranda in Persona, Eisdem Clementissime consolari dignata fuisset, ut inter tot et tantas Suae Maiestatis Sacratissimæ erga fideles sibi Status et Ordines exhibitas Gratias ijdem merito dubitauissent, quidnam ex innumeris Regno huic hæreditario Clementissime exhibitis Gratiis, totque de immanis ceruicibus Eorundem a longissimo tempore incubantis hostis ad stuporem Orbis Euræpei [igy!] reportatis Triumphis pro gratiarum actionis scopo principaliter assumere conuenisset.

Sine enim intra biennium raro magnorum et felicissimorum etiam Monarcharum Exemplo numeratos, de tant validis Hostibus Triumphos, seu gloriosis Armis Suis antiquos Limites Versus extensam Patriam perpendissent, non nisi immortalis digna memoria, in Publicum Regni bonum exantlata Trophea, unanimi applaudentium Regnicolarum Voto testatum reddere, cogeantur.

Cumque pro tam immortalis gloria, totque Beneficijs ijdem Fideles Status et Ordines, nullo alio præclariori gratitudinis signo Suae Maiestati Sacratissimæ obnoxios reddi posse, arbitrabantur, quam si semet, ac Posteris suis Uniuersos præprimis Suae Maiestati Sacratissimæ, Ejusdemque utriusque sexus successoribus, dein Augustæ quoque Domui Suae Austriacæ Posteris, conformitate imme-

diatæ subsequentium Articulorum in omne tempus deuouerent, et humillime subjicerent, DEUM Ter Optimum maximum pro diuturno Suae Maiestatis Sacratissimæ, et præmissorum uniuersorum successorum perenni, et felicissimo Gubernio, ardentibus Votis suis demississime exoraturi.

Ex quo vero ad plenam fidelium Ciuium, et Suae Sacratissimæ Maiestatis deuotorum subditorum securam felicitatem, antiqua etiam Regni Consuetudine, et Patrijs Legibus exigentibus Diætale hoc remedium Sua Maiestas Sacratissima clementissime ordinare, et admittere dignata fuisset: Ut proinde futuris quibusuis temporibus ab omni Confusione, et periculis, hæreditarium hoc Suae Maiestatis Sacratissimæ Regnum præseruari, et non minus aduersus omnem vinn [igy!] exteram, quam quosuis etiam fatales internos motus ipsis Statibus et Ordinibus Regni Partiumque Eidem annexarum plurimum damnosos salutari, et Diætaliter stabilienda modalitate, in omnes euentuales Casus, tutum et prouisum reddi, ac per id cum reliquis etiam Suae Maiestatis Sacratissimæ Regnis et Prouincijs hæreditarijs, mutua Cointelligentia et Unio, adeoque publica Reipublicæ Christianæ Quies Pax constans imperturbata Tranquilitas, sub pio, justo, forti foelici Suae Maiestatis, et Augustæ Domus Austriacæ Clementissimo Gubernio, in ævum perdurare, ac continua Augustæ Domus in Regno, et Sacra Ejusdem Corona utriusque Sexus exoptata, et Communi Regnicolarum Voto proclamata, Suaeque Sacratissimæ Maiestati prompte et fideliter oblata successio, melius obfirmari valuisset, et deinceps omnes, et quilibet inuenientie præcauerentur [igy!], Fidelesque Status et Ordines Regni, Partiumque Eidem annexarum, in Uniuersis Eorundem tam Diplomaticis, quam alijs quibusuis Iuribus, Libertatibus, Priuilegijs, Immunitatibus, antiquis Consuetudinibus, Prærogatiuis et Legibus hactenus habitis, ac in præsentis quoque Diæta Conditis, et in futurum etiam Diætaliter condendis permaneant, stabiliantur et conseruentur, eademque et eadem ab omnibus indispensabiliter obseruentur, Ius et Iustitia omnibus et singulis sancte secundum Leges Patrias, hac etiam in Diæta conditas imperturbate administrarentur, benignaque eum in finem ad Fideles Status et Ordines Regni Partiumque Eidem annexarum clementissime facta propositio, et Paterna Mens ac Intentio secundaretur, attacti Status et Ordines Regni, Partiumque Eidem annexarum demississime supplicauit, ut infrascriptos Articulos, ex Grauiaminibus, et humillimis Statuum et Ordinum Postulatis, penes benignam Suae Maiestatis Sacratissimæ resolutionem, erutos, unanimique Voto et Consensu, accedente benigna ejusdem annuentia, conclusos, elementer acceptare; Regique Sua Authoritate, ratificare et confirmare; ac tam ipsa benigne obseruare, quam per alios quoscumque, obseruari facere, dignetur.

Status et Ordines Regni, Partiumque Eidem annexarum, Sacrae Caesaris et Regis Maiestati pro Libertatum et Prærogatiuarum Eorundem Paterna, et Clementissima Confirmatione, et Sive in medium Statuum, Sacratissime Personæ
aduentu, Gratias quam maximas referunt.

Articulus 1.^{mus}

Paternam sane et Clementissimam Sacratissimæ Caesaris et Regis Maiestatis erga Status et Ordines Regni, in præsentī Dieta felicissime, et in frequentissimo vix aliquando Viso numero, 10 Congregatos propensionem, et ad permansionem Eorundem, ac Incrementum publici Status Regni Hungariæ, Partiumque Eidem annexarum, proque Stabiliendo in omnem Casum etiam contra Vim externam, cum Vicinis Regnis, et Prouincijs Hæreditarijs, 15 unione, et conseruanda Domestica Tranquillitate, directam curam, et sollicitudinem, ex benignis Ejusdem Sacratissimæ Caesaris et Regis Maiestatis, ad Status et Ordines Regni, Partiumque Eidem annexarum, Clementissime emanatis Literis Regalibus, ac nouissime factis Propositionibus, deuoto sane homagialis fidelitatis Eorundem zelo, et constanti feruore humillime intelligentes; pro hoc, 20 erga Eosdem Clementissime exhibito, Paterni affectus gratiarum singulari voto, quodue non obstantibus in aduersum quibusuis grauissimis, Sacrum Romanum Imperium, et Europæam quietem tangentibus Curis, et laboribus, in medium Fidelium Statuum suorum semet conferre, et Eosdem in altissima ijsdem summe veneranda 25 Persona sua, Paternæ consolari, et primum, ac ante omnia nullaque prænia Fidelium Statuum et Ordinum eatenus præmissa humillima supplicatione, ex puro erga Eosdem Paterno affectu Uniuersos Status et Ordines Regni sui hæreditarij Hungariæ, Partiumque Regnorum et Prouinciarum Eidem annexarum, in omnibus tam 30 Diplomaticis, quam alijs quibusuis Iuribus, Libertatibus, Priuilegijs, immunitatibus, Consuetudinibus, Prærogatiuis et Legibus hactenus concessis et conditis, ac in præsentī Dieta, et in futurum etiam Dietaliter condendis conseruaturam offerre, et easdem ac earundem singulas, clementissime confirmare dignata fuisset, humilimas et quam possunt maximas Sacratissimæ Caesaris ac Regis 35 Maiestati ideo etiam gratias referunt, quod Fœmineum [igy!] quoque Sexum, Augustissimæ Domus Sux Austriacæ, usque ad ejusdem et ab eodem descendentium defectum, ad Regiam Hungariæ Coronam, Partesque Regna, et Prouincias, ad eandem Sacram Coronam pertinentes, unanimi Uniuersorum Statuum et Ordinum Regni Partiumque Eidem annexarum libero Voto proclamatum et per solennem Eorundem Statuum et Ordinum ad Sacratissimam Cæsaream et Regiam Maiestatem, Viennam expeditam Deputationem vocatum et eiusmodi oblationem tam pie et clementer, gratoque animo accep-

tare, et Fidelium Statuum et Ordinum Suorum, pijs ac salutaribus Votis, non tantum annuere dignata esset, sed ejusmodi in Sacra Regni Hungariæ Corona, et Partibus, Regnis et Prouincijs Eidem annexis successionem, eodem, quo Masculorum Primogenituræ Ordine, secundum Normam in reliquis, Sux Maiestatis Sacratissimæ Regnis et Prouincijs Hæreditarijs, in et extra Germaniam sitis, jam per eandem ordinatam, stabilitam, publicatam et acceptatam, inseparabiliter, habitaque in graduum æqualitate ejusdem Lineæ, Prærogatiue Masculorum ratione dirigi, seruari et custodiri vellet, ita ut illa, vel Masculus ejusdem Hæres, qui, vel quæ præmissorum Augustæ Domus Austriacæ Regnorum et Prouinciarum Hæres, juxta memoratam Normam Primogenituræ, in Augusta Domo Austriaca receptam existet, eodem successionis pro his et futuris quibuscunque casibus, Hæreditario Iure etiam pro infallibili Rege Hungariæ, Partiumque Regnorum et Prouinciarum eidem annexarum, æque indiuisibiliter intelligendarum habeatur et coronetur. 15

De Regia Hæreditaria Sacratissimæ Cæsareæ et Regis Maiestatis Sexus Fœminei Augustæ Domus Austriacæ, in Sacra Regni Hungariæ Corona, et Partibus Eidem ab antiquo annexis, continua successione.

Articulus 2.us

Tametsi Sux Sacratissimæ Cæsareæ et Regis Maiestatis Fideles Status et Ordines Regni Hungariæ, Partiumque Eidem annexarum, vividam et florentem, optimeque constitutam ætatem, Vires, et Valetudinem conspicientes, Diuinæque Benedictioni, 25 quam optime confisi, Eandem magnis et gloriosis Sexus Masculini successoribus, ad Preces quoque Fidelium Suorum Statuum, eo fine ad DEUM Ter optimum fusas et incessanter fundendas largissime benedicendam, et indesinenti Masculorum Hæredum Suorum ordine, Fideles Status Regni consolandos fore, vel maxime confiderent, quia vero apprime etiam perspectum haberent, Reges pariter et Principes, æquali aliorum Hominum mortalitatis sorti subiectos esse; mature proinde et consulto perpendentes, tot et tanta cum Prædecessorum Sux Sacratissimæ Cæsareæ et Regis Maiestatis, Diuorum olim Leopoldi Genitoris, et Josephi Fratris Gloriosissimorum Hungariæ Regum, tum vel maxime propria Clementissime regnantis Sux Sacratissimæ Cæsareæ et Regis Maiestatis pro incremento Boni Patrij Publici, proue Fidelium Cuium Suorum perenni salute bello æque, ac pace, exantlata Gloriosissima Acta, et Facta dum non modo Hæreditarium Regnum hoc Suum Hungariæ, Partesque Regna et Prouincias eidem annexas, in Statu per præattactos gloriosos Prædecessores Suos positum, conseruauit; Sed occasione 40

etiam nouissimi Ottomanici Belli contra feruentissimos ejusdem impetus, jdem animose tutata, Victricibus, felicibusque Armis in annexa eidem Regna, et Prouincias cum immortali Sui Nominis gloria, Statuumque et Ordinum, ac priuatorum Regni Cuium perenni

5 Securitate protenderit; Ut successiuis quibusuis Temporibus, ab omnibus externis, et etiam Domesticis Confusionibus et periculis præserruari, imo in alma et continua Tranquillitate, ac Syncera animorum Unione aduersus omnem Vim etiam externam felicissime perennare possit; Quosuis præterea etiam internos motus, et facile

10 oriri solita, Ipsi Statibus et Ordinibus Regni ab antiquo optime cognita inter Regni mala sollicitè præcauere cupientes Majorum Suorum laudabilibus Exemplis incitati, volentesque erga Sacratissimam, Cæsaream, et Regiam Maiestatem Dominum Dominum Eorum Clementissimum, gratos et fideles semet humillime exhibere,

15 in defectu Sexus Masculini Sacratissimæ Cæsareæ et Regiæ Maiestatis (quem defectum DEUS Clementissime auertere dignetur) Ius hæreditarium succedendi in Hungariæ Regnum et Coronam, ad eandemque Partes pertinentes, Prouincias, et Regna jam Diuino Auxilio recuperata, et recuperanda etiam in Sexum Augustæ Domus

20 Sux Austriacæ Fœmineum, primo loco quidem, ab atefata modo Regnante Sacratissima Cæsarea et Regia Maiestate, dein in hujus defectu a Diuo olim Josepho, his quoque deficientibus, ex Lumbis Dini olim Leopoldi Imperatorum et Regum Hungariæ descendentes, eorundemque legitimos Romano-Catholicos Successores, utriusque

25 Sexus Austriæ Archi-Duces, juxta stabilitum per Sacratissimam Cæsaream, ac Regiam regnantem Maiestatem, in alijs quoque Suis Regnis et Prouincijs Hæreditarijs, in et extra Germaniam sitis, Primogenituræ Ordinem, Iure et Ordine præmisso indiuisibiliter, ac inseparabiliter inuicem, et insimul ac una cum Regno Hungariæ

30 et Partibus, Regnis et Prouincijs Eidem annexis, hæreditarie possidendis, regendam, et gubernandam transferunt, et memoratam Successionem acceptant, taliterque Eandem Successionem Fœmineam, in Augusta Domo Austriaca introductam, et agnitam (extensis ad eam nunc pro tunc Articulis 2.do et 3. Anni Millesimi Sexcentisimi octuagesimi septimi, et pariter secundo et tertio Anni Millesimi Septingentesimi decimi quinti) juxta Ordinem supradictum

35 stabiliunt, per præattactum Fœmineum Sexum Augustæ Domus ejusdem præuio modo declaratos Hæredes, et Successores utriusque Sexus Archi-Duces Austriæ acceptandam, ratihabendam, et una cum præmissis æque modo præuio, per Sacratissimam Cæsaream et Regiam Maiestatem clementissime confirmatis Diplomatis, alijsque prædeclaratis Statuum et Ordinum Regni, Partiumque

40 Regnorum et Prouinciarum Eidem annexarum Libertatibus et Prærogatiuis, ad tenorem præcatorum Articulorum futuris semper Temporibus, occasione Coronationis obseruandam determinant, et non nisi post omnimodum prædicti Sexus defectum, auitam

Veterem approbatamque et receptam Consuetudinem, Prærogatiuamque Statuum Ordinum in Electione et Coronatione Regum, locum habituram reseruauit intelligendam.

Iura, Prærogatiuæ, et Libertates Statuum et Ordinum Regni, Partiumque Eidem annexarum confirmantur.

5

Articulus 3.us

Sacratissima Cæsarea et Regia Maiestas, Uniuersorum Fidelium Statuum, et Ordinum Regni, Partiumque Eidem annexarum, omnia, tam Diplomatica, quam alia quæuis Iura, Libertates, et Priuilegia, Immunitates, Prærogatiuas, Legesque Conditas, et approbatas

10 Consuetudines; Conformitate Articulorum 1. et 2. modernæ Diætæ, in sensu Articulorum 1. 2. et 3. Anni 1715. Formulæque Iuramenti ibidem contentæ, intelligendorum; clementer confirmat, et obseruabit: Pariterque Successores legitime coronandi, Hungariæ, et Partium

15 eide annexarum; Reges, in iisdem Prærogatiuis, et præmissis Immunitatibus et legibus, Status et Ordines Regni, Partiumque eidem annexarum, jnuolabiliter conseruabunt, quas, et quæ, præterea Sua Maiestas Sacratissima, per Suos, cuiuscunque Status, Gradus, et Conditionis, obseruari faciet.¹⁾

CONCLUSIO.

20

Nos itaque demissa memoratorum Fidelium nostrorum Dominorum Prelatorum, Baronum, Magnatum, et Nobilium, ceterorumque tractati Regni nostri Hungariæ, et Partium Eidem annexarum Statuum et Ordinum Supplicatione, et Instantia benigne

25 exaudita, Clementer et admissa, uniuersos præspecificatos Articulos præuio modo Nobis præsentatos, hisce Literis nostris de Verbo ad Verbum inseri, et inscribi fecimus; eosdemque, ac omnia, et singula, in illis contenta, ratos, gratos, et accepta habentes, eisdem

30 Regium Consensum nostrum beneuolum pariter et assensum præbuimus; Regique pariter Autoritate nostra, approbauimus, acceptauimus, ratificauimus, et confirmauimus; Securos reddentes prædictos Fideles Status et Ordines; quod omnia in præinsertis Articulis contenta, tam NOS ipsi obseruabimus, quam per alios quoscunque Fideles nostros, obseruari faciemus: Quemadmodum acceptamus,

35 approbamus, ratificamus, et confirmamus; Harum nostrarum Vigore, et Testimonio Literarum mediante. Datum per manus Fidelis nostri, Nobis sincere dilecti, Spectabilis ac Magnifici Comitæ Nicolai Illés-

¹⁾ Ez után következik a 14. láptól a 123-ig a 4—129. ezikk, majd utánuk a 123. és 124. lapon a *Conclusio*, mint alább.

házy de Eadem; Hæreditarij in Trenchin; ejusdemque Nominis,
 prout et Lyptoviensis Comitatum Perpetui Supremi Comitis;
 Actualis Intimi Consiliarij nostri, et per Regnum Hungariæ Aulæ
 nostræ Cancellarij; in Archiducali Ciuitate nostra Vienna Austriæ, die
 5 decima nona Mensis Iunij, Anno Domini Millesimo Septingentesimo
 vigesimo tertio. Regnorum nostrorum, Romani duodecimo; Hispa-
 niarum vigesimo; Hungariæ Vero Bohemiæ, et reliquorum Anno
 decimo tertio.

Carolus m. p.

10 (L. S.)

Comes Nicolaus Illeshazy m. p.

Josephus Sigray m. p.

I. kor. 20 fill. — IV. A »Servitus fumi immitendi« hazai jogunk rendszerében. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 fill. — V. Magyarország népességének szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint. *Keleti Károly* r. tagtól. 40 fill. — VI. Két legújabb törvényhozási mű a polgári perjog köréből. (A német perrend és az osztrák perrendtartási javaslat.) *Zlinszky Imre* l. tagtól. 80 fill. — VII. Emlékezés alsóviszti Fogarasi János r. tag fölött. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 80 fill. — VIII. Öt év Magyarország bűnvádi statisztikájából. *Konek Sándor* r. tagtól. 80 fill. — IX. Magyar hölgyek leveleiről. *Deák Farkas* l. tagtól. 40 fill.

Hatodik kötet. 1879—1881.

I. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedési mozgalmai: *Dr. Konek Sándor* r. tagtól. 40 fill. — II. Nagy férfiak szerepe a történelemben. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 40 fill. — III. Kazinczy Gábor irodalmi hatásáról. Irodalomtörténeti tanulmány. *Jakab Elek* l. tagtól. 60 fill. — IV. Emlékezés Urházy György felett. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. 20 fill. — V. Palaczký Ferenc emlékezete. *Zsilinszky Mihály* lev. tagtól. 40 fill. — VI. A nemzetgazdaságtan és módszere a társadalmi tudományok terén való kutatás nehézségei. *Dr. Weiss Reáltól*. 20 fill. — VII. A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. Jogi irodalmi és nyelvészeti tanulmány, tekintettel jogi műnyelvünk jelenére, múltjára, múltjára és gyökeres javítására. *Irta Bakos Gábor*. 40 fill. — VIII. A fémvaluta kérdése a tudomány jelen állása szerint. Első rész. *Kautz Gyula* r. tagtól. 40 fill. — IX. A magyar és osztrák államháztartás 1868—1877-ig. *Irta Láng Lajos*. 60 fill. — X. Gróf Teleki Domonkos emlékezete. *Irta Deák Farkas*. 40 fill. — XI. Emlékezés Zlinszky Imre l. tagra. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 40 fill. — XII. A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban. Székfoglaló értekezés *Hajnik Imre* r. tagtól. 80 fill.

Hetedik kötet. 1882—1885.

I. A nemzetközi jog elmélete Kant philosophiája szerint. *Dr. Medveczky Frigyes* l. tagtól. 40 fill. — II. A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján. *Keleti Károly* r. tagtól. 80 fill. — III. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalma 1877—1879. *Konek Sándor* r. tagtól. 1 kor. 40 fill. — IV. A magyar felsőház reformja. *Irta Tóth Lőrincz* r. tag. 1 kor. 20 fill. — V. B. Fővő József »A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államtudományra« című munkájáról. *Trefort Ágoston* t. tagtól. 20 fill. — VI. A minisiteri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 40 fill. — VII. A vasúti ügy és a posta- és távírdai ügy közti összeköttetés Magyarországon a közlekedési és névszerint a vasúti jog szempontjából. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 fill. — VIII. Sallustius államformái és a görögök politikai irodalma. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 40 fill. — IX. A Demokrácia eszméje és szervezete. *Dr. Kunec Ignác* pozsonyi kir. akad. jogtanártól. 80 fill. — X. Szilágyi Márton tanítása az eljegyzésről 1890-ben. *Kovács Gyula* lev. tagtól. 80 fill.

Nyolczadik kötet. 1885—1887.

I. Montesquien elmélete. *Schvarcz Gyula* lev. tagtól. 60 fill. — II. Fegyverházi tanulmányok. I. Illavai fegyverház. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — III. A szerzői jogról szóló törvény. (XVI. t. cz.) *Apáthy István* r. tagtól. 40 fill. — IV. További adalék a görögök politikai irodalmának kritikai történetéhez. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 80 fill. — V. Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban. *Hajnik Imre* l. tagtól. 40 fill. — VI. Melyik görög állam közelítette meg a képviselői rendszer alapfogalmát. *Schvarcz Gyula* lev. tagtól. 20 fill. — VII. A népoktatás hazánkban 1869—1884. *Láng Lajos* l. tagtól. 80 fill. — VIII. Emlékezések a nemzetközi börtönügyi congressusra Rómában 1885. (nov. 16—24.) *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — IX. Gondolatszabadság és ódon tömeguralom. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 1 kor. — X. A két utóbbi évtized államformatani irodalmának kritikai méltatásához. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 1 kor.

Kilenczedik kötet. 1887—1888.

I. Az európai monarchiák rendszeres törvényeiről, tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 1 kor. — II. Az athenei állam és társadalom jelentősége az emberi haladásra nézve Klestenestől Ephialtesig. (507—461—2-ig Kr. e.) *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — III. A középoktatás hazánkban (1887—1888) *Láng Lajos* l. tagtól. 80 fill. — IV. Lucius Cornelius Sulla a római alkotmányjog történelmében. Székfoglaló értekezés. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 1 kor. — V. Dante mint politikai író. *Domonkoszky Endre* l. tagtól. 20 fill. — VI. Fegyverházi tanulmányok. A rabmunka. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 1 kor. — VII. A görög és államháztartás feladatai. Székfoglaló. *Dr. Medveczky Frigyes* l. tagtól. 40 fill. — VIII. Európai szabadság és parlament.